

Eesti Tallinna
Lasurikorpuse
VÕITLUSTEE

EESTI TALLINNA LASKURKORPUSE VÕITLUSTEE

EESTI
TALLINNA LASKURKORPUSE
VÕITLUSTEE

LEHEKULGI
PUNAARMEE EESTI RAHVUSKORPUSE
AJALOOST

RK „POLIITILINE KIRJANDUS“
TALLINN 1945

*Kõrgem Ülemjuhataja
Nõukogude Liidu marssal J. Stalin*

*Au Sulle, Isamaa, vaba ja võitmatu,
rahvaste sõpruse, vennluse maa!
Kõrgel me Nõukogu rahvalipp lehvigu,
võidult meid võidule juhtigu ta!*

*Eesti Tallinna Laskurkorpuse komandör
kindralleitnant Lembit Pärn*

*Väekoondiste
juhtivaid
ohvitsere*

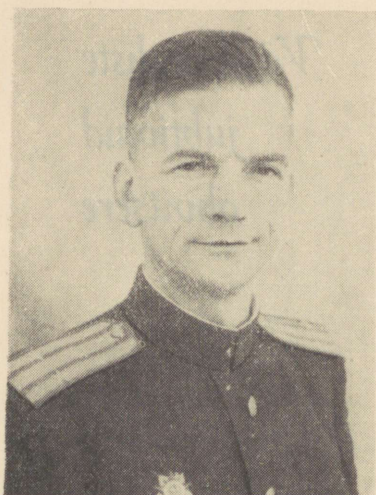
Kindralmajor Lukas

Polkovnik Pusta

Polkovnik Pusten

Polkovnik Kanger

Polkovnik Feldmann

Polkovnik Aru

Polkovnik Luks

Alampolkovnik Raud

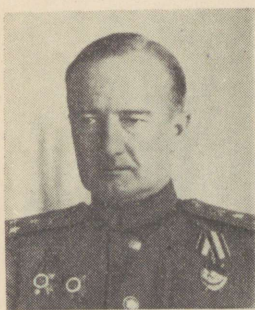
Polkovnik Külaots

Kindralmajor Allikas

Polkovnik Lessel

Polkovnik Rezkov

Polkovnik Paavel

Kindralmajor Lombak

Alampolkovnik Raadik

Polkovnik Kund

Alampolkovnik Jaek

Alampolkovnik Melts

*Igavene au kangelastele,
kes langesid võitlustes
meie kodumaa vabaduse
ja sõltumatuse eest!*

Eessõna

Aasta 1941.

Lääne-Euroopas saavutatud kergetest võitudest joovastunud Hitler rebib järjekordselt puruks sõlmitud lepingu ning tungib oma saagiahnete fašistlike röövbandiitidega kallale Nõukogude Liidu rahuarmastavate rahvaste perele.

Sm. Stalin lausub oma 3. juuli kõnes: „Vaenlane on julm ja halastamatu. Ta seab endale eesmärgiks vallutada meie maid, mis on niisutatud meie higiga, haarata meie vili ja õli, mis on toodetud meie tööga. Ta seab endale eesmärgiks mõisnike võimu taastamise, tsaarivalitsuse taastamise, venelaste, ukrainlaste, valgevenelaste, leedulaste, lätlaste, eestlaste, uzbekkide, tatarlaste, moldaavlaste, grusiinlaste, armeenlaste, azerbaidžanlaste ja teiste Nõukogude Liidu vabade rahvaste rahvusliku kultuuri ja rahvusriikluse hävitamise, nende saksastamise, nende muutmise saksa vürstide ja parunite orjadeks. Kaalul on seega Nõukogude riigi elu või surm, NSVL rahvaste elu või surm, see — kas Nõukogude Liidu rahvad jäävad vabaks või langevad orjusse.“

Nõukogude Liidu vallutamine pidi saksa kapitalile andma ressursid ja eeldused oma vallutusretke jätkamiseks kogu maailmas; pidi olema hüppelauaks kogu maailma vallutamisel sakslaste poolt.

Hästi ettevalmistatud, hambuni relvastatud ning jõulises ülekaalus fašistlikud röövarmeed tungivad 22. juunil üle Nõukogude Liidu piiride. Preisi rautatud saabas tallab Nõukogude maad. Nende vasak tiib läbib Leedu ja Läti Nõukogude noored vabariigid ja juuli esimestel päevadel algab võitlus Nõukogude Eesti pärast. Viis kuud kaitseb eesti töötav rahvas visades lahingutes oma äsjasaavutatud vabadust ja iseisivsust.

Palju eesti rahva paremaid poegi langeb selles võitluses. Tuhandeid ja kümneid tuhandeid aga taandub ülekaaluka vaenlase survele Nõukogude Liidu teiste vennasrahvaste alale, jätkates siin võitlust oma rahva igipõlise vaenlase vastu.

Neis võitlustes kerkib eestlaste keskelt esile terve hulk mehiseid võitlejaid, keda autasustatakse Nõukogude Liidu kõr-

gete ordenite ja medalitega. Neis võitlustes sooritab oma kustumatu kangelasteo kommunistlik noor Arnold Meri, kes esimesena eestlastest saab Nõukogude Liidu Kangelase kõrge nimetuse.

Suursündmuseks eestlaste sakslastevastases võitluses kujuneb Punaarmee eesti rahvuslike väekoondiste loomine 1942. a. algul. Kasutades Nõukogude Liidu vennasrahvaste külalislahkust ja abi, koonduvad eestlased Nõukogude Liidu Valitsuse ja Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei hoolitsusel oma väekoondistesse, et jätkata võitlust Nõukogude Kodumaa — Nõukogude Eesti eest.

Punaarmee eesti rahvuslik väekoondis saab põhjaliku väljaõppe. Nõukogude töötav rahvas, kellede ridadesse kuulub ka tuhandeid ja kümneid tuhandeid Nõukogude Liitu evakueerunud eesti töölisi, varustab eesti rahvuslike väekoondiste võitlejaid täiuslikema ja moodsaima relvastusega.

Eesti rahvuslikest väekoondistest kujuneb sõjaliselt võimas üksus, nagu seda eesti rahval oma ajaloo kestel kunagi varem pole olnud.

Velikije Luki, Neveli, Novosokolniki, Narva, mandri-Eesti, Muhu, Saaremaa ja lõpuks Sõrve poolsaar — need on kohanimed, mis tähistavad Punaarmee Eesti Laskurkorpuse võitlusteed. Neil kohtadel mõõdeti oma jõudu sakslastest maailmavallutajatega, eesti rahva igipõliste vaenlastega. Eesti Laskurkorpuse võitlejate südames leegitsev võimas tasumisiha andis Nõukogude Liidu parimate relvade ja vennalike Nõukogude rahvaste kaasabil kõigis neis kohtades sakslastele purustavaid lööke, kuni viimanegi sakslane oli paisatud Sõrve poolsaarelt merre ja vabastatud Nõukogude Eesti, seekord jäädavalt.

Järgnevad leheküljed tahavad lugejaid tutvustada Punaarmee Eesti Laskurkorpusega. On kergesti mõistetav, et olemasolevaid rikkalikke materjale ja kõiki sündmusi ei saa eelolevatele, võrdlemisi vähestele lehekülgedele mahutada küllaldase üksikasjalisusega. Põhjalikum ülevaade jääb paratamatult tulevasteks päevadeks.

Käesoleva raamatukese koostajad loodavad aga, et esitatav ülevaade suudab siiski täita temale seatud ülesande ning anda lugejaile esialgse ülevaate Punaarmee Eesti Laskurkorpuse saamisloost ja võitlustest.

Koostajad

Tallinn, 1. veebr. 1945.

*M*ägedes mehed murdmatud
kättemaksuks kogunesid
malevasse mehisesse,
vikerlaste viirgudesse.

*P*anid vööle halja mõõga,
terasest tubli tasuja.
Pöörsid pilgud kodu poole,
seadsid sammud sünnimaale.

*S*eal küll meida oodatakse
vägivallast vabastama,
muret, leina lõpetama,
omastele õnne tooma.

*M*ingem, mehed, mehistena,
vikerlaste võsudena!
*R*aiugem röövlid rabasse,
söödikud soo sügavusse!

A. Raja

Eesti rahvusväeosade formeerimine ja rindele saatmine

Suure Isamaasõja pingelisemal võitlusperioodil, kui hitlerlikud hordid ründavad meie Suure Nõukogude Kodumaa südant Moskvat, kui fašistlikud kiskjad sirutavad oma verise käpa Leningradi järele ja hitlerlik väejuhatuse kisendab kogu maailmale, et ta lõpetab oma sõjaavantüüri veel 1941. aastal, tekib Nõukogude Liitu evakueerunud eestlaste keskel Punaarmee eesti rahvusliku väeosa asutamise mõte.

Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee eestvõttel kandub see mõte Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ja Nõukogude Liidu Valitsuse ette ja 17. detsember 1941. a. on selleks ajalooliseks suurpäevaks, mil sm. Stalin kirjutab alla käskkirja esimese eesti rahvusliku väekoondise moodustamiseks.

Alustatakse tegelikku formeerimistööd.

Punaarmee esimese eesti väekoondise hälli juures seisavad ja võtavad juhtivalt osa tema loomisest endine eesti kütipolgu komandör Kodusõjas, EK(b)P KK Sõjaväeosakonna juhataja ja hiljem Tallinna Töölispolgu komandör sm. Kanger, ENSV kaubanduse rahvakomissar sm. Allik, EK(b)P KK Kooliosakonna juhataja sm. A. Raud, kommunaalmajanduse rahvakomissar sm. A. Raadik, sm. Puusepp ja palju teisi, kes juhtivalt ja aktiivselt olid seisnud ka Nõukogude Eesti ülesehitamise eesotsas rahupäevil.

Väekoondise formeerimisele seisavad väga lähedal EK(b)P KK sekretär sm. N. Karotamm, ENSV RKN esimees sm. A. Veimer ja teised meie EK(b)P KK ja Valitsuse liikmed, kes palju oma ajast pühendavad väekoondise loomisele ning omalt poolt kõigiti kaasa aitavad selle edasisele arenemisele ja kasvamisele.

Nagu kulutuli levib eesti rahvusliku väekoondise loomise teade üle avara Nõukogude Liidu. Kõikjal tekitab see eestlaste hulgas suurt heameelt ja rõõmuelevust. Sajad ja sajad mehed ei kärsi ootama jääda ametlikku kutset sõjaväeringkonnast, vaid alustavad viibimata sõitu 1. eesti väekoondise

asupaika Kamõšlovi sõjaväelaagrisse, kus juba keeb energiline tegevus väekoondise moodustamisel.

Kuid peagi on mehi nii palju koos, et üks väekoondis neid ei suuda vastu võtta. Ja nii kerkib päevakorraale 2. eesti väekoondise loomise vajadus. Vastav käskkiri avaldataksegi 10. veebruaril 1942. a. ning uut väekoondist asutakse formeerima Tšebarkuli sõjaväelaagris, mis oma toreda looduse poolest on kaunimaid kohti ümbruskonnas.

Neis väekoondistes kohtasid jälle eesti rahva paremad pojad ja tütreid, kes eesti rahva põlise vaenlase, sakslastest maailmavallutajate surve all olid maha jätnud oma sünnimaa ning olid valmis andma kõik, et peagi tagasi pöörduda võitjatena ja vabastajatena okupatsiooni kontsa all ägavale isade maale. Siia oli kogunenud inimesi igalt tööalalt — töölisi, kalureid, talupoegi, nõukogude intelligentsi, partei- ja nõukogude töötajaid. Siin oli hävituspataljonide ja töölispolkude ridades ENSV kaitsmisest osavõtnuid, oli Isamaasõja rinnetel lahinguis karastunud võitlejaid, komandöre ja poliittöölisi, oli noori kutsealuseid ja mobiliseeritud.

Väekoondiste koosseisus oli juba alguperioodil eestlasi 88,7%, Eestist päritolevaid venelasi 10,5% ja muid rahvusi 0,8%. See annab täie õiguse väekoondisi lugeda rahvuslikeks.

Algab pingeline väljaõppe periood. Juba algusest peale osutatakse suurt tähelepanu kaadrite kasvatamisele. Juhtivale koosseisule: komandöridele ja poliittöölisele korraldatakse erioõppused ja seminarid. Nooremate komandöride kasvatamine toimub polgu koolides ja õppepataljonides. Korduvalt viiakse läbi väeosade ja väekoondiste taktikalisi õppusi, millede otsest juhtimisest võtavad osa ka Uurali Sõjaväeringkonna ja Kaitse Rahvakomissariaadi esindajad.

Suure tõuke lahingulise väljaõppe alal annab Nõukogude Liidu esimese marssali sm. Vorošilovi külaskäik Kamõšlovi laagrisse 5. ja Tšebarkuli laagrisse 8. mail. Pärast ulatuslikumate taktikaliste õppuste jälgimist võttis marssal Vorošilov kokku senised saavutused, arvustas ja juhtis tähelepanu veel esinevatele puudustele. Ühtlasi toonitas ta, et „peab nõnda õppima ja sõdima, et eesti rahval ei tuleks punastada oma väeosade pärast, et ta võiks öelda, et meie väeosad ei vedanud meid sisse, vaid päästsid,“ ning sm. Vorošilov avaldas arvamist, et „eesti väeosa täidab temale antud ülesanded, et temast saab mitte ainult hea, vaid ka kaardiväeksus“.

Väekoondised, innustatud marssali juhenditest, asuvad väljaõppe energilisele jätkamisele.

Kuid pinev töö ei piirdu ainult lahingulise väljaõppe alaga, vaid samavõrra pööratakse tähelepanu ka poliitilise teadlikkuse arendamisele. Nõukogude aasta Eestis oli olnud liiga lühike selleks, et oleks suudetud sügavamalt tundma õppida nõukogude korda, marksismi-leninismi õpetust. Nüüd asutakse innukalt täiendama oma lünklikke teadmisi sel alal.

Paljud võitlejad õppisid alles siin mõistma sotsialistliku kodumaa ülesehitamise aluseid, stalinlike viisaastakute mõtet ning nende geniaalset teostamist, nende tähtsust Nõukogude Liidu majandusliku ja sõjalise võimsuse loomisel.

Siin õpitakse tundma Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajalugu, õpitakse tundma seda, kuidas Nõukogude rahvail tuli võidelda maailma kõige esimese sotsialistliku isamaa ülesehitamisel, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitude kaitsmisel ja edasiarendamisel.

Murenevad veel paljudegi juures esinevad kodanliku korra ajastust päritud eelarvamused; süveneb arusaamine nõukogude korrast, suureneb armastus selle korra kui ainuõiglase ja ainuõige vastu ning tugevneb tahe anda enesest parim selle korra kaitseks, tema taastamiseks okupeeritud ENSV-s, Nõukogude Liidule kallaletunginud vaenlase purustamiseks.

Kuid elu väekoondistes ei piirdu õppuste ja tööga. Pinge-
listest õppustest hoolimata leidub vaba energiat. Kogunetakse kunstiliseks isetegevuseks ja kehakultuuri harrastamiseks.

Väekoondiste paljudes üksustes tekivad kunstilise isetegevuse kollektiivid ja kehakultuurlaste grupid, kes hoogsalt kaasa tõmbavad ka võitlejate laia hulka, viivad kehakultuuri võitlejate laiadesse hulkadesse.

Sel ajal kui ajutiselt okupeeritud Nõukogude Eestis trambib saksa sõduri rautatud saabas preisi puise marsi helide saatel, kui üha enam ja enam kitsenevad eesti kultuurilise eluaval-
duse ja loomingu võimalused, kõlavad Kamõšlovi ja Tšebarkuli laagris eesti rahvalaulud, rahvuslikuks raudvaraks saanud muusikapalad ning pealtvaatajate heakskiidu saatel esitatakse eesti rahvatantsu. ENSV-st evakueeritud raamatukogud kustutavad võitlejate lugemis- ja endaharimise isu. Võitlejad tunnevad kogu tõsidusega kohustust hoida alles ja edasi anda seda, mille säilitamine ja arendamine okupeeritud Eestis on takistatud.

Väekoondiste pidulikel puhkudel on päevakavas paraadide ja ametliku osa kõrval alati kunstilise isetegevuse ja kehakultuurilised esinemised, mis enamasti võtavad massilise ulatuse, tõmmates kaasa võitlejaid jooksukrossidele jne.

14. märts kujuneb 1. väekoondisele ajalooliseks ja meeldejäävaks päevaks. Punasega kaetud ja pidulikult dekoreeritud laudade äärde astudes annavad võitlejad, komandörid ja poliitöölised oma punaarmeelase vandetöotuse.

Sama sündmus leiab 2. väekoondises aset augustikuus.

Õieti siit alates on Punaarmee Eesti Laskurkorpuse võitlejad täisõiguslikud kangelasliku Punaarmee liikmed.

Suure pidulikkusega mööduvad juunipöörde ja ENSV 2. aastapäeva pidustused. Nende päevade vastu on valmistatud varakult. Hoolsad käed annavad juba niigi kaunitele muldonnidele ja nende ümbrusele veel pidulikuma ning rõõmsama ilme.

Samblikest, käbidest, kividest, koha peal küllaldaselt ja mitmekesiselt leiduvatest värvimuldadest valmistatakse maitserikkaid kaunistusi ja loosungeid muldonnide katustele, sissekäikude ümber ja laagriplatsile.

Pidustuste haripunktiks kujunevad suurejoonelised miitingud, osavõtjaterohked spordivõistlused, sisuka kavaga kunstilise isetegevuse kontserdid.

Kõigist neist pidustustest võtavad osa EK(b)P KK ja meie Valitsuse liikmed, elades kaasa väekoondise pidulikele sündmustele sama andumusega, nagu nad olid kaasa elanud siiani ka väekoondiste loomistööle ja sellega seoses olevaile muredele.

Suurt hoogu annab väekoondiste tegevusele nii väljaõppe kui ka kunstilise isetegevuse ja kehakultuuri arendamise alal sõlmitud sotsialistlik võistlus, mis haarab nii üksikuid võitlejaid kui ka terveid üksusi. Tähtpäevadeks tehakse sotsialistliku võistluse tulemuste ulatuslikumaid kokkuvõtteid ning märgitakse parimad üksused ära punaste rändlippude annetamisega. Juba 1. mail oli sm. Lombaku väeosa pingerikka ja hästiorganiseeritud töö ning silmapaistvate tulemuste puhul autasustatud punase rändlipuga. Lippu saades andsid väeosa võitlejad lubaduse, et nad seda lippu ka edaspidi eduka tööga enda käes hoiavad. Nad täitsid antud lubaduse.

Sotsialistlik võistlus laieneb isegi väekoondiste vaheliseks ning hoogustab tegevust kõigil aladel.

Kuigi väeosad asuvad omaette laagrites, ei piirdu nende

elu kaugeltki ainult laagriga. Juba varakult tekib kontakt kohalike elanikega ja süvenevad sõprussidemed.

1942. a. kevadel olid „Tõelga“ kullakaevurid kinkinud sm. Lombaku väekoondisele väärtusliku puhkpilliorkestri, aidates nii väekoondise üle sel alal olemasolnud puudusest. Suve algul teevad väekoondise kunstilise isetegevuse kollektiivi liikmed külaskäigu kullakaevureile, pakkudes neile külakostiks kunstilisi ettekandeid, millede põhilisemaks osaks olid eesti rahvaloomingu palad. Ettekannete soe vastuvõtt ja külalislahked ning sõbralikud kullakaevurid jätavad meie võitlejaisse sügava mulje.

„Peale sõda hakkame ka meie kullakaevureiks,“ lausuvad külaskäigult tagasipöördunud vaimustatult oma seltsimeestele.

Augustikuu saab väekoondis kullakaevureilt juba teise kingi — punase lipu, mille üleandmine väekoondisele kullakaevurite delegatsiooni poolt kujuneb pidulikuks ja sõbralikuks sündmuseks.

Kuid vastastikused suhted kohaliku elanikkonnaga ei piirdu pidulike sündmustega. Kui sügisel vili põldudel valmib, on väekoondiste võitlejad abistamas lõikustöödel. Ühises rõõmsas ja tulusas töös tugevnevad sõprussidemed ning süveneb vastastikune arusaamine.

Kuid katkematult kestab pinev lahinguline ja poliitiline väljaõpe, võttes üha ulatuslikumaid vorme ning jõudes lihtsamalt keerukamategi ülesannete täitmiseni.

Juuli- ja augustikuu mööduvad suuremate taktikaliste õppuste tähe all. Laagrite lähemais ja isegi kaugemais metsades, nurmedel ja lagendikel organiseeritakse pealetungi-, kaitse- ja kohtamislahinguid ning jõe forsseerimist. Punaarmee võitleja peab olema ette valmistatud võitluseks igas olukorras. peab võitjana välja tulema raskeimastki lahingust ja seepärast toimuvad õppused kuulsa väepealiku Suvorovi õpetuse tähe all: „Mida rohkem higi õppusel, seda vähem verd lahinguis!“

Vanad lahingute veteraanid ilmutavad juba kärsitust. Pinevalt jälgitakse sündmusi Suure Isamaasõja tandrel ja tuntakse kohustust anda neis heitlustes endagi panus Nõukogude Kodumaa kaitseks. Ja ka need, kes varem polegi veel seisnud lahingute tules, on samuti tulvil ootust ning tahet proovida oma jõudu vihatud sakslastega.

Ning siis saabubki kauaoodatud aeg.

12. augustil 1942. a. teeb vahepeal Kamõšlovi väekoondise komandöriks määratud sm. Lembit Pärn suurel paraadiväljakul teatavaks, et väekoondis on saanud käsu liikuda läände — rinde suunas.

Järgmisel päeval lahkubki Jelanski jaamast esimene eselon, kattes 1450 km pikkuse vahemaa kuni Jegorjevskisse keskmiselt viie päevaga. Ja juba 21. augusti õhtuks on kogu väekoondis viinud lõpule koondumise Moskva Sõjaväeringkonna käsutusse.

Umbes kuu aega hiljem järgneb eelmisele ka Tšebarkuli väekoondis, paiknedes töökasse ja röömsasse Kolomnasse ning selle ümbrusse.

Väljaõpe ja poliitiline kasvatustöö saavad uutes kohtades viimase lihvi ning viimistluse Suure Isamaasõja seniste kogemuste alusel.

Saanud kätte uued lahingurelvad, on kõigi loosungiks „olla oma relva meister!“.

1942. a. septembrikuu viimastel päevadel moodustatakse senistest eesti väekoondistest Eesti Laskurkorpus, kes täieneb samal ajal mõningate korpuse üksustega. Korpuse komandöriks määratakse sm. Lembit Pärn ja tema asetäitjaks seltsimehed Pusta, Kanger, Luks, staabiülemaks sm. Lukas.

Kohaliku rahvaga ja käitistega sõlmitakse sõbralikud ning tänapäevani kestvad sidemed.

Pidulikeks sündmusteks kujuneb NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi „Punaste lahingulippude“ üleandmine väekoondistele, mis toimub Jegorjevskis 9. ja Kolomnas 18. oktoobril. Kogu koosseis töötab lippe katta au ja kuulsusega ning viia nad vabastatud Nõukogude Eesti pealinna — Toompea tippu.

Sel puhul sm. Lombaku väekoondise võitlejate poolt sm. Stalinile ja Kalininile saadetud tervitustelegrammidele vastab viimane kirjaga, milles ta lausub: „Teie kiri valmistas mulle rõõmu. Tahaksin väga, et mu noorusaastate kaasmaalased auga näitaksid lahinguväljadel oma oskust ja vaprust eesti rahva vabastamiseks fašistlikest okupantidest. Eesti väeosa võitlejatel olgu aukoht Punaarmee lahingutes saksa orjastajatega!“

Sm. Kalinini sõnad lähevad võitlejate südamesse ning kõik töötavad täita neid soove, mis on ju õieti olnud iga võitleja endagi südamesoovideks.

Alates 12. oktoobrist oli Jegorjevskis asuv väekoondis häire-

seisukorras ja 19. oktoobril väljubki esimene ešelon, suundudes Toropetsi rajooni, rindele lähemale.

Pisut hiljem järgneb ka Kolomnas paiknenud väekoondis ja korpuse üksused. Esimesed koonduvad Seližarova, teised Martissova jaama rajooni.

Kogu korpus oli üle viidud Kalinini rinde koosseisu.

Sel teekonnal kohtavad Eesti Laskurkorpuse võitlejad esmakordselt vaenlast ning täidavad esimesi tegelikke lahinguülesandeid. Väekoondiste õhutõrjeüksused võtavad oma tulega osa vaenlase õhurünnakute tõrjumisest ning kannavad ka esimesi kaotusi elavjõus, kuigi ainult väikesi.

Seližarovast jätkab sm. Lombaku väekoondis liikumist rinde suunas, kuhu lühema-aegsete peatuste järel, läbides ligi 500 kilomeetrit raskeid, lumme tuisanud taliteid, mis nõuavad meeskonnalt kõige suuremat pingutust, jõuab detsembri keskpaiku.

6. detsembri hilisõhtul jätkab teekonda rindele ka Toropetsi rajoonis peatunud sm. Allikase väekoondis.

On saabunud kauaoodatud silmapilk, kus kohtutakse oma rahva igipõlise vaenlasega, fašistlike maailmavallutajatega, Nõukogude Eesti orjastajatega, kus jälle, nagu ajaloo kestel nii palju kordi, seisavad vastamisi eestlased sakslastega.

Võitlused Velikije Luki ümber

Velikije Luki linna vabastamine

Vana vene linn Velikije Luki paikneb Kalinini oblasti lääneosas raudteede ja paljude maanteedega sõlmpunktis. Linna põhjaservani ulatuvad laialdased Ilmeni järve vesikonda kuuluvad sood. Lõuna poolt aga laiuvad kuni linna lähisteni Pripeti soode põhjapoolsed harud oma järvedega. Säärasena moodustab Velikije Luki värava liikluseks läänest itta ja ümberpöörduvalt.

Juba varemates sõdades oli Velikije Luki mitmel korral mänginud tähtsat osa. Ka esimese imperialistliku sõja eel oli hinnatud linna ja ümbruskonna strateegilist tähtsust ning sellest lähtudes välja ehitatud Velikije Luki—Nevel—Novosokolniki raudteede kolmnurk, mis võimaldab kiiret vägede ümberpaigutamist selles rajoonis.

Sakslastel oli Velikije Luki käeshoidmine tarvilik Ržev—Sõtševka—Belõi rajoonis võitlevate väeosade varustamiseks. Velikije Luki koos Vitebski ja Orša platsdarmiga andis neile peamise eeltingimuse suuremate operatsioonide arendamiseks Moskva suunas.

Velikije Luki vabastamine Punaarmee poolt aga asetaski otseesse ohtu sakslaste püsimise Dno, Rezekne ja Neveli, aga ka Staraja Russa, Holmi ja Rževi rajoonis.

Hinnates Velikije Luki ja selle ümbruse suurt strateegilist tähtsust nii kaitse kui ka pealetungi seisukohast ja täiel määral ära kasutades soodsad maastikulised tingimused — põhjas laiuva lageda soo ning lõunas, kagus ja idas asuva künkliku metsata moreenmaastiku — olid sakslased siia enam kui aasta kestel ehitanud tugevasti kindlustatud positsioonid. 1942. a. septembri lõpuks olid need positsioonid põhiliselt valmis.

1942. a. novembri teisel poolel pealetungile asudes murdsid 3. löökarmee väeosad need kindlustused lõuna ja põhja poolt Velikije Lukit läbi, paiskasid vaenlase 15—25 kilomeetrit läände ning piirasid täielikult ümber Velikije Lukis asuva 10.000-mehelise saksa garnisoni eesotsas Saaremaalt põlvneva parunivõsu ooberstleitnant von Sassiga.

Uute reservide juurdetõmbamisega õnnestus sakslastel oma purustatud ning paanikas läände põgenevate üksuste riismeid peatada Holmi, Novosokolniki, Tšernozemi ja Užo järve joonel ning alustada endapoolset vastupealetungi, mille eesmärgiks oli taastada endine olukord ning vabastada Velikije Lukisse sulustatud osad.

Kümne ööpäeva kestel teostas vaenlane vastulööke Nasva—Velikije Luki ja Tšernozem—Velikije Luki suunas, kandes seejuures suuri kaotusi nii elavjõus kui ka sõjatehnikas, eriti tankides. Kõik need pealetungid aga ei toonud sakslastele edu.

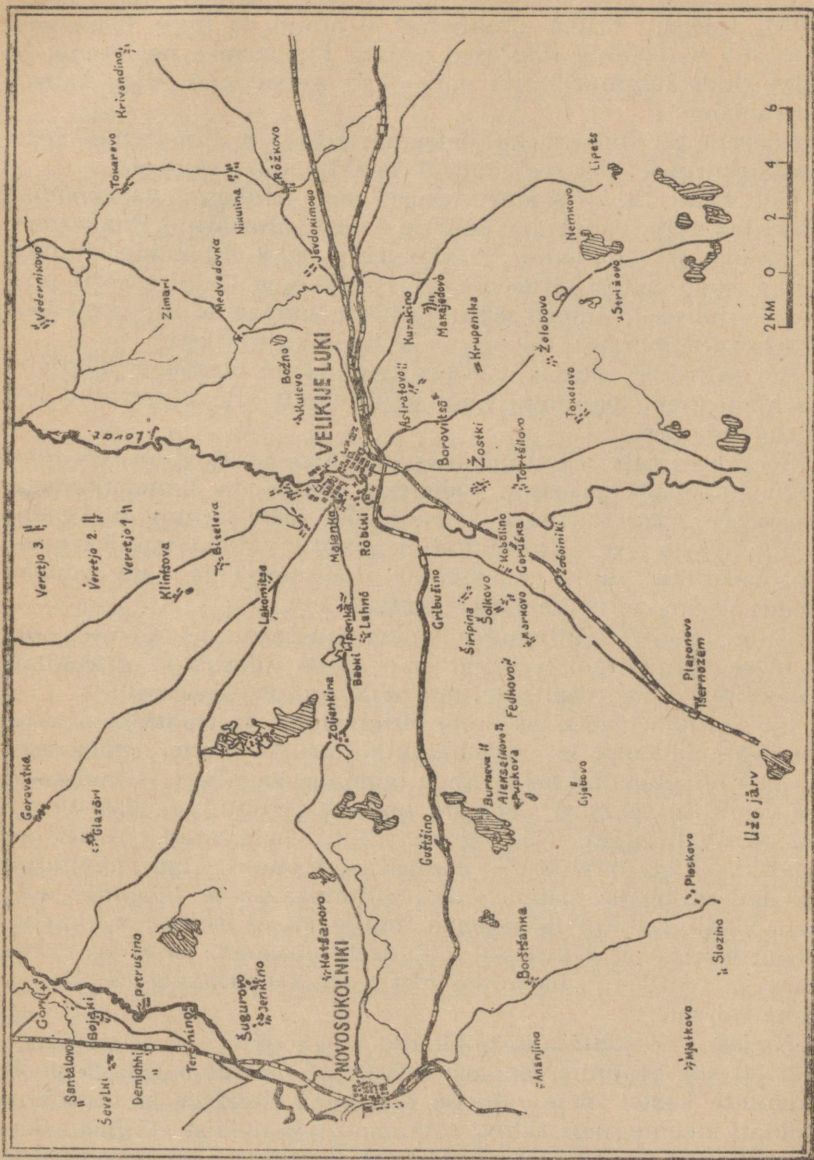
Velikije Lukisse sulustatud garnisoni hävitamiseks sel ajastul olulisemaid operatsioone ei teostatud.

3. löökarmee üksused, murdnud läbi sakslaste positsioonid Velikije Lukist lõuna ja põhja pool, olid hävitanud sealsed kindlustused. Linnas ja linna lähemas ümbruses paiknevad kindlustused aga olid veel terved, pakkudes sulustatud garnisonile tõhusat kaitset.

Raudteejaama rajoonis ja linna lõunaservas koosnesid need kindlustused arvukaist betoonist ja puust-mullast ehitatud püsivatest tulepunktidest — dzottidest ja dottidest —, mis omavahel olid ühendatud tiheda, osaliselt pealt kinniste jooksu-kraavidega ja olid kaitstud tihedate okastraadist aedade ning kohati miiniväljadega. Sellesse süsteemi, nii-öelda kaitse kondikavva kuulusid ka vahetult linna ääres paiknevad kindlustatud asulad Rõbiki, Gnilka, Sobakino, Aligrodovo, Zotova, Novo-Selenino, Taraštšanka ja Mišneva-Bovo.

Lähenumist sellele tugevasti kindlustatud platsdarmile, peavastupanu-positsioonile, tõkestas kilomeetrit 2—4 eespool asuv kindlustatud punktide vöö Božno, Zablišči, Rešetkovo, Lõtševa, Kamenka, Smoljanino ja Nikulino sovhoosi joonel. Siinsed kindlustused omasid 4- kuni 6-kordse kattega dzotte, dotte ja blindaaže ning laialdast ühenduskraavide võrku, olles kaitstud 2- kuni 3-kordsete, kohati isegi 5-kordsete traattõketega ja tankiohtlikel kohtadel miiniväljadega.

Kasutades vaatluseks ja tõrjeks soodsat maastikku, olid sakslased organiseerinud tiheda vastastikuse flankeeriva tuletoetuse kõigi tulepunktide vahel, millede meeskonnaks oli enamasti kõvendatud laskurrühm. Ei olnud künkaharja või kün-gastevahelist orgu, mis poleks olnud läbitulistatav sakslaste poolt. Tulekaugused olid täpselt välja mõõdetud ning maastikul märgitud.

Velikije Luki ämbruse skeem

Nõrgemalt oli kindlustatud põhjas laiuv lage soo, mida kontrolliti tulega. Erilisi kindlustusi ei olnud ka linna lääneosas, sest siit ei teadnud sakslased oodata Punaarmee pealetungi ja alles rinde läbimurdmisel novembris asusid nad siia kaitset korraldama.

Säärane oli olukord, kui detsembris 1942. a. Punaarmee Eesti Laskurkorpuse üksused jõudsid Velikije Luki rajooni.

Ööl vastu 10. detsembrit asusid sm. Allikase väekoondise võitlejad välja vahetama Velikije Lukit sulustavaid Punaarmee teisi üksusi, paiknedes 18 kilomeetri pikkusel rindel linnast lõuna, kagu, ida ja kirde suunas. Ülejäänud 10 kilomeetri pikkusel rindeosal, linnast lääne ja loode suunas, asusid positsioonidele seltsimeeste Djakonovi ja Kroniku võitlejad.

Sm. Allikase väekoondise ees seisis raske ülesanne: hävitada vaenlane tema paremini ning kauaaegselt ettevalmistatud positsioonide osas.

Seejuures tuli pealetung teostada talvistes tingimustes. Pea-aegu lumevaba maastik, vahelduv mulla- ja lumelaikudega, maskeeris hästi sakslaste tulepunktide asetust ning raskendas nende avastamist. Külmunud maapind ei võimaldanud ründajail tarvilikult kiiret kaevumist ning metsa ja võsa puudus aetas väekoondise vaenlase vaatluse alla.

Kuigi enamik võitlejaid oli alles tuleristseteta, seistes oma esimese lahingu eel, vaatasid nad ometi julgesti ning kindlalt tulevikku, olles valmis täitma neile antud ülesannet.

Iga võitleja teadis, et sinna miiniväljade ja traattõkete taha, kaitsevate betoon- ja puit-muldkindlustuste varju, sügavasse maasse oli pugunud meie rahva igipõline vaenlane — muistsete raudrüütlite ja balti parunite otsesed järeltulijad, fašistlikud maailmavallutajad, Nõukogude Eesti orjastajad. Võitlejad teadsid, et iga hävitatud vaenlase tulepunkt, iga hävitatud sakslane tähendas sammu edasi sünnimaa poole, tähendas selle kauaoodatud tunni lähenemist, millal lõpeb lahusolek okupatsiooni kotsa all ägavatest kodudest, omastest, tähendas vabaduse ja õnneliku elu uut algust paljukannatanud Eestile ja tema rahvale.

Kirjas, mis lahingute puhkedes kõigi võitlejate allkirjadega läkitati sm. Stalinile, tuletasid võitlejad meelde sakslaste poolt sajandite kestel meie rahvale tekitatud alandust ja ülekohtu, tuletati meelde meie rahva katkematut ja mehist võitlust sakslaste vastu, tuletati meelde Jüriöö kangelasi, tuletati meelde

elustava ning vabadusttoova nõukogude korra tulekut 1940. a. ning selle korra suuri saavutusi kõigil elualadel, tuletati meelde okupatsiooni laastavat tegevust Eestis ja lausuti: „Meie oleme oma ajaloo vältel korduvalt löönud saksa vallutajaid, kuid nüüd lööme nii, et nad enam ei tõuse.“

13. detsembri keskpäeval, peale rünnakut ettevalmistavat paaritunnilist suurtükiväe tuld, algas üldpealetung Velikije Luki vabastamiseks.

Maassepugenud, tugevates kindlustustes varjuvad sakslased kaitsesid end visalt. Nad tundsid end kindlaina ja uskusid kindlustuste vastupidavusse. Hitler ise oli neil käskinud vastu pidada ja lubanud peatset abi ning rohkelt raudriste. Ja läänes kõmiseski võitlus — siit pidi saabuma abi. Sakslased olid kõige seetõttu hooplevadki ning nimetasid Velikije Lukit Berliini võtmeks, olles veendunud, et see võti jääb nende kätte.

Kui esimesil lahingupäevil, et ära hoida asjatut verevalamist ja kauni linna veel ulatuslikumat hävinemist, armee juhatuse poolt saadeti sakslaste juurde parlamentäärid ettepanekuga alla anda, garanteerides alistujaile elu, hea kohtlemise ja vaba tagasipöördumise koju sõja lõppedes, siis lükkasid sakslased selle pakkumise ülbelt tagasi.

Sakslased ei tundnud neil päevil veel oma jefreitorist juhi lubaduste tühjust, ei tahtnud veel tunnustada Punaarmee võimsust ja üleolekut. Sakslastel oli sel ajal veel usku oma võitmatusse, Hitleri loodud maailmavallutamise müüti ja abi saabumisse.

Sm. Allikase võitlejad tungivad sakslaste tulepunktide vahelt läbi ja peagi saavutatakse tuleside linna ääres asuva peavastupanu-vööndi tulepunktidega. Need avaldavad visa vastupanu. Võitlejaid võtab vastu tihe automaatrelvade ja miinipildujate tuli. Ja ka seljatagune pole kindel. Seal elustuvad ning avaldavad tunduvalt segavat tegevust eelkaitse kindlustused. Selgub, et kuni pole likvideeritud need selja taha jäetud tulepunktid, on asjata rünnata peavastupanuliini.

Eesmise kindlustusliini tulepunktide likvideerimine saabki nüüd peaülesandeks.

Raskete relvade tule kätte all lähenevad võitlejad sakslaste tulepunktidele ning asuvad nende garnisone hävitama ambrasuuridest sisseheidetud käsigranaatidega.

See ei ole kerge ülesanne, sest vaenlase tulepunktide võrk on tihe ning nad toetavad üksteist flankeerivalt. Ja linnast tuleb

üha sakslaste miine ning mürske. Säärase ülesande täitmine nõuab võitlejalt külma verd, kiiret reageerimisvõimet ja oma ala meisterlikku tundmist. Kiiresti omandavad võitlejad tarvilikud kogemused ning laskurüksuste kangelaslike ohvitseride ja võitlejate nimed, nagu: Järv, Kelu, Hõbeda, Süda, Tšernov, Otenson, Andrejev, Suik, Baron jt. saavad peagi tuntuks kogu väekoondise perele, vaimustades teisisgi võitlejaid uutele kangelastegudele.

Eelmistele lisandub peagi sm. Pikk Laasi allüksusest. Omananud sakslaste tulepunktide hävitamiseks tarviliku oskuse, on sm. Pikk igal pool esimene, kui tegemist on järjekordse dzoti hävitamisega. Vabatahtlikult võtab ta enesele sellised ülesanded. Alati on ta ründajate esirinnas ja kui rühma komandör rivist välja langeb, määratakse Pikk kui kogemustega võitleja rühma komandöriks.

Sakslaste kindlustused on tugevad ning neid kaitstakse mee- leheitlikult ja kogu kavalust appi võttes. Osa dzottide ambrasuure on varustatud metall-luukidega, mis suletakse, kui dzott satub meie tabava tule alla.

Kuid eestlaste visadus ei raage.

Kui suurtükide tuli kaudsel sihtimisel ei anna küllalt mõjuvaid tulemusi, veeretavad seltsimees Allikase suurtükiväelased oma relvad lahtistele positsioonidele ning asuvad vaenlase tulepunkte hävitama otsesihhimisega. Juba kolmandal võitluspäeval on otsesihhimisele viidud kuni 70% kõigist suurtükki-dest. Paiknedes vaenlase positsioonidest ainult saja, paarisaja meetri, sageli aga ainult 50—60 meetri kaugusel, vaenlase automaatrelvade ja flankeeriva tule otsekohe mõju piirkon- nas, tegutsevad suurtükiväelased kartmatult ja edukalt. Suur- tükiväelaste-komandöride Mürgi, Lengi ja Sermani mehine võitlus teeb nende nime laialdaselt tuttavaks juba lahingu esi- mestest päevadest alates. Hulljulgelt lähenevad nad vaenlase positsioonidele, viibivad pikad päevad pideva tule all ning tee- vad täpselt kindlaks vastase tulepunktide asukohad, mida neilt saadud andmeil asuvad hävitama nende suurtükid. Suurtüki- väelaste hulgast tõuseb esile terve rida snaipereid — täpsus- laskureid, kes käsitsevad oma raskepärast relva suure osavu- sega nagu kõige paremat täpsuspüssi. Ei pääse nende käest ükski sakslaste avastatud tulepunkt, ükski kuulipilduja või miinipilduja. Kõik see lendab juba esimestest väljatulistatud mürskudest õhku. Nii rajavad sm. Allikase suurtükiväelased

päevast päeva teed meie jalaväele. Ja veel kaua hiljem tulevad jalaväelased tänulikult meelde sääraseid tublisid mehi, nagu suurtükikomandörid-seersandid Mäe, Otstavel, Jõerand, Karp, Järmut ja sihturid Vaikjärv, Tuulit, Allikuga ja palju teisi nendesarnaseid.

Vaenlase miini- ja kuulipildujate tuli lõhkus sageli sideliine. Üha tuli neid käia parandamas. Teiste tublide sidemeeste hulgast hakkasid peagi silma paistma jefreitor Vaht, punaväelane Puškin ja Rohtla. Nad on väsimatult jalul liinide korrastamisel ja vaenlase raevukas tuli ei suuda neid takistada. Järjekordsel liiniparandamisel sattus Rohtla vaenlase miinile ning sai reide neli haava, kuid sellest hoolimata viis ta oma ülesande lõpule ning pöördus alles seejärel tagasi, tuues kaasa kõik sidepoolid ja oma haavatud seltsimehe.

Radist sm. Tiikmaa, töötades oma aparaadiga vaenlase lähedale nihutatud eelvaatluspunktis, kattis miinipildujate tule alla sattudes oma kehaga sideks vajaliku raadioaparaadi. Nooremseersant-radist Eesküla, viibides eelvaatluspunktis, sai miiniplahvatuses põrutada, kuid jätkas sidepidamist.

Läbi traattökete ja miiniväljade hiilides tegid hulljulgeid retki vaenlase positsioonidesse nende tundmaõppimiseks ja tulepunktide avastamiseks luurajad. Kuid sageli ei leppinud nad ainult vaenlase avastamisega, vaid ka hävitasid need. Ühe säärase vapra luurajana autasustati Jaan Merila Mongoolia Rahvavabariigi lahinguordeniga.

Meie pideva surve all murenevad vaenlase kindlustused tükkhaaval.

Lahingute algupäevil oli ilm olnud pilves ja sompus. 16. detsembril selgineb taevast ning kogu päeva paistab päike. Ja kohe elavneb ka lennutegevus. Heakskiitvalt jälgivad võitlejad meie lennupommide tabamusi vaenlase positsioonidel. Hinge kinni pidades pöörduvad kõigi pilgud sinise kõrguse poole, kus on tekkinud õhuvõitlus meie ja saksa lennukite vahel, ning kergendusohu pääseb meeste rinnust, kui stalinlikud kotkad jäävad võitlusvälja peremeesteks ja paar Messerschmidti põlevate tungaldena prantsavad maapinnale.

Ka edasistel päevadel, kui ilm lennuks soodus, valitseb õhuruumi meie lennuvägi. Saksa lennukid ilmuvad puhuti lahinguvälja kohale, kuid kartlikult ja hiilides, püüdes pommitada meie positsioone või heita varustuspakke oma sissepiiratud garnisonile.

18. detsembril täienevad korpuse üksuste read Velikije Luki all. Jõuab kohale sm. Lepa väeosa sm. Lombaku väekoondisest ning paikneb algul sovhoos Bogdanovski suunas, kuid alustab peagi lahingutegevust ka sovhoos Nikulino ja selle läheduses asetseva surnuaia vabastamiseks.

Samal päeval teostavad julge tankidessändi vaenlase positsioonide sügavusse sm. Tamme kuus kangelaslikku automaaturit. Nad tekitavad sakslaste tagalas paanikat ja hoiavad ööpäeva kestel enda käes sakslaste dzotti, lüües tagasi miinipildujate ja kiirlaskekahuri tulest toetatud sakslaste ülekaalukate jõudude rünnakuid. Alles teise öö pimeduse kattel pöörduvad nad tagasi omade juurde, olles hävitanud hulga fritsusid.

Visad võitlused annavad tulemusi. Sm. Võrgu väeosa võitlejad vabastavad 23. dets. Murakino ja samal päeval, tankide toetusel, murravad sm. Lepa väeosa võitlejad vaenlase vastupanu sovhoos Nikulinos. Lahing sovhoos Nikulino vabastamiseks on äge. Sm. Aartee tankitõrjekahurid oma vapra komandöri juhtimisel saadavad võitlejaid rünnakul jalaväe lahinguridades ning ise vaenlase automaatrelvade tule all olles suruvad maha sakslaste tulepesi, hävitavad nende raskekuulipildujaid ja elavjõudu. Kui on läbitud Nikulinot ümbritsev traattõke, puhkeb käsitsivõitlus. Tankitõrjuja kommunistlik noor Malberg tormab oma roodust esimesena vaenlase dzoti juurde ja hävitab seda kaitseva meeskonna käsigranaatidega. Kui langeb roodu komandör, asub otsekohe tema asemele vanemseersant Sini-rand ja juhib kindlalt oma roodu lahingut.

Esimeste pealetungijate hulgas püsib vanemseersant Kaasik. Kolm korda tabab teda vaenlase kuul, kolm korda seotakse ta haavad, kuid ta keeldub evakueerumast ning jätkab võitlust.

Sääraste võitlejate ees murdub sakslaste vastupanu. Need, kes veel suudavad, püüavad end päästa põgenemisega, kuid see õnnestub vähestel, enamasti jäävad nad lamama lahinguväljale, tabatuna meie võitlejate kuulidest ja granaatidest. Nikulino ja Kurjakino vabastamisega oli löödud suur lõhe sakslaste kaitsesüsteemi.

Samal ajal kui sm. Allikase ja Lepa võitlejad koos Punaarmee teiste üksustega rajavad endale teed Velikije Lukisse ning saavutavad siin juba märkimisväärset edu, käivad lääne pool linna visad võitlused.

Sakslased, koondanud siia oma olemasolevad reservid, pingutavad kogu jõudu, et meie kaitses läbi murda ning vabastada

Velikije Lukisse sulustatud garnison. Rünnakud suurtükiväe ja miinipildujate tule ning tankide toetusel korduvad tihedasti.

Sm. Lombaku väekoondise võitlejad, olles asunud kaitsel Velikije Lukist loode ja lääne suunas, paiknevad ööl vastu 20. detsembrit Burtseva—Alekseikovo—Fedkovo jonele, asudes organiseerima kaitset vahetult nende ees vaenlase rünnakuid tõrjuvate sm. Beloborodovi kaardiväelaste taga. Sm. Lombaku väekoondise võitlejad olid 20. detsembril kibedas tegevuses maassekaevumisega ning oma positsioonide organiseerimisega, mis vaenlase tiheda miinipildujate tule ning külmunud maa-pinna tõttu nõudis meestelt suurt pingutust. Veel mitte valmis olles oma positsioonide organiseerimisega, kohtas Alekseikovo küla rajoonis paiknev sm. Mullase väeosa samal päeval vaenlasega. Sakslastel oli õnnestunud suurte kaotuste hinnaga pikemat aega lahinguis olnud sm. Beloborodovi üksustest läbi murda, vallutada Pupkova küla ning nüüd rühkisid nende tankid Burtseva—Alekseikovo suunas. Esimene sakslaste rünnak tabas väeosa vasakut tiiba. Kaotanud kaks tanki ja hulga elavjõudu, olid sakslased sunnitud taanduma ning algav pimedus tegi lahingule lõpu.

Järgmisel päeval jätkuvad võitlused. Sakslaste katsed edasi tungida vahelduvad Punaarmee üksuste vastulöökidega. Kell 15.00 õnnestub vaenlasel tugeva miinipildujate tule toetusel tankide ja automaaturitega sisse murda sm. Mullase väeosa positsioonidesse ning vallutada õhtuks Alekseikovo küla.

Vaenlasel võimaldasid edu saavutada käputäis meie ridadesse pugenud reetureid, kes rünnaku algul sakslaste poole üle minnes avasid neile tee meie positsioonidesse. Need viletsad ülejooksikud, murdes punaarmeele vandetootuse, ei reetnud mitte ainult oma seltsimehi, kelledest paljud positsioonidesse sissemurdnud sakslastele vihast vastupanu avaldades langesid kangelastena ebavõrdses võitluses, vaid nad reetsid ka oma rahva selle igipõlisele vaenlasele — sakslastest röövbandiitidele.

Neid juudaseid, kellede käed on määritud eesti rahva vabaduse eest võidelnute verrega, saadab nende poolt reedetud eesti rahva igavene needus.

Neid saadab emade, naiste ja laste needus, kellede pojad, mehed ja isad langesid nende süü läbi selles võitluses.

Kuid hoolimata reeturite kaasabist ei saavuta vaenlane edu.

Korpuse komandöri kindralleitnant Pärna korraldusel ja juhtimisel teostatakse kiiresti kaitse ümbergrupeerimine ja organiseeritakse sakslastele vastulööke.

Sakslaste jätkuvad ja suurte jõududega ettevõetud edasitunikatsed paaril järgneval päeval ei too neile enam mingit edu. Kõik rünnakud varisevad meie võitlejate mehise vastupanu tõttu sakslastele suurte kaotustega nii tehnikas kui ka elavjõus.

Neis pinevais kaitselahinguis kerkib esile terve rida kangelaslikke võitlejaid, ja mitte ainult üksikvõitlejaid, vaid ka terved üksused kirjutavad oma nime igavesti Suure Isamaasõja ajaloo lehekülgedele.

Kui 21. detsembri õhtupoolikul 2 saksa tanki koos automaaturitega Alekseikovo suunast lähenesid meie positsioonidele, astus nendega võitlusse eeljulgestuses olev sm. Albert Kariste oma raskekuulipildurite rühmaga. Tabava tulega suruti saksa automaaturid maha ning tankid ilma automaaturiteta ei usaldanud edasi minna. Siis aga üks tank automaaturitega, kasutades algavat hämarust ja paremal asuvat võsa, tegi kaare ning ilmus märkamatult Kariste kuulipilduritele pool-paremtalt seljatagant, lähenedes kuni 40 meetrile. Samal ajal ründas esimene tank otsesuunas. Ükski meestest ei taganenud. Esimese kuulipildurijao komandör sm. Platonov tulistas oma relvast kuni viimase silmapilguni ning hukkus saksa tanki roomikute all, mis lõmastas kuulipildurja kogu meeskonnaga. Ülejäänud jätkasid võitlust, mis arenes 20—25 meetrilt granaadilahinguks. Mitmed sakslaste poolt kuulipildurite kaevikusse heidetud granaadid õnnestus sm. Karistel neile tagasi lennutada, kuid viimane lõhkes käes, purustas kangelasliku võitleja vasaku käe ja tekitas raskeid haavu vasakusse külge ning vigastas silma.

Sm. Kariste kangelaslikku võitlust hinnati talle kõrge Lenini ordeni ja Ameerika Ühendriikide poolt medali „For Distinguished Service“ annetamisega.

Oma mehise ja murdumatu vastupanuga saavutas jäädava kuulsuse sm. Viriti üksus.

Juba 22. detsembril ründasid sakslased üksuse vasakut tiiba, kuid nende rünnak varises, tuues sakslastele suuri kaotusi. Veendudes, et siit pole võimalik läbi murda, suunasid sakslased kõik oma pingutused üksuse paremale tiivale. Kuid siingi lämbus nende rünnak, mida nad teostasid 4 tanki ja umbes roodu

jalaväega, verre. Raevunud sakslane puistas üksuse positsioonid üle tiheda suurtüki ja miinipildujate tulega.

Nähes, et päeva ajal teostatud rünnakud ei anna tulemusi, teostasid sakslased öise rünnaku vastu 23. detsembril. Jälle lähenes üksuse positsioonidele suurtükkide ja kuueraudsete miinipildujate tule kattel enam kui rood sakslasi. Raskete miinide plahvatused matsid mulla alla mehi, kuid kaaslaste abiga vabastati end mulla alt ja jätkati palavikuliselt võitlust, kuni ka see vaenlaste rünnak varises kokku.

Sakslased arvestasid, et üksuse võitlejad on nüüd lõplikult ära väsitatud, ja puistates üksuse positsioonid järjekordselt üle raskete miinide ja mürskudega teostasid nad uue rünnaku 23. detsembril päeval. Seekord saatsid nad rünnakule 5 tanki tugeva dessandi toetusel. Jõuülekaal oli vaenlase pool. Pidevate rünnakute ja suurtükkide-miinipildujate tule läbi olid üksusel rivist välja langenud kõik kuulipildujad. Oli alles jäänud ainult paar tankitõrjepüssi. Nii tuli rünnak vastu võtta peamiselt püssitulega. Niivõrd nõrkadest tulevahenditest hoolimata peatas üksus tankidega kaasas olnud dessandi ning surus selle maha. Tankid aga murdsid sisse üksuse positsiooni, lõmastades oma kohtadel kuni lõpuni võitlevaid mehi, kelledest ükski sammugi ei taganenud.

Üksuse komandöri sm. Viriti poolt koondati kiiresti kõik olemasolevad meeste reservid ning saadeti vaenlase läbimurdu tõkestama. Vastane peatatigi, kuni saabus abi. Läbimurdnud tankid aga hävitati kõik pinevas duellis sm. Jaan Karki tankitõrjajate poolt, kes kahe kahuriga vastu võtsid viie tanki rünnaku. Selles ebavõrdses, kuid tulemusrikkas võitluses ilmutasid erilist mehisust ning täpsust tabamistes kahurikomandör O. Mägi ja sihtur Randmu.

Kaardiväekoondise komandör sm. Beloborodov lausus sm. Viriti väeosa võitlust hinnates: „Ehkki see polnud kaardiväeosa, võitles ta siiski mitte halvemini kui kaardiväelased.“

Üksuse ridadest oli tõusnud hulk kangelaslikke võitlejaid. Allüksuse komandör sm. Lepp, saades küllalt raske peahaava, jätkas lahingu juhtimist. Kui ta lõpuks sunniti evakueeruma, lausus ta: „Mehed, ärge taganege!“ Ja ükski meestest ei mõelnudki taganemisele.

Raskekuulipildurite rühma komandör, Narvast pärinev sm. Builov, vastu võttes enne lahinguid ÜK(b)P liikmekandidaadi kaardi, töötas: „Ma võitlen viimse veretilgani.“ Ja ta pidas oma

töotust. Kui kõik mehed olid rivist välja langenud, asus ta ise kuulipilduja taha ning jätkas võitlust, kuni ta vaenlase kuulist kokku varises.

Miinipildujate rühma komandör sm. Beljajev ja tema võitlejad asusid miinide lõppemisel vaenlasele vastu vintpüsside ja käsigranaatidega. Sammugi taganemata langesid nad oma võitluspositsioonil.

Sm. Lombaku väekoondise võitlejad olid oma ülesande täitnud. Tugevate jõududega rünnanud vaenlane oli peatatud, oli hävitatud suurel hulgal tema elavjõudu ja tehnikat.

23. detsembri hilisõhtul sai väekoondis korralduse ümber paikneda ning osa võtta Velikije Luki vabastamisest. Seega oli nüüd kõik Eesti Laskurkorpuse peajõud koondatud linna alla.

Ulatuslikum pealetung Velikije Luki vabastamiseks algab uuesti 25. detsembril. Ja edu ei jää tulemata.

26. detsembril vabastavad sm. Laasi väeosa võitlejad sakslaste tugeva vastupanusõlme Volkova küla. Peale rünnakut ettevalmistavat suurtükitald tungis võitlejate eesotsas sakslaste kaevikuisse sm. Markelov. Pea kaotanud sakslased püüdsid end päästa põgenemisega, kuid enamik neist jäi lamama lahinguväljale, tabatuna meie võitlejate kuulidest.

Peagi järgneb sellele niisama tugeva sakslaste vastupanusõlme, Velikije Luki—Neveli ja Velikije Luki—Novosokolniki raudteede risti vallutamine sm. Neggo võitlejate poolt. Samuti vabastatakse Tširkovištši, Lõtševo, Sobakino ja Mišneva-Bovo.

Viimase langemine avab vaenlase tiiva ning võimaldab meie jõudude ümbergrupeerimise. Samal ajal kui osa jõududega blokeeritakse raudteejaama rajoon lõunast, kagust, idast ja kirdest ning surutakse siit pidevalt vaenlast, paigutatakse korpuse põhijõud läände ning suunatakse pealöökk läänest itta raudteejaama rajooni.

Võitlused on kandunud linnatänavaile. Arvukate puit-muld-kindlustuste kõrval on sakslased selles rajoonis muutnud kindlustatud punktideks nõukogude korra päevilt suurel arvul pärinevad suurepärased kivimajad ja tehaste korpused, raiudes nende müüridesse laskepilud, paigutades nende katustele ja ülemistele kordadele kuulipildurid, automaaturid ja snaiperid. Isegi korstnatesse on pugunud saksa snaiperid ning ohustavad siit iga lähenejat.

Velikije Luki võitluste kangelasi

N.-ltm. Kariste

V.-ltm. Vinkel

N.-seers. Abi

Jefr. Maikov

Kapten Lenk

Vanem Merila

Ltn. Tamm

Alampolkovnik Virit

Major Lemming

Kapten Mürk

Leitnant Kallaste

Labingupilt Velikije Luki vabastamisest

Ikka veel püsib sakslastes usk füüreri poolt lubatud abi saabumisse. Ja läänes kõmiseb lahingumüra, lähenedes vahepeal üsna ähvardavalt. See kõik toetab sakslaste pääsulootust ning nad avaldavad visa vastupanu, kaitstes iga maja, iga tubagi ja iga jalatäit maad.

Et raskendada meie võitlejate lähenemist nende positsioonidele, süütavad nad öösel järjekindlalt põlema maju, valgustades nii lahinguvälja. Linn leegitseb tulekahjude punakas valguses. Leekkuulid joonistavad sellesse oma lennuteid ning sakslaste poolt tulistatud lõhkevad kuulid plaksatavad heledalt hoonete seintel, külmunud maapinnal.

Võitluste kandumine linnatänavaile, hoonete ja aedade vahele nõuab pealetungijailt rohket algatusvõimet, otsustavust ja kiirust. Võitluses majade vahel ja üksikutes tubades ei saa alati ootama jääda komandöri korraldusi ja juhtnööre. Iga võitleja peab olema võimeline antud ülesande piirides iseseisvalt tegutsema, olema ise võitleja ja komandör ühes isikus.

Kuid asjata ei ole komandöride poolt juba varakult võitlejaid pühendatud linnavõitluste saladustesse. Kohanetakse kiiresti uue olukorraga. Väikesed ründegrupid ja üksikud kangelaslikud võitlejad tungivad sakslaste tulepunktide lähedusse ning ründavad neid automaatidega ja käsigranaatidega, hävitades neis asuvad fritse.

Võitlejate esirinnas sammuvad parteilased ja kommunistlikud noored, kes oma julguse ja otsustavusega, koondades oma ümber vapramaist võitlejaist lahinguaktiivi, tõmbavad hoogsalt kaasa ka teised võitlejad, võitlejate laia massi.

Paljud parteilastest ja kommunistlikest noortest langevad, nende hulgas väeosa komandöri asetäitja poliitalal sm. Arno ja kommunistlike noorte sekretär sm. Vares. Kuid parteilaste ja leninlik-stalinliku Kommunistliku Noorsooühingu kasvandike visadus ei raage, nende tahe jääb teraseseks. Langenute asemele astuvad uued ning vaimustavad võitlejaid oma kangelastegudega ja eeskujuga uutele võitudele.

Võitlejate hulgad koonduvad bolševike partei kui võitude organiseerija ümber.

Parimad võitlejad ja komandörid, eriti peale lahinguülesande edukat täitmist, avaldasid soovi astuda bolševike partei ridadesse.

Punaväelane Sikk, kes võttis osa sm. Tamme julgest tankidessandist ja hävitas seejuures 7 fašisti, esines tagasi pöördu-

des oma parteiorganisatsiooni ees palvega võtta tema ÜK(b)P liikmekandidaadiks.

Punaväelane Arak sai ülesande tungida vaenlase positsioonidesse ning teha kindlaks tulepunktide täpsed asukohad. Selle ülesande täitmisel sai ta haavata. Haavast hoolimata pöördus ta alles ülesande täitmise järel tagasi ning ette kandnud käsu täitmisest, esitas ta palve võtta tema vastu kommunistlike noorte hulka. Oma palves lausub ta: „Palun võtta mind leninlik-stalinliku komsomoli liikmeks. Tahan kommunistliku noorena osa võtta Isamaasõjast, kätte maksta ja hävitada saksa okupante kõigi nende kuritegude ja metsikuste eest ja kiiremini vabastada meie Nõukogude maa.“

Need sõnad väljendasid tuhandete võitlejate mõtteid, kes olid andnud oma parima võitlustes Velikije Luki vabastamiseks.

Ja jälle on oma kohal suurtükiväelased. Jälle veeretatakse, peamiselt pimeduse kattel, oma kahurid vaenlase tulepunktidest mõnekümne meetri kaugusse ning esimese valgusega, jõudes ette sakslastest, hävitatakse need täpsete tabamustega.

Eesti Laskurkorpuse võitlejate hulgast tõuseb esile terve rida tänavvõitluste meistreid, kes oma surmapõlguse ja kangelaslikkusega rajavad teed võidule. Kasutades maapinna konarusi ja kokkuvarisenud majade rusu, hiilivad võitlejad ja võitlejate grupid vaenlase asupaikade lähedale, lennutavad käsigranaadid akendesse ja laskepiludesse ning plahvatustest sakslaste hulgas tekkinud peataolekut kasutades tungitakse julgelt hoonesse ja vallutatakse need.

2. jaanuaril viiakse lõpule sakslaste tugevasti kindlustatud tugipunkti Taraštšanka vabastamine.

Sm. Matsi oma üksuse võitlejatega, kasutades silmapilku, mil suurtükkide tabav tuli peletas fritsud Novo-Selenino põhjaserivas paikneva „Valge maja“ laskeavade juurest, roomas hoone sissekäigu juurde ning heitis majja granaate ja süütepudeleid. See otsustas meie üksuste edasiliikumist takistanud fritsude vastupanupunkti saatuse.

Neil palavail võitluspäevil tungis sm. Amelin oma nelja võitleja eesotsas läbi vaenlase tiheda tule majasse, mis eemalt näis kivehitusena. Tõeliselt oli see aga krohvitud puunoone. Vaenlase kuulid läbistasid seinu, paisates laiali krohvi ja puupilpaid. Kuid sm. Amelin oma võitlejatega ei taandunud.

Nad hoidsid maja enda käes ning löid kogu päeva tagasi korduvaid sakslaste vasturünnakuid. Öhtu eel ründas maja umbes 70-meheline vaenlaste grupp. Võitlejatel lõppes laske-
moon. Nende trots aga ei lubanud neil taganeda vihatud sakslaste eest. Ähvardavalt lähenesid sakslased. Iga sekund võis otsustada julgete võitlejate saatuse. Siis laskis Amelin õhku punase raketi, kutsudes majale üksust toetava soomusrongi suurtükkide tule. Ja kohe kärgatasidki maja ümber esimesed mürsud. Amelin ja ta mehed paisati õhusurvest vastu seina, kuid fritsude rünnak oli tõkestatud. Need, kes mürsukildudest pääsesid, pugesid suurima kiiruga tulnud teed tagasi, kaitsva blindaaži varju.

Nii hävitas sm. Amelin ründavad sakslased, riskides ise hävida oma suurtükkide tules.

Kui üks vaenlase dzott takistas meie võitlejate edasiliikumist ning surus oma tiheda tulega mehed maha, siis oli sm. Ahi see, kes surmapõlglikult läbi vaenlase tuletõkke dzoti katusele tungis ja läbi korstna granaate dzotti loopides 7 selles asuvat fritsu end vangi andma sundis. Vastase tulepunkt, mis oli takistanud meie üksuste edasiliikumist, oli likvideeritud. Ahi oma kangelasliku tegutsemisega oli päästnud paljude meeste elu ning võimaldanud lahinguülesande täitmise. Sm. Ahi autasustati Lenini ordeniga.

Väike ja nooruke Aleksander Hilka ja sm. Lepa väeosast, kes juba Nikulino surnuaia lahingus oma julgusega silma oli paistnud, jätkas oma kangelaslikku võitlust ka raudteejaama rajoonis. Tema oli üks esimesi, kes tungis raudteejaama rajoonis asetsevasse suurde kivimajja ning alustas siin granaadivõitlust sakslastega. Kui viimased teiselt korralt läbi laeavauste hakkasid granaate loopima esimesele korrale meie võitlejate keskele, oli Hilka ja see, kes leidis tee kolmandale korrale ning tegi siit oma granaatidega sakslaste elu kibedaks — kuni maja neist täiesti puhastatud oli.

Ühe maja teise järel, ühe tugipunkti teise järel peavad sakslased loovutama meie võitlejaile. Üha tihedamini kokku tõmbub raudne rõngas fašistlike maailmavallutajate ümber.

Juba linna lähistel kangelaslikult võidelnud suurtükiväelased jätkavad oma kuulsusrikkaid traditsioone ka võitlustes linnas. Populaarsemaks suurtükiväelaseks linnavõitluste perioodis paljude teiste hulgas tõusis patareikomandör sm. Vinkel. Üks sm. Vinkeli patarei võitleja iseloomustas oma komandöri ja

tema patarei tegevust järgmiselt: „Meie patarei ülem on tõeline kangelane. Temas ei ole kartuse kübetki. Igal öösel toimetab ise luuret ja näitab kätte kohad, kuhu veeretada kahurid. Harilikult asub see koht 50—70 meetrit vaenlasest. Kahuri positsioonile paigutamine peab toimuma igasuguse mürata. Kahur kohal, algab selle barikeerimine ja alles pärast seda kaevame kahuri sisse. Niipea kui saabub hommik, algab kättenäidatud märkide tulistamine. Iga kolmas mürsk lendab tingimata sisse dzoti ambrasuurist ja terveksjäänud fritsud liduvad minema. Mõnikord jälle sm. Vinkel hiilib vaenlasele eriti lähedale ja näitab leekkuulidega tulistades kätte ambrasuuri täpse asukoha... Niisuguse julge komandöriga on lust sõidida ja ka mehed on julged ja vahvad.“

Kui sm. Vinkeli patarei oli 8. jaanuari õhtul raudteejaama juurde positsioonile asunud, selgus järgmisel hommikul valgedes, et jaamahoone teise otsa juures asub sakslaste iseliikuv kahur. Algas duell mõlema kahuri vahel. Küsimus seisis selles: kes tabab esimesena. Sm. Vinkel, kes meeste rivist väljalangemise tõttu juba mõni päev varem oli asunud ka kahuriülema ja sihturi ülesandeid täitma, oli külmaverelisem ja kiirem sakslastest. Terveksjäänud fritsud põgenesid suure kiirusega ning jätsid võitjale sõjasaagiks oma iseliikuva kahuri.

Kuid suurtükiväelased ei piirdu sakslaste blindaažide ja tulepunktide purustamisega. Ühel päeval märkavad Kehra vabriku endise töölise sm. Jakovlevi patareilased, et nende lähedal asuv sakslaste kuulipilduja takistab jalaväe edasiliikumist. Sm. Jakovlev otsustab kuulipilduja vallutada. Mõeldud — tehtud. Suurtükiväelaste rünnak oli niivõrd kiire ja sakslastele ootamatu, et nad ülepeakaela põgenesid jätsid maha täies korras kuulipilduja, millest suurtükimehed nüüd neile enestele surmatootovat kuulivihma järele saatsid.

Meie võitlejate poolt raskesse olukorda asetatud sakslasi ei päästa ka katse neid abištada õhust reservide ja lahingumoonaga. Raudteejaama ala kohale ilmunud saksa transportlennukid ja lennukite šlepis olevad purilennukid võetakse meie võitlejate poolt vastu püssi- ja kuulipildujate tulega ning paljud neist prantsatavad leegitsedes maapinnale. Neis asuvad täiendusmeeskonnad aga leiavad oma teenitud lõpu lennukirusude all.

Kitsale alale kokkusurutud sakslastel pole enam kuhugi taanduda. Üha suuremates ja suuremates gruppides hakkab neid

vangi langema. Määratud, rüüsed, habemesse kasvanud ja täitanud — nii ronivad nad meie võitlejate ähvardusel ülestõstetud käsi oma punkritest välja ja lausuvad alistumise märgiks trafareetse „Hitler kaput!“. On juhtumeid, kus mõned üksikud võitlejad võtavad korruga kümme-kümmekond fritsu vangi.

Nii vangistasid seltsimehed Haljandi, Nikiforof ja Rode koos ühe punaväelasega öisel luurekäigul terve dzotitäie sakslasi ilma ühegi pauguta, ainult granaadiga ähvardades.

Sm. Viita, tormates üheksa automaaturiga ühte majja, ajas oma ootamatu ilmumisega sakslased niivõrd paanikasse, et need, kokku 70 meest, pillasid relvad ja tõstsid käed üles.

Saksa ohvitserid olid kogu aeg oma meeste hirmutamiseks ja vaoshoidmiseks luisanud, et iga vangilangenud sakslane Punaarmee poolt jalamaid maha lastakse. Nüüd aga, kogedes, et säärane hirmutamine oli alatu laim Punaarmee aadressil, kaotavad sakslased oma esialgse hirmu peagi. Ahnelt kugistavad nad pakutud toitu ja tõmbavad mõnuga nõukogude tubakat. Tubakapuudusel nad on pidanud läbi ajama plotskiks käänatud ersatsteega. Nüüd kiruvad nad oma ohvitseri ja Hitlerit, kes on neid saatnud surmasuhu. Üks neist rebib vihasena oma rinnalt raudristid ning heidab need küdevasse ahju.

Ja õnnelikeks, et nad hävingust siiski terve nahaga on pääsenud, siirduvad vangid kolonnides rahuliku tagala poole. Nende kerges riietuses kehad on küürus Nõukogude talve külmast ja nad tõmbuvad veel enam küüru, kui läheduses prahvatab sakslaste poolt väljalastud miin või plaksatab maasse eksiv kuul. Elu on neile nüüd korruga väga armsaks saanud.

15. jaanuaril avastatakse Velikije Luki garnisoni ülema ooberstleitnant von Sassi asupaik. See on raudteejaamast 75 meetrit idas ühes nõukogude korra päevil ehitatud betoonist pommivarjendis. 10×30-meetrilise põrandapinnaga varjend oma seitsmekordselt laotud raudtaladest, betoonist ja paksust mullakorrast moodustatud laega on tugevaks kindluseks. Terve tulepunktide võrk ümbruskonnas kaitseb juurdepääsu parunivõsu peidupaigale. Siit kindlast kohast, isiklikult varjatud kõigi mürskude ja kuulide eest, õhutas see Hitleri kangekaelne ja sõnakuulelik käsutäitja Velikije Lukis oma mehi vastupanule, ja sel ajal kui mehed läksid surma, kui nad tundsid puudust toidust ning kannatasid Venemaa pakase käes, toitis ooberstleitnant end mugavas punkris külmutatud kanadega, tundmata suuremat muret.

Samal päeval tehakse korpuse komandöri poolt von Sassi punkri vallutamine ja Sassi vangistamine ülesandeks sm. Lemmingule, kes mitmest allüksusest päritolevate meeste grupiga sm. Pärna isiklikul juhtimisel asubki ülesannet täitma. Ümbuses asuvate tulepunktide vastupanu likvideerimine viiakse kiiresti lõpule ning Sassi punker blokeeritakse täiesti. Tulistamisavad suletakse mullakamakatega. Ettepanekule end alla anda vastab von Sass eitavalt, kuid palub luba välja saata punkris leiduvad haavatud. See toimubki ja 50 haavatud sakslast antakse meie sanitaride hoole alla.

Kuna punkrisse sissetungimine osutub võimatuks ja von Sass ei ole nõus alistuma, ei jää muud üle, kui asuda seda purustama lõhkeainetega. 700 kilogrammi tooli punkri lael plahvatades rikub ära raadioseadeldise, katkestades punkrisolijate sideme välismaailmaga.

Kui ähvardatakse veel suurema laenguga, on von Sass allaandmiseks küps. Väljasaadetud parlamentäär juhatakse korpuse komandöri kindralleitnant Pärna juurde ning lepatakse kokku allaandmise tingimustes. Ja 16. jaanuaril kell 15.30 on von Sass oma staabi ja kaitsega vangistatud.

„Teie võitlesite vahvalt,“ lausub ta viimases pöördumises oma kaitsemeeskonna poole, „kuid eestlased võitlesid vahvamalt.“

Kaotanud juhtimise, nõrgeneb sakslaste vastupanu märgatavalt. Veel sama päeva õhtuks viiakse lõpule viimaste vastupanukollete likvideerimine. Võrgu ja Ermeli võitlejad, keda sm. Ermeli rivist väljalangemisel juhatas sm. Kiljako väekoondise staabist, vallutavad „Valge maja“ Aligrodovos, kust saadakse üle 600 vangi, nende hulgas 28 ohvitseri koos Velikije Luki garnisoni ülema abi major Schwabega.

Velikije Luki vabastamine oli lõpule viidud. Üksteise järel kustuvad põlevad majavaremed. Täis lahingumüra olnud linn muutub täiesti vaikseks. Harjumata on käia vabalt tänavail, millel pisut aega tagasi sind võis veel tabada vaenlase kuul.

Sakslaste hävitustöö ja mõtlematu ning pime vastupanu olid selle vana vene linna muutnud rusuhunnikuks. Linn, mille iga ulatub kaugesse viikingiaega, milles arendati elavat kaubanduslikku elu, milles a. 1168 Kiievi suurvürst Rostislav kohtas Novgorodi suurvürstiga, kuhu a. 1198 Novgorodi suurvürsti Istjaslavi juhtimisel kogunesid sõdalased oma maa kaitseks leedulaste kallaletungide vastu, mis oli kantsiks hiljem

saksagi ordurüütlike kallaletungide tõrjumisel ja mis a. 1580 visade kaitselahingute järel hävitati poolakate poolt, mille kindlustusi Peeter Suur Põhjasõja päevil oli lasknud tugevaks ehitada, mis samal perioodil pakkus kaubalinnana kodukohta 519 kaupmehele, mille proletariaat innuga kaasa löi 1905. a. ja 1917. a. revolutsiooni päevil, ja mille tööstus ja kultuurielu nõukogude korra päevil nii tugevasti oli pulseerinud, kus arvukate käitiste kõrval töötas teedehitamise tehnikum, pedagoogium, velskrite-ämmaemandate kool, vabrikukoolid, töölisfakulteet, 3 kesk- ja 12 algkooli, 2 teatrit, muuseum, 6 klubi, 7 kino, 5 raamatukogu, kus iga päev ilmus ajaleht, — see linn oli hävitatud. Linn oli varemeis ja elanikkond Saksamaale aetud või hävitatud. Ainult vähesed inimvarjud, kes olid end suutnud sakslaste eest kõrvale hoida, ilmusid varisenud majade keldritest lahingute lõppedes päevavalgele ning asusid endale rajama uut elu linna varemete vahel.

Velikije Luki vabastamise kestel hävitati meie korpuse võitlejate poolt 3500 sakslast, võeti 1554 vangi, neist 61 ohvitseri eesotsas garnisoni ülema ooberstleitnant von Sassiga ja staabiülema major Schwabega. Hävitati 123 dzotti, 12 tanki, 10 kahurit, 21 miinipildujat ja 261 tulepunkti. Sunniti vaikima 53 dzotti, 12 suurtükki, 25 miinipilduja- ja suurtükipatareid ja 271 tulepunkti. Trofeedena saadi 100 kuulipildujat, 103 autot, 37 vedurit, 380 vagunit, palju ladusid sõjalise varustusega ja muid trofeesid.

Üldse oli vaenlane Velikije Luki operatsioonides kaotanud tapetuina 57.140 sõdurit ja ohvitseri ning vangidena 5344 inimest, neist linnas 3.944 vangidena ja kuni 6.000 tapetuina.

Velikije Luki oli Stalingradi kõrval esimene koht, kus sisse piirati arvukas sakslaste grupp ning hävitati täielikult. Velikije Luki oli Stalingrad väiksemas moods.

Velikije Luki vabastamine oli Eesti Laskurkorpuse võitlejatele esimeseks tuleristseks, esimeseks võimete prooviks. Ja selle proovi tegid nad auga läbi. Nende poolt oli vabastatud suurem osa territooriumi ja seda just sakslaste kõige tugevama kindlustatud positsioonide osas (skeem lk. 33). Sm. Stalin oma käskkirjas Velikije Luki vabastamise puhul 25. jaanuaril 1943. a. avaldas tänu Velikije Luki vabastanud vägedele. Korpuse kangelaslikest võitlejaist autasustati Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega 1038 meest, kes ohtusid kartmata andsid

lahinguülesande täitmiseks oma parima. Lenini ordeniga autastati neist 2, Punalipu ordeniga 22, Isamaasõja I järgu ordeniga 21, Isamaasõja II järgu ordeniga 30, Punatähe ordeniga 215, medaliga „Vapruse eest“ 424 ja medaliga „Lahinguliste teenete eest“ 324.

Velikije Luki vabastamiseks peetud lahingud olid meie võitlejaid sõjaliselt karastanud ja tõstnud nende poliitilist teadlikkust. Hävitades oma rahva põlisvaenlast — sakslastest maailmavallutajaid —, võideldes külg-külje kõrval Punaarmee teiste üksustega, millede koosseisus oli mehi Nõukogude Liidu väga paljudest rahvustest, kes kõik andsid oma parima ja elugi võitluseks ühise Sotsialistliku Kodumaa vabaduse eest, taipasid Eesti Laskurkorpuse võitlejad selgemini kui kunagi varem selle ühise võitluse suurt jõudu ja mõtet.

Võideldes vana vene linna Velikije Luki vabastamiseks mõistsid nad, et see oli ühtlasi võitlus ka oma sünnimaa Nõukogude Eesti vabaduse eest ja et selles võitluses langenud venelane, ukrainlane ja kazahh andsid oma elu ka Nõukogude Eesti vabaduse eest. Ühine võitlus ja ühiselt valatud veri lõi purunematud sidemed eestlaste ja teiste Nõukogude Liidu rahvuste vahel. Täites auga antud lahinguülesande, tundis Eesti Laskurkorpuse võitleja end üheväärsena kangelasliku Punaarmee ridades.

Võitlused Velikije Luki vabastamiseks olid liitnud võitlejate laiad hulgad tihedasti bolševike partei kui võitute organisearija ümber.

Nevel ja Novosokolniki

Pärast Velikije Luki vabastamist jäi meie rindelõigus võrdlemisi vaikseks. Käimas olid ainult kohaliku tähtsusega lahingud. Selle tagajärjel sai korpus võimaluse äsjasaadud rikkalike võitluskogemuste põhjal enda korraldamiseks ja mõningate Velikije Luki lahinguis ilmnenud lünkade likvideerimiseks sõjalise väljaõppe alal.

Korpuse komandör kindralleitnant Pärn ütles 1943. a. märtsis: „Tuleb läbi uurida möödunud võitluste kogemused ja kasvatada isikkoosseisu võitluste traditsioonide põhjal. Meie puudustest ja lünkadest tuleb rääkida avameelselt, selleks et neid edaspidi vältida.“ Väeosades ja allüksustes tehakse väga vaevanõudvat tööd allüksuste ja väeosade kokkuliitmise ning isikliku koosseisu bolševistliku kasvatuse alal.

Sel perioodil demonstreerivad korpuse ohvitserid, seersandid ja punaarmeelased oma patriotismi ja andumust Kodumaale väga edukalt läbiviidud korjandusega riigikaitsefondi heaks. Kokku korjanud ligi 6 miljonit rubla, pöörduvad nad sm. Stalini poole palvega korpusele tankipolgu ja haubitsapatarei soetamise kohta. Sm. Stalini vastus, tema tänu kogutud summa eest ja lubadus seda palvet täita tõstab isikkoosseisu võitlusvaimu ja tema poliitilis-moraalse olukorra veelgi kõrgemale. Kaitsepositsioonide ehitamise töid täidetakse hinnanguga „hea“ ja „väga hea“. Terve rida sõdureid ja seersante ületab normi: nii nooremseersandid Kalevius ja Kumm ületasid norme 900% võrra.

5. juunil väljalastud 1943. a. sõjalaen realiseeritakse kiiresti ja esialgselt ettenähtud tellimissumma suure ületamisega. Sm. Lombaku koondise isikkoosseis tellib 217% ja sm. Allikase koondise isikkoosseis 194% ulatuses oma kuupalga suuruselt.

Septembrikuus teostatakse suurtükiväe praktilised laskeharjutused otse rindel ja nädal hiljem algasid lahingud Neveli pärast, millest võtsid peamiselt osa korpuse suurtüki- ja tankiväeosad.

Lahingud näitasid, et õppeperiood ei olnud kasutult möödunud.

Läbimurdegrupp „Kretšet“, mis oli moodustatud polkovnik Mäe juhatusel ja kuhu kuulusid seltsimeeste Boiko, Uiibo ja Rezkovi väeosad, sai kõrge hinnangu ja tänu kaardiväeüksuse komandörielt, kelle lahingutegevust meie suurtükiväelased toetasid. Meie suurtükiväe tule tagajärjel kandis vaenlane järgmisi kaotusi:

Hävitatud: 2 vaenlase suurtükipatareid, 7 miinipildujate patareid, 3 suurtükki, 6 miinipildujat, 15 vaatluspunkti koos seal asunud „fritsudega“, 22 punkrit, 16 blindaaži, 45 raske- ja 8 kergekuulipildujat ühes meeskondadega ja purustatud kaevikuid 500-meetrilises lõigus. Hävitati üle pataljoni vaenlase jalaväge.

Vaikima sunnitud: üle 10 suurtüki- ja miinipildujapatarei, 10 vaatluspunkti ja üle 40 kuulipildujapesa. Neis lahinguis ilmutasid suurtükiväelased julgust, mehisust ja vaprust. Üle 150 mehe autasustati ordenite ja medalitega. Eriti paistsid välja: luuraja Kolts, kes vaenlase tule all juhtis ühe maja katused patarei tuld. Saanud haavata, jäi ta lõpuni oma kohale. Telefonist jefreitor Järve ja nooremseersant Lahe

parandasid vaenlase tule all vigastatud sideliini. Teel avastasid nad haavatud ohvitseri, tegid talle sideme, toimetasid haavatu sidumispunkti ja jätkasid oma lahinguülesande täitmist. Neid autasustati III järgu „Kuulsuse“ ordeniga. Luurajate üksuse komandör nooremseersant Ailits toimetas vaatlust laskurpataljoni komandöri vaatluspunktis 80 m kaugusel vaenlasest. Saanud mõlemast jalast haavata, ei lahkunud ta 5 tunni vältel lahinguväljalt ja avastas haavatuna ühe vaenlase punkri ja kaks kuulipildujapesa. Alles pärast lahinguülesande täitmist evakueeriti ta haiglasse. Nooremseersant Milk korras lahingu ajal mitu korda katkenud sidet, kusjuures ta asus ise vaenlasest 100 m kaugusel. Kui sideüksuse komandör rivist välja langes, siis asendas ta teda ja hoidis lahinguülesande täitmiseks vajaliku side alal. Jefreitor Roos parandas vaenlase tule all 17 korda sideliine.

17. jaanuarist alates võttis sm. Võrgu väeosa eesmise liini kaitse enda peale. Lahinguülesanne täideti eeskujulikult, mille eest kindralleitnant Pärn avaldas tänu kogu väeosa isikkoosseisule.

29. jaanuaril paistsid tormijooksul Novosokolniki linna valutamiseks välja suurtükiväelased Aru-Kaušinski juhatusel, mille eest nad said Kõrgema Ülemjuhataja Nõukogude Liidu marssali sm. Stalini tänu osaliseks ja mille eest sm. Uibo väeosa sai Valitsuselt kõrge autasu — II järgu Suvorovi ordeni.

1944. a. jaanuaris purustasid Leningradi rinde väed veristes lahingutes Leningradi all saksa fašistliku armee. Vaevalt kaks nädalat kestnud võitlustega oli Leningradi blokaad murtud ja peaaegu kogu territoorium kuni Narva jõeni vaenlasest puhastatud. Ühenduses sellega viidi korpus veebruari algul üle Leningradi rindele.

Koduteel

Mõõt on täis, nii mühab meri,
kiiremini! kaigub kesalt,
küllalt! kuuldub karjakoplist,
mitte kauem! kostab kodunt!

Nüüd on tulnud tasutundi
muistse Paala mõrvareile,
muistse Harju hukkajaile,
saarterahva sõtkujaile.

Rusik, raksa raudamehi,
käsivarsi, vääna vaenlast,
mõõka, mölla muistse jõuga,
tapper, taibukasti tao!

L. Hallop

Operatsioonid ENSV mandriosa vabastamiseks

Umberpaiknemine Leningradi rindele ja Narva vabastamine

Kevad ja suvi 1944. a., pärast koondumist Leningradi rindele, möödus Eesti Laskurkorpusel kibedas töös. Varahommikust hilisõhtuni, lühikesi suveõid abiks võttes, oli käimas pingeline lahinguõppus, sooritati laskeharjutusi kõiki liiki jalaväerelvadest, suurtükkidest ning miinipildujatest, õpiti veerikkal Luuga jõel ületama lahinguga veekogusid, kasutades sealjuures mitmesuguseid käepärast olevaid kohalikke forsseerimisabinõusid, nagu palke, laudu, kõrkjast ja pilliroost matte, õlgedega täistopitud telgiriid jne., seati korda relvi, tehnilist varustust ja muud materiaalosa. Üheaegselt kõige sellega uuriti hoolsasti oma ja teiste lahingukogemusi möödunud võitlusist Suure Isamaasõja rinnetel, süvendati plaanikindlalt diszipliini ja kasvatati võitlusindu. Aeg-ajalt üle rinde mitmesugusel teel saabunud teated vaenlase toorest võimutsemisest sünnimaal, Eestis, kasvatasid sõdurites ja ohvitserides viha oma ja rahva põliste vaenlaste — saksa okupantide vastu.

1944. a. märtsikuu alguses Eesti Rahvuskorpuse suurtükiväeosad ja laskurpolkude suurtükiväelased jõudsid Zahhonje, Marussino ja Zaretšje rajooni ning asusid väejuhatuse korraldusel Narvast ida pool positsioonile.

Lumekatte valgel tagapõhjal paistis Narva, igivana ajalooline linn. Linn näis elutuna, süda tõmbus tahtmatult kokku, kurgus tundus ängistust, pisarad tulid silmi, mis varrukaga märkamatult ära pühitati, ja tasumise ootel pigistus käsi tugevasti rusikasse.

Eesti suurtükiväelaste kahurid pidasid terve märtsi ja poole aprilli jooksul vaenlasega kahevõitlust. Toetades oma kahurite tulega luurajate otsinguid ja laskurallüksuste väiksemaid operatsioone, mis olid ette võetud kas „keelte“ saamiseks või oma positsioonide parandamiseks, sidusid eesti suurtükiväelased vaenlase jõud Narva suunas ning ei andnud talle võimalust

paisata neid teistele rindelõikudele. Sakslasel olid Narva all SS valikdiviisid, kellel oli käsk iga hinna eest Narva jõe joont ja linna ennast enda käes hoida. Sel perioodil hargnesid rasked ja pingelised lahingud. Vaenlane pani visalt vastu, külvates meie positsioonid üle oma mürskude ja miinidega. 23. märtsil langes võitluspostil alatute anastajate mürsust korpuse suurtükiväe komandör polkovnik Mäe, kes on kasvatanud palju kuulsaid nõukogude suurtükiväelasi. Komandöri hukkamise eest maksid fašistlikud lurjused kallist hinda. Vihkamine ja kättemaksuiha täitis sõdurite südameid. Meie patareide tuli tugevnes veelgi ja muutus täpsemaks, kiidetud soomuskuplid ja punkrid lendasid meie mürskude täpseist tabamusest õhku.

Juuli teisel poolel algas põhjalik ettevalmistus vaenlase kaitse läbimurdmiseks Narva linnast põhja pool asuvas rajoonis. Suurtükiväelased seisis ülesande ees valmistuda selleks ette, et lõhkuda ja purustada vaenlase võimsad kaitseehitused, mida sakslane oli hakanud ehitama juba 1941. a. ja mida ta kogu aeg viimistles. Vaenlase kaitse kujutas endast tihedat kaevikute võrku piki Narva jõe läänekallast. Esimese kaevikute rea ning osaliselt teise ja kolmanda ees olid traattõkked ja vähemärgatavad takistused. Kaldakumerusel olid miiniväljad ja punkrite ning soomuskuplite üliküllus täiendas vaenlase kaitset.

Kasuliku loodusliku kaitsejoone omamine, mis võimaldas kogu eesolevat maastikku tule alla võtta ja mida tehtigi kõigest relvaliididest, veenis sakslasi oma kindlustuste vallutamatuses. Vaenlase kahurituli kattis kõik ligipääsud tema esimestele liinidele.

Olles täiesti teadlikud eelseisva ülesande keerukusest ja vastutavusest, olid ohvitserid, seersandid ja sõdurid, suurtükiväelased ja miinipildurid, luurajad, sidemehed ja tulejuhtijad tulvil energiat, usku ja lootust edule ning täis vihkamist teisel pool jõge asuva kiskja vastu.

Ettevalmistus läbimurdeks tuli teostada täiesti varjatult, et tööde läbiviimist mitte välja anda ega paljastada ja et tabada vaenlast ootamatult. Töö kees öösiti — kaevati kaevikuid, ehitati vaatluspunkte, tassiti palke, seati üles sideliine ja veeti juurde laskemoona. Töö käis pimeduses ja täielikus vaikuses ning kõiki pani liikuma üks mõte — suurtükiväelaste tööst oleneb ju mitmeti eelseisva lahingu edu.

Tööd katkestati koidikuks, kõik pooleliolev maskeeriti ja ainult väsimatud luurajad jälgisid vaenlase tegevust, avastades uusi tulepesi ning rikastades staapide kaarte vastavate märkmetega vastase kohta. Need andmed olid suurtükiväe pealetungi plaani koostamiseks väga vajalikud, kus oli vaja ette näha, mida purustada ja mida hävitada ning kuidas juhtimist halvata.

Kõik luure poolt avastatud märgid, igaüks oma numbri all, viidi kokku üldisse suurtükiväe pealetungi plaani, mis jaotati väeosadele laiali: määrati ajaliselt kindlaks ühe või teise märgi hävitamise järjekord ja arvestati välja tarvitataivate mürskude hulk.

Esimene löök oli kavatsetud anda vaenlase kaitse staapide, komandopunktide ja side sõlmpunktide pihta, et kohe alguses juhtimist sassi ajada ja paanikat tekitada.

Pärast pealetungiplaani koostamist ja selle edasiandmist täideviijaile asusid viimased tööle maastikul, täpsustasid märke ja arvutasid laskmise jaoks lähteandmeid.

Kõik ettevalmistustööd lõpetati õigeaegselt. Ettevalmistusperioodil kaevati tulepositsioonide ja vaatluspunktide ehitamiseks välja 53.700 kantmeetrit mulda, valmistati ja veeti seljas kohale 7800 tihumeetrit palke vaatluspunktide ja varjendite tugedeks, parandati 34.800 meetri ulatuses teed, ehitati 11 silda. Veeti juurde ja tassiti käsitsi tulepositsioonile 49 vagunit mürske ja miine ning asetati paigale üle 500 kilomeetri telefonikaablit.

24. juuli öö vastu 25-ndat... Meie eesliinidel valitseb erinev pingeline olukord, ootuse pingeline. Ootavad tublid jalaväelased, ootavad tankistid ja sapöörid ning ootavad võimsad nõukogude kahurid. Kõik ootavad rünnaku alguse signaali.

Eesti Rahvuskorpuse suurtükiväe komandöri vaatluspunktis viibib Eestimaa K(b)P KK sekretär sm. Karotamm, kes külastas öö jooksul meie suurtükiväelaste lahingupositsioone ja kõneles sõdurite ning ohvitseridega eelseisva päeva ülesandest.

Kell 6 ja 45 minutit — telefonijuhtmete võrku läbib nagu elektrisäde suurtükiväe komandöri polkovnik Aru käsklus — „laadida ja valmisolekust ette kanda“.

Minutid näivad tundidena. Telefoni kaikuvad ettekanded: „Uibo — valmis“, „Poolus — valmis“, „Boiko — valmis“...

7.00 — kauaoodatud signaal „T u l d!“

Õhk rappus võimsast kogupaugust. Sel hetkel enam kui tuhande kahuri tuli lõhkus ja purustas vaenlase kaitset, ära pühkides ja hävitades seda, mida loeti vallutamatuks.

Tuli möllas 80 minutit. Sel ajal alustas jalavägi, lastes üleminekuvahendid vette, jõe forsseerimist. Jalaväe jõudmisel vastaskaldani kandsid suurtükiväelased oma tule vaenlase kaitse sügavusse.

Jalavägi tormas suurtükiväelaste poolt traattökkeisse ja miiniväljadesse tehtud läbikäikudesse ja asus vallutama üht kaevikut teise järel. Üleelatud pommirahest uimastatud fritsud ronisid oma kiidetud kaitseehituste rusude alt välja ja andsid end vangi.

Koos esimeste väeosadega läksid läänekaldale ka suurtükiväe vaatlejad, jätkates tule korrigeerimist vaenlase kaitse sügavuses avastuvate märkide pihta.

Vastase kindlustatud liin Narva jõe läänekaldal murti läbi ja Narva oli jälle vaba.

Suurtükiväelased täitsid oma ülesande auga. Purustades oma hävitava ja tabava tulega vastase kaitset, võimaldasid nad jalaväele vesitõkke eduka forsseerimise, jõe läänekaldale jõudmise ja eduka edasiliikumise vaenlase kaitse sügavusse. Lahingupäeval lasti Eesti Rahvuskorpuse suurtükiväelaste poolt välja 44 vagunit mürske ja miine ning hävitati: 7 soomuskuplit, 132 punkrit, 25 blindaaži, 17 vaatluspunkti, 43 tulepesa, 4 ladu koos sõjamoonaaga, 3 vastase suurtüki- ja miinipildujapatareid ja 5 üksikut suurtükki, purustati 8590 meetrit kaevikuid ja hävitati 260 sõdurit ja ohvitseri. 23 suurtüki- ja miinipildujapatarei, 43 kuulipilduja, 48 punkri ja kahe kuuetorulise miinipilduja tuli sunniti vaikima.

Eesti suurtükiväelaste töö Narva all leidis väejuhatuse poolt kõrget hindamist. Kõrgema Ülemjuhataja Nõukogude Liidu marssali sm. Stalini käskkirjaga avaldati polkovnik Aru suurtükiväelastele tänu. Lahinguis ülesnäidatud mehisuse ja vapuse eest said sajad suurtükiväelased valitsuse autasu osaliseks.

Tugev kodumaa-armastus ja tema vabastamise tahe sünnitas kangelasi. Jefreitor Rebane laskus hädaohust hoolimata kuuli- ja miinipilduja tule all jõe äärde ja arvestas välja oma kahuri tulesektori. Sanitaar-instruktor sm. Bulgakov andis tugeva tule all ennastsalgavalt ja hädaohtu põlates abi haavatuile ning viskudes vette päästis haavatuid — tema poolt

Sapöörid purustamas traattõkkeid

Vaenlase puit-muldkindlustuse õhkulaskmine

Korpuse õbukangelasi — major Telegin

Korpuse sidelasi labingus

päästeti 12 haavatut, neist 3 ohvitseri. Suurtükikomandör seersant Võisto, hävitanud oma suurtüki tulega 3 soomuskuplit, 4 tulepesa ja ligi 20 vaenlase sõdurit, vaatamata käelabasse saadud haavale astus väljalangenud sihturi asemele ja jätkas hävitavat tuleandmist. Seersant Võisto langes lõhkenud miini killust. Ta suri vaprate surma, täites oma kohust kodumaa vastu. Niisuguseid näiteid on sadasid.

Eesti vabastamine algas, esimene linn oli vabastatud. Sõdurite südameis põles ainus unistus — pääseks vaid rutem edasi läände, kust kostis saksa orjuses vaevlevate vendade hää, kes kutsusid appi.

Narva linna varemed, mahapõletatud külad ja mürskudest ülesküntud kallas jutustavad veel kaua fašistide kuritegudest, Punaarmee kangelaslikest võitlustest ja tema koosseisus võidelnud eesti suurtükiväelastest, kes võtsid osa Narva linna vabastamisest.

Lahingud Narva pärast suvel 1944. a., millest korpuse osad, eeskätt suurtükiväelased ja miinipildurid kõige aktiivsemalt osa võtsid, oli meie sõduritele ja ohvitseridele lahingumoraali ja võitlusvõime tuleprooviks, mille nad hiilgavalt läbi tegid, näidates suurt meisterlikkust ja oskust täpselt saadetud kuulide, mürskude ja miinidega purustada igasuguseid vaenlase kaitseehitusi ja hävitada tema elavjõudu, tasandades seega teed võidule vaenlase üle. See leidis ka vastavat hindamist: Narva vabastamise lahingute eest pälvisid eesti laskurkorpuse osad Kõrgema Ülemjuhataja tänu, kusjuures ühte korpuse koosseisu kuuluvat suurtükiväeosa autasustati pärastpoole „Narva“ nimetuse andmisega.

Ümberpaiknemine Kagu-Eestisse ja ENSV mandriosa vabastamine

Pärast Narva jõe ületamist ja Narva linna ning selle ümbruse puhastamist vaenlasest kandusid lahingud kaugemale läände — Vaivara Sinimägedele. Algas Nõukogude Eesti sisemaa vabastamine saksa okupantidest.

Selle austava ülesande täitmisest osa võtta oli Eesti Laskurkorpuse sõdurite ja ohvitseride palavamaks sooviks. Kus kaks või rohkem meest omavahel kokku said, seal kõneldi ikka ja jälle eelseivatest lahingutest Eesti vabastamise eest; kadedad

pilgud olid saatmas neid teisi väeosi või allüksusi, kes aegajalt marssisid suurel maanteel mööda Narva poole, rinde suunas; nii mõnegi silmad jälgisid igatsevalt kõrges õhus rasquete pommikoormatega idast rinde poole mööduvaid lennukeid. „Edasi läände, kalli sünnimaa vabastamiseks vihatud saksa rõhujast“, mõlkus kõikidel mõttes, seisis lakkamatult keelel ja pesitses pühima soovina sügaval südame põhjas.

Kui varem nende igatsuste elluviimist pidi olukorra sunnil edasi lükkama, siis nüüd ei tulnud oodata kaua. 4. septembril tuli Leningradi rinde juhatuselt käsk, millega Eesti Laskurkorpuse allutati 2. Balti rinde juhatajale, kelle väed, vabastanud Petseri ja Võru, olid jätkanud pealetungi Peipsi—Pihkva ja Võrtsjärve vahelist koridori mööda põhja suunas, välja jõudnud Emajõe ja 25. augustil vabastanud Tartu. Korpuse osadel, liikudes üle Oudova, Lämmijärve ja Mehikoorma, tuli 14. septembriks koonduda Krootuse, Maaritsa, Mäekali, Jõksi rajooni.

Ümberpaiknemine pidi toimuma järgmiselt: laskurosad Kingissepast kuni Oudovani raudteel, sealt edasi jalgsi; suur-tükivägi, motoriseeritud veokid ja hobuvoorid, igaüks eri kolonnina maanteid mööda üle Oudova, Lämmijärve, Mehikoorma või läbi Pihkva.

Teated eelseisvast rännakust ja selle suunast, levides korpuse osades, tekitasid kõikjal suurt elevust ja kutsusid esile ennenägematu vaimustuspuhangu. Kõigi tundemärkide järgi oli nüüd täitumas see, mida nii kaua oli oodatud, millest nii palju kõneldud, mida südames palavalt igatsetud ja mille heaks kordaminekuks pikki sõja-aastaid ennastsalgavalt töötatud, oli saabumas vabastamise ning kättemaksu tund, viimne otsustav võitlus meie armsa sünnimaa orjastajatega, vihatud saksa röövvalutajatega. See ülendas meelt ning paisutas jõudu. Ohinal asuti valmistuma teeleminekuks, jätkates siiski endise pingega ka lahinguõpet, et eelseisvate võitluste ootel täielikult ära kasutada viimaseid võimalusi oma sõdimisosavuse täiendamiseks.

Rännak algas 7. septembril kena hilissuve ilmaga. Pikka-dest ning väsitavatest päevateekondadest hoolimata püsis meeskonna meeoleu kogu aeg kõrgena ja ülevana: ükski ei tahtnud maha jääda; ka kehaliselt nõrgemad, hõõrutud jalgedega ja kõik teised, kel kõndimine mõnel muul põhjusel raske, püüdsid teistega sammu pidada, rühkisid vaikselt ning visalt

eelkäijate järel edasi, pakitsev igatsus südames ja pilk suunatud igatsevalt sinnapoole, kust varsti pidid silmapiiril üle järve veekogu paistma hakkama kodumaa rand ja metsaladvad.

Juba Mehikoormasse on kogunenud hulk rahvast vastu võtma saabuvaid korpuse osi. Sõlmub elavaid vestlusi. Olakse huvitatud, kuidas elatakse suurel Nõukogude Isamaal; kojujõudnud omakorda lasevad endale jutustada sündmusist Eestis saksa okupantide võimutsemise ajal. Kuulnud vaenlase toorest vägivallast meie maal, tõmbub sõjameeste käsi tugevasti rusikasse ja kuulduv ähvardusi vihatud vaenlase aadressil.

Vastutulijad ja möödaminejad ning rahvas tee ääres põldudel tervitab rõõmsalt lõpmatuis kolonnides möödamarssivaid sõdureid. Meestele pakutakse süüa ja juua. Uued vestlused ja küsitlused.

On näha siin võitluse ajal hävinenud maju, sõtkutud nurmi ja põlde, ent siiski vähemal määral kui mujal, teistel rinnetel, kus sõda on üle käinud. Tänu teiste punaväeosade kiirele edasitungile ei jäänud vaenlasele küllalt aega teha enne lahkumist suuremas ulatuses oma musta hävitustööd.

Raskem on rännata sm. Lombaku vägedel; tulles kaugemalt on nende teekond tublisti pikem; et õigeaegselt kohale jõuda, tuleb neil pingutada: 8 tundi rännakut, 8 tundi puhkust.

Rännaku distsipliin on siiski kõikjal korpuse osades suurepärase. Ilmad seisid ilusad ja soodustasid rännakut, ent vaenlase lennuvägi siiski ei tülitanud.

Kuid veel enne rännaku lõppu sai korpuse juhatus täien-dava käsu: jätkates liikumist viia korpuse osad lähemale rindele, Emajõe kaldale, valmis olla Kastre, Kavastu, Saage rajoonis jõge lahinguga ületama, vaenlast vastaskaldal purustama ja jätkama pealetungi piki Peipsi läänekallast põhja poole, et läbi lõigata Lääne-Alutaguses tegutsevate vaenlase väeosade taganemisteed. Selleks korpusel 14. septembriks koonduda Võnnu ümbruskonda.

Määratud tähtjaks korpuse osad asusid: sm. Allikase väeosad — Viira, Olli, Sootaguse rajooni ja sm. Lombaku omad — Lääniste, Metsa ja Kadaja piirkonda. Korpuse juhatus Võnnus.

Seega korpuse jõude pingutatav rännak kogunemisrajooni oli lõppenud, rännak, mil jalavägi sooritas nädala ajaga: raudteel 175 km, maanteel jalgsi 135 km, voodid 230 km, saabudes

kõik kohale heas korras, värskest ja lahingukäsus määratud tähtpäevaks.

Algas kibe töö lahingu ettevalmistamiseks. Töö, mis nõuab juhtkonnalt suurt loomisvõimet, kuid ühtlasi mitte vähemal määral kainet mõistust, organiseerimisoskust, reaalsest tõsiasi-ajadest lähtuvaid kaalutlusi, ettenägelikkust ja tungimist väiksemategi piasajadeni. Sest nagu õpetavad sõdade, eriti aga praeguse Suure Isamaasõja kogemused, ettevalmistamisest ole-
neb lahingedu.

Niisiis korpuse komandör kindralleitnant Pärn, väekoon-
diste, väeosade ja allüksuste ülemad ühes suurtükiväe-, tanki-
ja mitmesuguste teiste eriüksuste ja teenistuste juhtidega asu-
sid vaenlase ja maastiku luurele, organiseerisid pidevat vaat-
lust, märkisid jõe ületamise kohad ja lähtealused, valisid tule-
positsioonid suurtükiväele ja miinipildujaile, plaanitsesid jala-
suurtüki-, lennುವäe ja tankide rakendamist ning omavahelist
koostööd, organiseerisid lahingu toitmist laskemoonaga ja
muude võitluses vajalike tarbeainetega. Samal ajal sõdurid
ja noorem juhtkond seadsid korda relvi, sõjatehnilisi abinõusid
ja valmistasid — lisaks koosseisulistele — jõe ületamise va-
hendeid koha peal leiduvast materjalist.

See viimane töö polnud kerge. 3—4—5 km kauguselt tuli
meeste õlgadel ja seljas kokku vedada — hobu- ja autotrans-
pordi kasutamine polnud moondamise mõttes võimalik —
palke parvede moodustamiseks, laudu ja latte rünnaksildade
ehitamiseks; õlgi ujukite valmistamiseks telgilineadest. Kahe
ööga valmistati selliselt parvi telgilineaujukeist à 5—8 mehe
tarvis 241 tk., parvi palkidest ja laudadest 1—3 mehe tarvis
152 tk., parvi veokite ja polgu suurtükide transporteerimi-
seks 20 tk., rünnaksildu à 400 m — 4 tk. Kõigi nende ületa-
misvahendite kandevõimet kontrolliti ja mehi õpetati, kuidas
neid, samuti väeosade ülemate käsutusse antud koosseisulisi
forsseerimisvahendeid praktiliselt jõe ületamisel kasutada.

Sedamööda, kuidas niisuguseid parvi, sildu ja ujukeid valmis,
tuli need viia valmistamiskohast — samuti meeste õlgadel —
ööpimeduse kätte all 500—1000 m kauguselt jõe kaldale, üle-
tamiskohtade juurde, kus nad moondati maastiku voltidesse,
põõsastesse ja viljakuhilate alla, või kaeti pealt kinni rohu ja
okstega. Iga forsseerimisvahendi peale määrati oma kindel
meeskond, kes rünnaku algul pidi selle jõe äärde viima, vette
laskma, peale istuma ja vastaskaldale üle sõitma.

Samal ajal suurtükiväelased sm. Aru üldjuhtimisel organiseerisid tulepositsioone ning vaatluspunkte, toimetasid vaatlust, täpsustasid märke ning rünnakuobjekte ja valmistasid suurtükiväelise pealetungi plaani, seda kuni väiksemate üksikasjadeni kooskõlastades kavatsetava jalaväe, tankide ja lenn väe tegevusega.

Mitte väiksem oli sapööride töö. Nende ülesandeks oli jalaväelaste abistamine parvede ja rünnaksildade ehitamisel, koosseisuliste forsseerimisvahendite remontimisel ning sõiduvälis seadmisel ja vaatlus- ning komandopunktide ehitamisel. Ent raskeimaks ja ohtlikemaks sapööride tööks oli vaenlase poolt suurel arvul mahapandud jalaväe- ja tankitõrjemiinide ülesotsimine ja kahjutukstegemine korpuse osade tegevuse rajoonis. See on töö, mis nõuab suurt täpsust, ettevaatlikkust, närvide pinget, kohusetunnet ja ohvrimeelsust, et tagada teistele väeliikidele ohutu paiknemine ning liikumine maastikul ja mitte ise kaotada oma elu või tervist, sattudes ettevaatamatuses mõne ülesleidmata ja kahjutukstegemata vaenlase miini otsa.

Tähtis oli samuti sidelaste töö, sest nende ülesandeks oli tagada kõigi sidevahendite abil pidev lahingu juhtimine mitte ainult jõe ületamisel ja vaenlase positsioonide läbimurdmisel, vaid lakkamatult ka võitlustes kaitsesüsteemi sügavuses ning jälitamisel.

Kogu see lahingu organiseerimise töö toimus vaenlase vahetus läheduses ning tema mõjupiirkonnas. Vastase suurtükid ja miinipildujad „sondeerisid“ aeg-ajalt kaunis intensiivselt tulega meiepoolseid metsatukki, lohke ja maastikuvolte, kus võis oletada meie suurtüki ja miinipilduja tulepositsioone või elavjõu paiknemist, ja öösiti valgustasid heledalt ümbruskonda rakettidega, takistades luurajate tegevust ja lähenemist jõe.

Esimesi üksikasjalisemaid teateid vaenlasest, tema elavjõu ja relvade paiknemisest saadi pärast kohalejõudmist väeosadelt, kes asusid selles rindelõigus enne eesti korpuse osade saabumist. Kuid korpuse juhatust ei võinud need andmed kaugelki rahuldada. Kohe pärast koondumist Võnnu rajooni organiseeritakse pidev luure ja vaatlus. Luurajad tungisid väikeste gruppidenä sügavasse vastase asetusse ja andsid väärtuslikke teateid tema kaitseehituste, elavjõu ja suurtükiväe ning miinipildujate paiknemisest; vaatlusega avastati, kus asuvad vastase kaitsepositsiooni eelserv, tõkked, tugipunktid,

relvade tulepositsioonid, vaatlus- ja komandopunktid; märgiti ära rida otsesihimiskahureid ja kuulipildujaid. Sapöörid tegid kindlaks vaenlase miiniväljade asetuse, nende ulatuse ja piirid, kunstlikud takistused.

Sellise luuremeeste ja vaatlejate „silmade ja kõrvade“ lahingu tulemusena selgus, et vaenlase kaitsepositsiooni eel-serv kulgeb Emajõe põhjakalda äärt mööda: jalavägi on grupeeritud peamiselt Pajukurmu, Kavastu rajooni; miinipildujate tulepositsioonid Kavastu, Saage juures; suurtükivägi Viira ümbruses ja Poksi, Supsi vahelistes maastiku voltides. Varud — Kruusimäe, Viira ümbruses. Vaatlusega ja luurega oli avastatud kuni 90% vaenlase tulepunktidest.

Kõrgema juhtkonna esindajad kontrollisid pidevalt kõiki neid lahingu organiseerimise töid, andes väärtuslikke näpunäiteid nende otstarbekamaks läbiviimiseks.

Ettevalmistustööde käigus saabus kõrgemalt juhatuselt käsk, mis täpsustas eesti laskurkorpuse lahinguülesande järgmiselt: korpusel ühes juurdeantud suurtükiväe ja tankiosadega forsseerida Emajõgi Kastrest Saageni, läbi murda vastase kaitse, hõivata Kasepää, Koosa, Alajõe joon; seejärel, liikudes üle Kallaste, Järve, välja jõuda Omedu, Küti, Adivere joonele, kust jätkata pealetungi Veskitaguse üldsuunas. Vasakul korpusest forsseerivad Emajõe samalaladse ülesandega kaardiväelased, paremalt toetab korpuse tegevust järvelt suurtükitulega Peipsi sõjalaevastik.

Selle ülesande täitmiseks korpuse komandör kindralleitnant Pärn otsustas: ületada Emajõgi määratud lõigus ja murda läbi vastase kaitse, grupeerides oma jõud kahte ešelonil: esimeses — sm. Allikase ja teises — sm. Lombaku väeosad. Pärast väljajõudmist Taavetilauri, Kaarli joonele esimesel ešelonil jätkata pealetungi Koosa, Alatskivi üldsuunas, eesmärgiga hõivata Kasepää, Koosa, Alajõe joon; teisel ešelonil samal ajal astuda tegevusse Sakalduse, Selguse, Väljaotsa üldsuunas; ööl enne tegevuse algust asuda lähtealusele Viira, Olli, Sootaga, Terikeste piirkonda.

Jõe ületamist ja vaenlase kaitsepositsiooni läbimurdmist toetab suurtükivägi, purustades vaenlase kaitseehitused, hävitades tema elavjõudu, tehes läbikäigud traattõketesse ja miiniväljadesse, katkestades sideliine ning rikkudes juhtimisaparaati, surudes maha vaenlase suurtüki- ning miinipilduja-patareisid, tõkestades tema vasturünnakuid ja aidates oma jala-

väge tankidega üle jõe ja edasi vaenlase positsiooni ründamisele ning läbimurdmisele.

Tankidel, astudes tegevusse pärast jõe ületamist, kõige tõhusamalt aidata jalaväge tema lahinguülesannete täitmisel.

Lennuväel rünnakuga ja pommitamisega purustada vaenlase kaitsehitusi ja hävitada tema elavjõudu; katta oma vägesid jõe ületamisel; takistada vaenlase suurtüki- ja miinipilduja-patareide tegevust ja nurja ajada tema jalaväge ja tankide vasturünnakud.

Sapööridel, abistades jalaväge forsseerimisvahendite valmistamisel ja kallaletungi lähtealuse organiseerimisel jõe endapoolisel kaldal, taastada teed korpuse osade pealetungi suunal, puhastada need miinidest ja korraldada vallutatud maa-alade kindlustamist ning enda käes hoidmist.

Korpusel valmis olla pealetungi lähtealusele asumiseks 16. 9. 44. kell 18.00.

15. 9. 44. tuli käsk: 17. 9. k. 3.00 asuda pealetungi lähtealusele, kus kaevuda ja hoolikalt moonduda. Suurtükiväelise pealetungi algus k. 7.30; jõe ületamine ja jalaväge rünnak k. 8.20.

17. 9. 44. täpselt k. 7.30 ilusal pilvitul sügishommikul kõlasid meie patareidelt signaalina esimesed paugud. Sajad mitmesugust liiki väiksemad ja suuremad tulirelvad avasid seejärel oma ähvardavad ja hukatust ennustavad suud ja hakkasid kiiresti, nagu püüaksid nad üksteisest ette jõuda, ligidalt ja kaugemalt sülitama tuld ning metalli vastasele kaela. Ähvardavalt ulgudes ja vilistades tõttasid kuulid, mürsud ja miinid tihedate parvedena ettenähtud märki. Vaenlase kaevikuilt sealpool jõge tõusis paksude pilvedena suitsu ja tolmu. Kavastu suurest kahekordsest kivimajast, kus vaenlane oli ennast eriti tugevasti kindlustanud, sööstis punaseid tulekeeli ülespoole; oli näha süttimas ka teisi tugipunktideks muudetud ehitusi kaugemal vaenlase positsiooni sügavuses.

Lõuna suunast kostab üha kõvemat mootoripõrinat. Silmapiirile ilmub tihedate parvedena suuri teraslinde. Järgneb lennugäge löök vaenlasele relvadega ja pommidega.

Varsti võis näha, kuidas vaenlase asetuses uuesti sähvab tuleleeke ja tõuseb kõrgeid suitsu- ning tolmusambaid taeva poole.

Lahinguplaanis ettenähtud ajal sellise vaenlase „töötlemise“ esimene etapp lõpeb ja suurtüki- ning miinipildujatuli hakkab vähehaaval „roomama“ kaitse sisemusse. Suurtükiväge

ülem kannab ette, et tuleettevalmistus on andnud nõutavaid tagajärgi ja vaenlane on küps ründamiseks.

Kl. 8.20 antaksegi selleks signaal. Vaenlase intensiivse tule all asuvad mehed nobedasti allüksustena ja gruppidega neile määratud forsseerimisvahendite juurde. Lootsikud, parved ja rünnaksillad kantakse jooksul kaldaveerele, tõugatakse kiiresti vette, mehed asuvad kähku peale ja sõuavad vastaskalda poole. Oli näha, kuidas võitlejad päralt jõudes kaldale hüppasid ja kiirel jooksul vastase kaevikusse tormasid.

See oli vanemseersant Boris Trass, kes esimesena astus Emajõe teisele kaldale. Oma rühmaülema haavatasaamisel ja rivist väljalangemisel võttis Boris — nii hüüdsid teda hellitavalt kaasvõitlejad — juhtimise enda kätte ja hüüdes: „Edasi, seltsimehed!“, viis rühma rünnakule. Vaenlane purustati, rühm täitis hiilgavalt oma ülesande; Kodumaa aga austas vanemseersant Trassi Punatähe ordeniga.

Esimeste hulgas jõudis üle jõe ka n.-seersant Polikarpus; tubli bolševikuna, vaatamata vastase tugevale tulele, tungis ta vaenlase tagalasse ja juhtis sealt avastatud märkidele purustavat suurtükkituld, rajades teed oma ründavale jalaväele.

Suurtükikomandör sm. Arvo Randmu roomas eluga riskides vaenlase tule all ette künkale, et paremini juhtida oma suurtüki tuld. Tabavate laskudega hävitab tema suurtükk ühe vaenlase puit-muldtulepunkti, kaks kuulipildujapesa koos meeskondadega ja ühe suurtüki, seega tõhusalt toetades laskureid jõe forsseerimisel ja vaenlase positsiooni ründamisel.

Vallutanud esimesed kaevikud ning tugipunktid, jätkasid sm. Võrgu ja Trankmanni väeosad hoogsalt pealetungi kaugeemale vaenlase asetusse, lammutades tankide ja tugeva suurtüki- ning miinipildujatule toetusel tema kaitsesüsteemi ja hävitades elavjõudu. Vaatluspunktist võis hästi näha, kuidas meie allüksused ja grupid osavasti ühes tankidega manööverdades haarasid, piirasid ja likvideerisid vastase raevukalt võitlevaid väeosi, kuidas üks tugipunkt teise järel pärast vihast võitlust langes meie kätte, kuni lõpuks kaitsja jõud kõikuma löid ja vaenlane hakkas korratult põhja poole tagasi tõmbuma.

Samal ajal kui arenes pealetung rindelt, üks sm. Pauli allüksustest sm. Troitski juhtimisel sai käsu tagada korpuse paremat tiiba, rehitesdes läbi Pajukurmest idas asuva metsade

massiivi; ülesanne täideti edukalt, võidu tähisena saadi hulk vange, miinipildujapatari ja palju muud sõjasaaki.

Vaenlase vastupanu murdes ja neid jälitades sõdurid ja ohvitserid näitasid üles suurt pealetungi-indu, algatusvõimet, manööverdusoskust, surmapõlgust, vaprust ja osavust.

Koosa küla ees takistas meie tankide kiiret edasiliikumist vaenlase mahajäetud tõkkesalk viie tankitõrjekahuriga ja umbes roodu jalaväega. Võitlejad leitnant Snotingi juhtimisel hüppasid tankidelt maha ja asusid lähtealusele. Tankid saadeti haarama vaenlast tiibadelt, rindelt aga teotses Snotingi grupp ülesandega teha kahjutuks vaenlase tankitõrjekahur, vabastades seega tee oma tankidele. N.-seers. Silm avaldas soovi täita see ülesanne. Seadnud granaadid viskevalmis, roomas n.-seersant Silm automaadiga kahurile lähemale. Teda märgati ja tulistati. Kuid see ei takistanud julget meest roomamast viskekauguseni. Trahh, trahh, trahh! kolm granaati lendas kahurikilbi taha peitunud vaenlase meeskonna sekka. Järsu hüppega sööstis Silm nüüd kahuri juurde, et rünnata ellujäänuid. Kuid selgus, et kogu kahurimeeskond oli hukkunud ja kahur seega teguvõimetuks tehtud.

17. 9. kell 16.30 korpus, hoogsalt vaenlast jälitades, hõivas eelosadega Kargaja, Taavetilauri, Adressaare, Kaarli joone. Samaks ajaks sm. Lombaku väeosad, liikudes teises järgus, jõudsid Viira, Kruusamäe, Poksi rajooni. Tankid automaatureist dessandiga olid teel põhja poole, et vallutada tähtis Alatskivi teedesõlm. Seega oli korpuse esimene ülesanne täidetud ja loodud soodsad eeldused järgnevate kaugemate eesmärkide taotlemiseks.

Vaenlane oli kõikjal korpuse ees taandumas, püüdes katta oma korratuses tagasitõmbuvaid osi rikkalikult tulirelvadega varustatud järelväeosadega teesõlmedes, soo- ja metsakitsandikes ning muudes soodsates kohtades, kus maastik võimaldas nõrgemate jõududega tugevamale vastasele visalt vastu panna.

Niiviisi kujunenud olukorras kindralleitnant Pärn otsustas: vaenlast energiliselt jälitades pimedada tulekul oma väed ümber grupeerida ja 18. 9. varahommikust jätkata pealetungi eesmärgiga sama päeva õhtuks jõuda Omedu, Kaarli, Piiri joonele. Peipsi laevastikul järvelt toetada korpuse osade edasiliikumist, eriti aga Kallaste linna vallutamisel.

Tähema, Kiisli rajoonis sm. Lombaku väeosad, korpuse komandöri sellekohase lahingukäsu järgi, siirdusid teisest eše-

Ionist eesliinile, korpuse vasakule tiivale, ja alustasid vastase jälitamist Adressaare, Sookalduse, Selguse, Alajõe üldsuunas. Pealetung toimus edukalt.

17. 9. õhtuks korpuse osad hõivasid Nina, Alatskivi, Savastvere, Nõva, Veaküla, Kogri ja Alajõe, läbides 17. septembril pingeliste lahingutega 30 km. Seega päeva ülesanne oli rohkem kui täidetud. Isikliku koosseisu poliitilis-moraalne seisund ja võitlusind ei jätnud midagi soovida ja sõdurid ning ohvitserid olid valmis jätkama lahingut järgmisel päeval endise hooga.

17. 9. n.-leitnant Soidre, teostades rühmaga luuret, sattus Kuusemäe küla juures ligi kahesajamehelisele vaenlase katteosale, kes püüdis iga hinna eest takistada meie edasitungi. Jätnud ühe jao teesuunale siduma vaenlast tulega, liikus n.-leitnant Soidre kolme jaoga, kasutades paremal asuvat võsa, vaenlase tiivale, tungis ootamatult külla ja võideldes ülekaaluka vastasega vabastas küla vaenlasest. Selles lahingus n.-leitnant Soidre isiklikult hävitas kümme vaenlase soldatit ja ohvitseri. Sama päeva õhtul pimedas n.-leitnant Soidre ründas ootamatult teist ülekaalukat vastase gruppi, kes Alatskivi lossipargis oli varitsemas meie pealetungivaid osi. Vaenlane põgenes kabuhirmus, jättes maha oma lahinguvarustuse voori. Niiviisi n.-leitnant Soidre puhastas tähtsa sõlmepunkti Alatskivi vastasest ja võimaldas oma peajõududel läbida ohutult see asula.

Jefreitor Arnold Tähnase allüksus sai raske ülesande — korrastada sideliin eriti ohtlikus rindelõigis. Liinitoimkond vajas abi. „Kes soovib minna vabatahtlikult?“ küsis allüksuse komandör. „Mina lähen,“ kõlas julgesti jefreitor Tähnase hääl. Sidelased jõudsid legendikuni, kui äkki avati neile metsast äge tuli. Umbes rood vaenlast püüdis vasakult poolkaares tungida meie allüksuste seljataha. Sidelased varjusid ja avasid vastasele tule. Jefreitor Tähnas sai raskesti haavata ja langes maha. Kuid ta asus uuesti laskeasendisse ja jätkas tulistamist. „Ärge minu pärast muretsege, seltsimehed, jätke meie ülesande täitmist,“ hüüdis ta kaaslastele, kes tahtsid tulla teda abistama. Sidelaste julge ja mõistliku algatuse tõttu oli vaenlase manööver meie allüksuse haaramiseks tiivalt nurja aetud.

18. 9. 44. Eelmise päeva lahingus purustatud vastane jätkas korpuse osade lakkamatul pealesurumisel taandumist põhja

poole, kattes ennast vahepeal tagant juurdetoodud värskete jõudude abil. Tähtsamates teesõlmedes ja vastupanuks sobivates metsa- ning sookitsandikes tekkis rida väiksemaid koha-liku tähtsusega, kuid pinevaid lahinguid. Eriti visa vastupanu osutasid need vaenlase katteosad õhtu eel Ranna, Veski, Halliku ja Vanamõisa joonel ja Kääpa jõel, kusjuures nad saatsid tegevusse ka tanke.

Hoogsalt pealetungi arendades likvideerisid korpuse osad kiiresti suurtüki- ja miinipildujatule toetusel need vaenlase vastupanu katsed, ületasid õhtuks Omedu ja Kääpa jõe ning kindlustusid põhjapoolsel kaldal, võttes hulga vange ja palju muud sõjasaaki. Vaatamata sellele, et vaenlane, osutades visa vastupanu, oli peale selle veel paljudes kohtades purustanud ning vigastanud teid ja siidu, kujunes korpuse osade pealetungi tempo veelgi suuremaks kui eelmisel päeval.

19. 9. 44. vaenlane taandub endiselt tugevate järelväeosade kattel. Korpuse ülesandeks oli, jätkates pealetungi Avinurme—Tamsalu—Tallinna üldsuunas, hõivata päeva lõpuks: peajõududega Mustvee, Lilastvere, Altveski joon ja liikuva eelsalgaga sm. Trankmanni väeosast, mis oli kõvendatud tankidega, vallutada Avinurme ja Tudulinna, lõigates seega läbi vastase taandumisteed Alutagusest üle Rannapungerja ENSV sisemaale, ühtlasi luua side kindralleitnant Starikovi vägedega, kes teostasid pealetungi Narva rajoonist üle Jõhvi, Rakvere Tallinna suunas.

Korpuse komandör otsustas: sm. Allikase väeosadel vallutada Mustvee, Pauka, sm. Feldmannil võtta enda alla rajoon Paukast lääne poole. Pärast Mustvee, Kantküla tee vabastamist suunata motoriseeritud liikuv eelsalk sm. Trankmanni üldjuhtimisel Mustveest üle Võtikvere Avinurme ja Tudulinna hõivamiseks.

Hommikul 19. 9. 44. kohe pärast seda, kui korpuse osad olid alustanud oma lahingupäevatööd, vaenlase jalavägi, toetatud tankidest, sooritas Tiheda rajoonist ägeda vasturünnaku sm. Allikase osadele. Selle vasturünnaku tagasi tõrjunud, tekitades sealjuures vaenlasele tunduvaid kaotusi, jätkas sm. Võrk energiliselt pealetungi ja hõivas hilisel pärastlõunal Mustvee, kus võrdlemisi tugev vaenlane oli ennast hästi kindlustanud. Raevukalt vastu pannes taandusid vaenlase riismed Mustveest põhja suunas, süüdates linna. Samal ajal sm. Paul, likvideerinud vaenlase hästi organiseeritud vastu-

panu Kõnnu juures, vallutas pärast ägedat lahingut Võtikvere.

Tee Võtikveresse kulges paarikümne km ulatuses läbi metsade ja rabade. Kuid peale jalaväe oli vaja siit läbi viia ka suurtükivägi. N.-leitnant Soidre sai vastutava ülesande oma meestega luurata ja tähistada seda teed. Üle põldude, kraavipervi mööda ja läbi võsa liiguvad luurajad edasi, pannes välja majakaid. Kõnnu külale lähenedes avastas seersant Kukk, kes viie mehega ja ühe tankitõrjepüssi jaoga liikus ees, kuus saksa tanki ja isesõitvat suurtükki, mis — nagu pärastpoole selgus — olid asunud kaitsekorda Mustvee suunas. Seersant Kukk ründas ootamatult vaenlast; 4 vaenlase tanki tehti kahjutuks. Liikudes seejärel vaenlase vastupanu murdes kiiresti edasi vallutas n.-leitnant Soidre samuti ootamatu lõõgiga Võtikvere teedesõlme ja küla, kus asusid ülekaalukad vaenlase jõud ja üks tema juhtimiskeskustest. N.-leitnant Soidre rühmal ei olnud neis lahinguis kaotusi, väeosa aga võis täita oma lahinguülesande ligi kolm tundi enne tähtaega.

Sm. Feldmanni väeosade pealetungi ribas vaenlane avaldas tugevamat vastupanu Torma lähistel. Sm. Mullase üksused vallutasid kl. 15.00 pärast ägedat võitlust Torma, Nuka ja Sepa, kus asus kaitsel vaenlase jalavägi ühes tankidega; kolm tanki langes sõjasaagina meie kätte. Öhtu eel vaenlane tegi uue katse tõkestada meie pealetungi, rünnates sm. Mullase hoogsalt edasiliikuvaid üksusi Kõveriku rajoonist, kuid ka seekord ilma eduta; vasturünnak purunes; vastane kaotas tanke, suurtükke ja hulga mehi vangidena. Samal ajal vallutasid sm. Viriti üksused Semeli, kust vastase jäänused taandusid kiiresti loode poole.

19. 9. 44. öhtuks korpuse osad hõivasid Ninasi, Kalma, Võtikvere, Torma, Sepa, Jäätma, Semeli, Võidivere joone. Lahingupäev oli olnud edukas. Oli edasi jõutud rohkem kui 30 km, antud tugev löök vastasele, võetud vange ja sõjasaaki.

20. 9. 44. Vaenlane jätkab taandumist põhja poole ja loodesse. Korpuse ülesanne öhtuks 20. 9. võtta enda alla Avinurme—Laekvere rajoon, olles valmis järgmise päeva lõpuks hõivama Tudu, Viru-Roela, Linkaevu joon. Vasakult tungivad peale kaardiväelased, eesmärgiga sama päeva öhtuks vallutada Simuna, Rakke. Paremalt, Rakvere—Tallinna suunas, tegutsevad endiselt kindral Starikovi väed.

Kindralleitnant Pärn otsustas: korpuse peajõud 20. 9. õhtuks viia Venevere, Laekvere piirkonda; selle manöövri teostamisel tagada korpuse lahtist paremat tiiba idast, milleks hõivata ja kindlasti hoida enda käes Lohusuu—Avinurme joon.

Ülesande täitmine teostus endise hooga, kuigi vaenlane püüdis seda igati segada, tõkestades meie edasiliikumist oma järelväeosadega, lõhkudes ja mineerides teid ning sildu, eriti Veneveres, kus põhjalikult purustatud veskipais tunduvalt aeglustas suurtükiväe ja tankide, hobu- ning motoriseeritud vooride läbilaskmist ja viimist neile määratud rajoonidesse antud tähtjaks. Kuid lahinguülesanne täideti edukalt kõigest hoolimata.

Pingelisemad kokkupõrked vaenlase järelväeosadega olid Kõveriku, Veskivälja, Kubja juures, mis ei suutnud siiski nimetamisväärselt aeglustada korpuse edasiliikumist. Haara- tud tiibadelt ja surutud rindelt, taandus vaenlane kiiresti, jättes meie kätte vange ja sõjasaaki.

Sm. Trankmanni allüksustest koosnev liikuv eelsalk, väeosa ülema üldjuhatusel, kõvendatud suurtükiväe ja tankidega sm. Andrejevi juhtimisel, sööstis pärast Mustvee vallutamist ööl 19./20. 9. ette.

Kl. 1.30 paiku 5 km Avinurmest lõunas oli esimene kokkupõrge vaenlase eelosadega, need purustati, vaenlase kaotused: mitu suurtükki ja tank, hulk mehi surnutena ja vangidena. Meil kaotusi ei olnud.

Kl. 2.00 hõivati Avinurme; korraldati ringkaitse. Vanem Merila juhtimisel väljasaadetud luure avastas varsti vaenlase peajõud liikumas idast Avinurme poole. Varsti tekib kokkupõrge. Kolm korda üksteise järel ründas vaenlane raevukalt rindelt ühes tiibade haaramisega sm. Andrejevi allüksusi, püüdes iga hinna eest murda endale teed läbi Avinurme teede- sõlme läände; ent kõik rünnakud lüüakse vastasele suurte kaotustega tagasi.

Sõdurid ja ohvitserid võitlesid mehiselt, eriti sm. Kallaste ja Snotingi mehed, kusjuures esimene neist sai raskesti haavata ja evakueeriti lahinguväljalt; ka kõik sm. Kallaste seersandid langesid rivist välja. Leitnant Gerassimov parteiorganisaatorina käis läbi kõik raskekuulipilduja-positatsioonid, ergutas ja tiivustas võitlejaid, aitas valida uusi tulepositioone. Parteiorganisaator seers. Karell langes kangelasena vapralt võideldes.

Kiiresti korraldanud oma jõud, sooritas sm. Andrejev hoogsa vasturünnaku. Vaenlane ei suutnud vastu panna ja põgenes Tudulinna suunas, jättes maha kahureid, kööke, hobuseid, veokeid. Järele tormasid meie tankid dessantlastega, tekitades vaenlasele jälitamisel uusi raskeid kaotusi nii elavjõus kui ka tehnikas. Kogu tee Avinurmest Tudulinnani ja lähem tee ümbrus oli täis trofeesid. Vaenlase kaotused surmasaanutena ja meie kätte vangi langenutena kuni 500 soldatit ja ohvitseri; hävitati ja saadi sõjasaagina 62 mitmesugust suurtükki, üle 300 hobuse veokitega ja palju mitmesugust muud relvastust ja varustust.

Sama päeva lõunaks hõivas eelsalk Tudulinna, lõigates seega läbi Narva rajoonis opereeriva vaenlase lõunapoolse grupi taandumisteed sisemaale. Tudulinna—Avinurme rajoonis loodi ühtlasi 20. 9. õhtuks side kindral Starikovi vägedega.

21. 9. 44. Pärast seda, kui kindral Starikovi väed olid hõivanud Rakvere, hakkas vaenlane korpuse ees taanduma loodesse, Tallinna üldsuunas. Mineerides ja rikkudes teid ning korraldades vastupanu katteosadega tegi vaenlane pingutuslikke katseid korpuse edasiliikumist tõkestada.

Korpus sai ülesande jälitada vaenlast nüüd paralleelselt Väike-Maarja, Tamsalu suunas, haarates teda lõunast; lähem eesmärk: hõivata Assamalla, Tamsalu, Kerguta rajoon. Parevalt tegutsevad kindralleitnant Starikovi väed, vasakult endiselt kaardiväelased.

Kindralleitnant Pärn otsustas täita ülesande, hoides enamiku jõududest oma paremal tiival, Rahkla, Väike-Maarja, Tamsalu suunal; õhtuks asuda Nõmmküla, Tamsalu, Loksa, Porkuni rajooni.

Ülesanne teostati nagu tavaliselt kõrges tempos. Kell 16.30 sm. Feldmanni üksused, kes jälitasid Laekvere, Väike-Maarja, Nõmmküla üldsuunas, avastasid vaenlase kuni 4 km pika kolonni, umbes 1500 meest ühes vooriga, mis taandus Assamallast Tamsalu poole. Sm. Viriti ja Mullase väeosade osavasti kooskõlastatud manöövriga oli vastase taandumistee Sauevälja juures kähku läbi lõigatud, tema osad Uudeküla, Porkuni, Loksa ja Vistla rajoonis ümber piiratud ning likvideeritud. Ümmarguselt 900 meest võeti vangi.

Ka neis lahinguis sõdurid ja ohvitserid käitusid mehiselt. Allüksuse avangardis liikudes märkas leitnant Soo, et metsa- teel liigub arvukas vaenlase kolonn suure vooriga Tamsalu

poole. Ta saatis kohe kõrgemale komandörile ettekande ning hoiatuse tugeva vaenlase kolonni lähenemisest, ise aga asus julgesti oma väikese grupiga vaenlast kinni pidama. „Olgu vastane nii tugev kui tahes, mina ei taandu sammugi,“ ütles ta. Tekkiski lahing vaenlase eelsalkadega. Selles lahingus hävitasid leitnant Soo luurajad hulga vaenlasi ja võtsid 35 meest vangi. Kui tegevusse astusid meie peajõud, purustati vaenlane täielikult.

Porkuni metsades n.-seersant Püvi toimetas rühmaga luuret. Jefreitor Zaitsevi grupp, kuhu kuulusid jefreitorid Seppa ja Pallo, märkas metsas väikesel lagendikul vaenlase gruppi. Vaprad luurajad otsustasid vaenlase vangistada. Äkki teostatud rünnak võimsa hurraaga tõi vaenlase hulka kabu-hirmu, kolm luurajat võttis vangi 11 relvastatud vaenlase soldatit ja tõi väeosa staapi.

Tallinna vabastamine

21. 9. moodustati kindralleitnant Pärna käsul sm. Võrgu väeosa allüksustest motoriseeritud liikuv salk jalaväest veoautodel ühes suurtükiväega ja tankidega; salga ülesanne sm. Võrgu juhtimisel: astudes välja kl. 18.00 Paasvere rajoonist ja liikudes üle Määri, Pudivere, Väike-Maarja, Ambla, Jänedä, Lehtmetsa, Rooküla, Perila, Aruvalla ja Lehmja ühes teiste liikuvosadega vabastada Tallinn.

Tallinna vabastamise operatsioonist jutustab sm. Green, üks osavõtjaid, järgmist:

„21. september. Väeosa on asunud Venevere asula lähedale. Sm. Võrk teeb teatavaks, et väeosal seisab ees uus vastutusrikas ülesanne ning teeb korraldusi tankidessandi ettevalmistamiseks sügavasse vaenlase tagalasse.

Võitlejaid on haaranud eriline lahingupalavik, nende silmist võib lugeda, et kõik soovivad osa võtta ettevalmistata-vast dessant-operatsioonist. Kuigi operatsiooni eesmärki üldiselt ei teata, võib kuulda võitlejate hulgas küsimust — kas mitte Tallinn?

Igaüks püüab rohkem granaate ja laskemoona kaasa võtta. Kõlavad väljendused: „Leiba saab hiljemgi, nüüd on tarvis rohkem laskemoona kaasa võtta.“ Lõpuks saabub oodatud silmapilk. On kuulda tankiroomikute raginat: sm. Kuslapuu

tankikolonna „Nõukogude Eesti eest“ tankid rivistuvad metsaservale, et võitlejad võiksid asuda tankidele.

Algab retk — praegu veel teadmata suunas.

Läbitakse Simuna alev. Metsavahelisel teel peatub tankikolonn. Korpusekomandöri kindralleitnant Pärna käsul kogutakse ohvitserid.

Iga ohvitseri südamesse tungivad kindrali sõnad, millega ta lõpetab käsu: „Teie peate esimestena tungima Tallinna!“

Hurraa-hüüete saatel jätkas sm. Võrgu dessantüksus lahinguretke. Kõigi meeles püsivad EK(b)P Keskkomitee sekretäri sm. Karotamme sõnad, kes koos korpusekomandöriiga saatis Punaarmee Eesti Rahvuskorpuse sõjamehi teele:

„Käesolev dessant omab mitte üksnes sõjalist, vaid ka suurt poliitilist tähtsust. Seepärast tuleb võtta oma ülesannet tõsiselt.“

Nii oli lausunud sm. Karotamm. Ja sm. Võrk oli töotanud kõigi võitlejate ning ohvitseride nimel ülesande auga täita.

Hämardus, kui läbiti Väike-Maarja ja suunduti Ambla peale. Oli kuulda võrdlemisi tugevat suurtükimürinat ning eemalt paistis tulekahjude kuma. Läheneti lahingurajoonile. Loksa küla ümbruses olid sm. Viriti väeosa vaprad võitlejad purustanud vaenlase tugevad üksused, kes püüdsid peatada meie väeosade hoogsat pealetungi. Lahing oli jõudmas lõppfaasi. Põlevate talude tulekumas liikusid pikad vangide kolonnid. Peatumata läbis tankikolonn lahingupiirkonna. Avangardi tankirood koos dessantlastega avas tule taganevatele ja segipaisatud vaenlase üksuste riismete, kes pagesid paaniliselt Ambla metsadesse.

Algas öine retk juba vaenlase tagalas. Eesmärgini oli 120 kilomeetrit.

Metsavahelistel teedel avati tankidele kohati metsast kuulipilduja- ja püssituli, kuid tankide hävitav tuli hajutas igasugused katsed peletada vaprast nõukogude võitlejaid. Teel kohati kohalike elanike abi, kes näitasid tankidele teed üle jõekoolmete, sest sillad olid fašistlike süütekomandode poolt purustatud.

Aovalgusel jõuti linna lähistele. Tallinna kohal oli märgata üleskerkivaid tolmusambaid ja suitsupilvi: vaenlane sooritas raudse järjekindlusega oma viimast kuritegu — ta purustas Tallinna. Valusalt torkas see mõte võitlejate südamesse.

22. september, kell 8.30. Avangard lähenes Piritä jõeie Jüri kiriku rajoonis. Sillad olid õhku lastud. Tabatud ootamatust löögist, paiskas vaenlane käigult lahingusse oma viimased reservid, organiseerides kaitse jõe üleikäigu kohtadel ja Tartu maantee suunas.

Vastase tulejõud kahvatas meie tankide ja isesõitvate suur-tükkide võimsa kanonaadi ees. Ning surunud maha vastase tulepesad, alustasid meie vaprad jalaväelased koos tankidega rünnakut. Jõgi ületati koolme kohast, kus kruusane põhi võimaldas hõlpsat tankide ületoomist. Vastane ei suutnud veel koondada oma segipaisatud ridu, kui dessandi avangard kapt. Ivanovi juhtimisel esimesena murdis tee Tallinna. Peajõud aga kohtasid kogunenud vaenlase raevukat vastupanu, kes oli asunud kaitsele maastikku valdavale kõrgendikule. Frontaalse rünnaku ja ägeda käsitsivõitlusega purustati vaenlane ja vallutati kõrgendik, mis avas tee Tallinna, kuna vastase järelejäänud grupid põgenesid ümbruskonna rabadesse. Kell 10.00 hommikul tungis dessant sadamasse ja Koplisse, likvideerides seal viimased vastupanukolded.

Hüüetega „Elagu vaba Nõukogude Eesti!“, „Surm saksa okupantidele!“ läbisid sm. Võrgu vaprad võitlejad linna, ja tallinlased, kes olid üle kolme aasta ärganud fašismi kammitsas, ter- vitasid vaimustusega oma kangelaslikke vabastajaid.

Leitnant Lumiste heiskas Pika Hermannini torni punase vabaduslipu, kuna Balti jaama rajoonis ragisesid veel kuulipildujad — seal käis veel võitlus saksa okupantide hävitamiseks.

Elanikud kogunesid sõjameeste ümber, ning vastamisi kajasid küsimused ja vastused. Kõikjal oli näha rõõmust säravaid silmi ja õnnest naeratavaid suid.

Üksus võttis enda valve alla kaitised ja ametiasutused, mida sakslased olid püüdnud purustada, kuid mis ei õnnestunud Punaarmee kiire pealetungi ja tallinlaste vabra väljaastumise tõttu.

Sm. Võrgu väeosa võitlejad olid kirjutanud kangelasliku lehekülje eesti rahva ajalukku. Korpusekomandõri käsk täideti. Sm. Allikase väekoondis oli auga täitnud oma ülesande. Talle omistati „Tallinna“ aunimetus.

Ka teised korpuse osad täitsid oma päevaülesande.

22. 9. 44. vaenlane näitab kindlat nõrgenemise tendentsi; vastupanu ainult väiksemate gruppidega, kes näivad tegutse-

vat rohkem omapead kui organiseeritult kõrgema juhatuse käskude järgi; metsades varjudes sooritavad nad sealt auto- maadi- ja kuulipildujatulega arglikult kallaletunge korpuse liikvelolevatele osadele.

Kindralleitnant Pärn otsustas: liikuda Jäneda, Paluküla, Kiviloo üldsuunas ja päeva lõpuks koondada korpuse osad Kaugemäe, Kiviloo, Voose, Pikva rajooni.

See ülesanne suudeti täita alles 23. 9. 44. hommikuks. Edasi- jõudmist aeglustas tunduvalt asjaolu, et liikumisel tuli parandada rikutud teid ning sildu, eriti Vigala jõel, ja rehitseda tee- äärseid suuri metsaalasid, puhastades neid vaenlase salkadest.

Ühe niisuguse suuremaarvulise salga, kuigi 700 meest, avas- tasid sm. Feldmanni üksused k. 15.30 paiku Koigist lääne pool olevas metsas. Sm. Viriti ja Mullase üksuste ja tankide kiire kombineeritud tegevusega see vastase grupp piirati ümber ja vangistati.

23. 9. 44. Vaenlane korpuse ees organiseeritud vastupanu ei avalda.

Eesti NSV mandriosa vabastamise lõpuleviimine

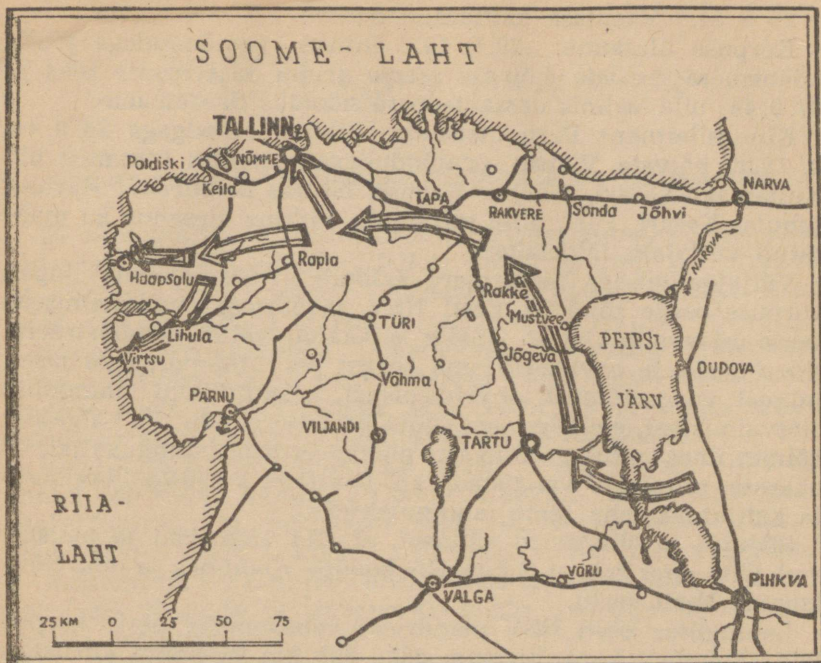
Pärast ENSV pealinna Tallinna vabastamist saksa röövval- lutajaist 22. 9. 44. Eesti Laskurkorpuse pealetungi suund muut- tub Tallinnalt Haapsalu peale. Korpuse ülesanne on 23. 9. 44. õhtuks välja jõuda Tuhala—Nissi—Juuru joonele. Naabrid paremalt ja vasakult tungivad peale analoogiliste ülesannetega samas üldsuunas.

Korpuse komandör otsustas ülesande täitmisel peajõud hoida paremal, Kose—Kohila suunal, ja õhtuks koondada Rida, Väi- ke-Särke, Habaja, Ravila rajooni, mis ülesanne ka täideti, koh- tamata vaenlaselt nimetamisväärsel vastupanu. Päevateekond 25—30 km.

23. 9. 44. korpuse komandör kindralleitnant Pärn ühes liikuva jala- ja suurtükiväe grupiga koos tankidega jõudis k. 12.00 Eesti NSV vabastatud pealinna Tallinna.

24. 9. 44. Vaenlase vastupanu endiselt nõrk. Üksikuid kok- kupõrkeid väiksemate vaenlase gruppidega.

Armee juhatuselt saadud käsu kohaselt otsustas korpuse komandör jaotada pealetungi ja päeva lõpuks võtta enda alla Hageri, Kelba, Kuusiku joon; liikuva eelsalgaga automaatu-

Operatsioonide suunad Eesti mandriosa vabastamisel

reist ühes suurtükiväe ja tankidega sm. Feldmanni väekoon-
disest Koselt üle Ravila, Kohila, Hageri ja Riisipere hõivata
Haapsalu.

Ülesanded täidetakse. Öhtuks korpus paiknes Kohila, Rap-
la piirkonda. Päevateekond 35—45 km, k. 17.00 hõivasid lii-
kuvad eelsalgad sm. Milleri juhatusel Haapsalu ja seejärel
Rohuküla, kus tulistati suurtükkidest sadamast väljuvaid vaen-
lase laevu, vigastades ühte neist. Võeti hulk vange ja sõja-
saaki.

25.9.44. Vaenlane organiseeritud vastupanu ei avalda.
Korpuse ülesanne: päeva lõpuks peajõududega jõuda Palivere,
Jõgisoo joonele.

Ülesanne täidetakse ja öhtuks korpuse osad paiknesid Pali-
vere, Kullamaa, Märjamaa, Nissi, Risti rajooni. Päevateekond
30—40 km.

26. 9. 44. Vaenlase käitumine endine.

Korpuse ülesanne: 26. 9. 44. õhtuks peajõududega jõuda Läänemere kaldale, hõivata saarte grupp Saaremaast idas ja 27. 9. 44. olla valmis dessant-operatsiooniks Saaremaale.

Kindralleitnant Pärn otsustas: liikuva eelsalgaga 26. 9. 44. k. 15.00 hõivata Virtsu; peajõududega, jätkates liikumist üle Kullamaa, Kasari, Lihula, Karuse, õhtuks paikneda: Karuse, Lihula, Kasari, Päre, Silla piirkonda, milline ülesanne ka määratud tähtajaks täidetakse.

Väljajõudmisega Läänemere kaldale Virtsu rajoonis lõpeb korpuse osade sõjakäik Eesti NSV mandriosa vabastamiseks saksa röövvalitajatest. Selle sõjakäigu vältel demonstreerisid sõdurid ja ohvitserid oma kõrget poliitilis-moraalset taset, julgust, surmapõlgust, ohvrimeelsust, eeskujulikku lahingulist ettevalmistust, eelkõige aga suurt pealetungiindu ja algatusvõimet ühes oskusega osavasti manööverdada lahinguväljal, et haarata, piirata ja vangistada või hävitada vaenlase elavjõudu ja kahjutuks teha tema lahingutehnikat.

Sõdurid ja ohvitserid näitasid, et nad tunnevad ja mõistavad täita oma kohust Suure Nõukogude Kodumaa ja oma Nõukogude Eesti vastu.

Lahingutes Eesti NSV mandriosa vabastamise eest korpus läbis Emajõelt kuni Virtsuni 585—595 km keskmise kiirusega 53—57 km ööpäevas. Lahingutes purustati 61 puittulepunkti, 29 suurtüki- ja miinipildujapatareid, 99 üksikut suurtükki ja 16 miinipildujat, 146 kuulipildujat, 4 tanki ja palju teisi kaitseehitusi ning muud lahingutehnikat; samal ajal võeti sõjasaa-gina 150 mitmesugust suurtükki, 90 miinipildujat, palju kuulipildujaid, vintpüsse ja püstolkuulipildujaid, 1230 hobust ja teisi sõjalise varustuse esemeid. Kuni 4000 sõdurit ja ohvitseri võeti vangi.

ENSV saarte vabastamine

Suure väina forsseerimine ja Muhu saare vabastamine

26. septembriks, s. o. 10 päeva pärast pealetungi algust, jõudsid meie eelväed (major Milleri liikuv grupp) mererannale ja hõivasid Virtsu sadama. Sakslased võtsid endaga kaasa kõik, mis suutsid, ja taganesid saartele. Seejuures võtsid nad kaasa või hävitasid kõik ujuvabinõud ja lasksid sadamakaid õhku. Niiviisi lootsid nad takistada väina forsseerimist meie vägede poolt, lootsid sellega aega võita ja kasutada saadud vaheaega saare ranniku kindlustuste tugevdamiseks.

Kuid lootused hingetõmbeks läksid täiesti luhta. Juba esimesel ööl käisid kapten Kelbergi luurajad kahe kaluri kaasabil Muhu saarel, külastasid Niidi, Uuetõa ja Veski külasid, tõid sealt kaasa „keele“ — vangi 4. piirikaitserügemendi 3. kompaniist — ja said sel viisil hulga andmeid Muhus asuvate sakslaste jõudude ja kavatsuste kohta. Järgnevail ööl need retked kordusid.

Samal ajal algas energiline ettevalmistus väina forsseerimiseks. See ei olnud lihtne ettevõte. Nagu juba öeldud, hävitasid sakslased taganemisel kõik, mida ühel või teisel viisil oleks võidud kasutada inimeste ja varustuse ülevedamiseks. Tuli kõik uuesti luua. Sm. Kanguri sapöörid asusid õhkulastud kaisid taastama. See töö teostati esialgse vajaduse piires poolteise päevaga. Ehitati parvi suurtükkide ja tankide ülevedamiseks. Kaldale seati mitmesuguse kaliibriga suurtükke üles ja ehitati vaatluspunkte. Võimalike vaenlase õhurünnakute vastu kattus terve rannik õhutõrjekahurite metsaga. Maanteel liikusid sajad veoautod väga mitmekesiste materjalidega ja sõjavägedega. 28. septembri õhtul hakkasid kaldaäärseil teil vilksatama kärmed amfiibid, kes rannaäärseis vetes toimetasid viimaseid katseid masinate korrasoleku kohta.

Viimaks sai teatavaks korpuse komandöri otsus: esimesena forsseerib väina polkovnik Viriti väeosa ülesandega: puhastada sakslastest Muhu saar, hõivata tamm, mis ühendab Muhu saart Saaremaaga, see ületada, vallutada Saaremaal tugiala ja kindlustada selles. Saanud lahinguülesande, kutsus major

Palm kokku väeosa parteiaktiivi, kes möödunud lahingute kogemuste analüüsi põhjal välja töötas põhilised abinõud uue lahinguülesande poliitiliseks tagamiseks. Uue lahinguülesande iseärasused olid kõigile selged. Nii laia vesitõket — 8 kilomeetrit — ei olnud meie korpuse väeosadel veel tulnud ületada. Oli teada, et vaenlane kaitseb saart kõigi võimalike abinõudega. Hommikupoolikul, kui päikesekiired valgustasid saare rannikut, võis binokliga jälgida vaenlase palavikulist tegevust võimalike dessandi maandamise kohtade kindlustamisel. Peatähelepanu oli tal keskendatud saare tähtsaima sadama Kuivastu kaitsele.

Parteiaktiiv arutas täie tõsidusega eelseisva operatsiooni riskusi. Siis võeti vastu vastavad otsused ja määrati iga kommunisti paigutus ja tema konkreetset ülesanded.

29. september. Oli harukordselt soe ja päikesepaisteline päev. Ettevalmistustööd olid lõpetatud. Dessandi allüksused seisid sadama lähistel täies lahingukorras. Suurtükiväelased asusid oma suurtükkide juures. Oodati üleveovahendite saabumist. Paljud avaldasid arvamist, et selle operatsiooni oleks pidanud teostama hommikupoole, kui päikesekiired heledasti valgustavad saare rannikut ja vaenlast pimestavad. Aga väejuhatus arvestas forsseerimise õhtusele ajale määramisel nähtavasti muid palju tähtsamaid kaalutlusi ja see osutus õigeks, nagu hiljem selgus.

Lõppeks, kell 18.30, hakkasid eeslaiuva saare põhjapoolsel küljel paistma tumedad täpid, mis kiiresti suurenesid. Siis venis nende ja saare vahel laiali suitsukatte hall juga. Saarel välgatasid vaenlase suurtükkide laskude tulukesed. Ta jõudis aga välja lasta ainult mõned mürsud, mis ei tekitanud mingit kurja, ja mõni minut hiljem segunes Virtsu sadamas mitmet laadi helidele randuvate torpeedokaatrite ja „meriküttide“ sügav undamine. Kui palju neid seal oli — polnud aega lugeda, sest kõigi tähelepanu oli pööratud kiirele kaatrisse minekule.

Viimse võimaluseni rakmes astusid kapten Belovi allüksuse sõdurid kiikuvale ja undavaile kaatreile teatud ärevusega. See oli ka arusaadav ja loomulik. Sest öeldakse: selleks, et saada tõeliselt vilunud sõduriks, tuleb läbi minna „tulest ja veest“. „Tulest“ vahest läksime läbi Velikije Luki all, aga „vesi“ — tõeline, lai ja sügav vesi virvendas vaikselt veel ees...

Meil oli kogemusi vesitõkete forsseerimiseks, aga mitte niisuguste. Meenutatakse ajalehist loetud jutustusi Dnepri forsseerimisest. Seda nimetust korrati dessandimeeste seas küll mõttes, küll kuuldavalt. Püüti ühe ja teise operatsiooni raskusi ja iseärasusi võrrelda. — Tegutseda tuleb öösi! Tundmata maastik ja allüksuste komandöridel puuduvad luureandmed... Võib aga olla, et lisaks kõigile on rand mineeritud... Tuhat mõtet käis peast läbi, püüdes murda valgustavat avast eesoleva teadmatuse müüri. Üldse aga oli dessandimeeste meeleolu suurepärase ja veendumus ettevõtte edusse täielik. Seda tugevdasid veenvalt kümned mitmesuguse kaliibriga saarele suunatud torud rannikul, valmis igal hetkel rääkima oma otsustava sõna...

Vahepeal aga lahkusid üksteise järel kai äärest viimse võimaluseni inimestega täiskiilutud kaatrid. Raskest relvastusest võeti kaasa ainult raskekuulipildujad ja miinipildujad.

Esimesel kaatril asus lahinguis kuulsaks saanud dessandi-grupi komandör kapten Belov — Narva tööliste poeg, väeosa agitaator kapten Sepp, luurajate komandör, noor, lõbus ja erakordselt vapper sõjamees leitnant Soo. Sellel kaatril asusid peamiselt tema sõdurid-luurajad.

Merimehed asusid oma kohtadele automaatsuurtükkide ja raskekuulipildujate juurde. Pardale asetati tegevusvalmis „maksimid“ ja kergekuulipildujad; ninas seisis kinooperaator — mereväevormis leitnant — ja suunas oma „püstoli“ kord ühele, kord teisele poole.

Pärast lühikest peatust reidil, oodates pealelaadimise lõppu, kell 19.15 asus esimene ešelon 11 kaatril teele.

Kaatrid löikusid ulgudes vette ja kihutasid siis hirmsa kiirusega pooleldi õhku tõusnud korpusega juba aeglaselt õhtuhämarusse vajuva saare poole. Hetk hiljem välgatasid Virtsus sajad tulukesed. See oli suurtükiväe tulelöögi algus, ja üksteise järel tõttasid kaardiväe miinipildujate kogupaukude tulekeeled taeva poole. Siis tõusis esimeselt kaatrit signaalrakett suurtükitule ülekandmiseks.

Juba valgustas saarelt tulekahjude kuma dessandimeeste pinevil nägusid, kaatrite ümber aga tõusid veesambad vaenlase miinide ja mürskude lõhkemisest, kuid ikka ei olnud veel teada, kus dessant maandub. Kõigist oletuste variantidest oli kõige vähem pooldajaid sellel, mis tegelikult teostati: kaatrid tõttasid täie käiguga otse Kuivastusse — saare tähtsamasse

sadamasse — ja randusid sadamakai äärde! See oli ootamatuks mitte ainult dessandist osavõtjaile, vaid, nagu näis, äärmiseks ja peaaegu võimatuks jultumuseks ka vaenlasele; ainult sellega on võimalik seletada, et juurdepääsuteed sadamale ei olnud mineeritud, sadam ise aga terve! Seda oligi tarvis tõestada. Julge pealehakkamine! See on sõja seadus; see kindlustab edu...

Kaatrid ei olnud sadamast kaugemal kui 150—200 meetrit, kui vastane juba kogus end ja avas kaatrite ja sadama pihta esiteks metsiku püssi- ja kuulipilduja- ning siis ka miinipildujatule. Kaatrid ja dessandimehed vastasid marulise tulega kõigist relvaliikidest. Juba langesid esimesed vaenulike kuulide ohvrid vette. — Kaatri tekk on täiesti lahtine, mingeid poorde ega seadiseid, mis võiksid inimest kuuli eest kaitsta, seal ei leidu. Sadamakai ise on ka täiesti lage ja pealegi üsna pikk, ligi 100 meetrit. Niisugustel asjaoludel olenes ettevõtte edu teotsemise kiirusest ja otsustavusest. Seda taipasid kõik väga hästi ja seepärast juba esimesed sõdurid leitnant Sooga eesotsas, kellel õnnestus kaile hüpata, sööstisid viibimata „hurraa“-hüüdega majades asuvate sakslaste kallale. Isegi väesalga komandöri kapten Belovi hukkumine maandumise momendil ei tekitanud segadust. Komando võttis üle van.-leitnant Petrov, kes juhtiski väesalka kuni saare vallutamise lõpuleviimiseni.

Varsti juhtis vaenlane kogu oma miinipildujate tule sadama pihta. Seisukord muutus raskeks. Sõdurid, hüpates kaatreilt kaile, heitsid pikali; grupp miinipildureid hüppas kaitteves lebavaile palkidele. Tõusta oli võimatu, aga ka nii ähvardas hukatus. Sealjuures sakslased võisid purustada leitnant Soo väikese, ettetunginud grupi ja asuda vasturünnakule. Sel vastutaval hetkel tõusis kapten Sepp kogu oma pikkuses ja kutsus endale järgnema. Eeskuju oli vaimustav: kogu kail lamav grupp tõusis ja sööstis „hurraa“-hüüdega Sèpale järgnedes vaenlase kallale.

Pärast lühikest võitlust olid asula majad vaenlasest puhastatud. Selleks ajaks dessandimehed teistelt kaatritelt, kes tugeva miinipildujate tule tõttu ei saanud sadamale läheneda ja maandasid seepärast dessandi otse vette, jõudsid juba hävitada tiibadel asunud vaenlase tulepunktid, kes hoidsid sadamat risttule all. Vaenlase katse segada meie maandumist suur-tükitulega kaatreilt ja dessantpargastelt likvideeriti meie suur-

tükitulega Virtsust. Sadam oli kindlalt meie käes, see aga kindlustas vahetpidamatu toetuse — inimeste ja relvade — juurdevoolu.

Samal ajal maandus põhja pool Kuivastut Lõpe rajoonis kapten Kelbergi luurajate grupp. Vallutades Lehtmetsa küla, purustas grupp seal asuva vaenlase roodu juhatuse, hävitades seejuures 12 saksa sõdurit ja võttes ühe vangid.

Puhastanud vaenlasest terve Kuivastu rajooni, asus väesalk van.-leitnant Petrovi juhtimisel täitma lahinguülesande teist osa — Muhu saart Saaremaaga ühendava tammi vallutamist.

Selleks oli vaja läbida terve saar, s. o. teostada 20-kilomeetri-line „matk“ territooriumil, mis oli veel vaenlase käes.

Liiguti edasi maanteed mööda. Vaenlane pani visalt vastu, korraldas lõkse ja jättis kaitse igasse punkti, kus vähegi võimalik. Kolmes punktis toimusid päris rasked lahingud saarel asuvate sakslaste peajõududega. Lisaks sellele hoidis vaenlane kogu tee pideva suurtükiväe all, tulistades muuseas ka Orissaare rajoonist (Saaremaal). Meie omadel aga suurtükiväge ei olnud; see toimetati üle teise ešeloniga ja esimesed kahurid (tankitõrje!) jõudsid väesalgale järele umbes poolel teel. Miinipildujaid oli vähe ja miine veel vähem. Transpordivahendeid polnud üldse. Esialgu oli vaenlasel ka arvuline ülekaal. Ühes asjas olime aga vaenlasest vaieldamatult ja võrratult üle — see oli erakordselt suur rünnakuhoog. Enamik sõdureid sai maandumisel põhjalikult supelda ja kõik oli märg: nii raha ja paberid kui ka tubakas ja tikud ning ka pea märg higest, kuid püssirohi oli kuiv. Sellepärast nurjusidki kõik vaenlase katsed kasutada külluses leiduvaid suurepäraseid kaitsevõimalusi meie edasiliikumise aeglustamiseks.

Oli selge kuupaisteline öö. Erilist tänulikkust aga tol korral selle vastu ei olnud, sest oli niigi küllalt valge: fašistlikud röövlid ei jätnud süütamata ühtegi küla, ja nii saatis meid sel ööl tulekahjude kuma kogu pealetungi teel.

Hellamaa külas jõudis järele üks amfiibide üksus ja, mis peaasi, 4 tanketti. Tõsi küll, meie eelüksusele järele jõudes pidasid tankistid teda vaenlaseks ja oleksid talle peaaegu tule avanud, kuid juhtum lahendati siiski kiiresti. See-eest mõjus ka meiepoolsete suurtükide bassihääle ilmumine öise lahingu helide koori kõigile erakordselt julgustavalt. Siis jõudis ka teine Viriti väeosa allüksus major Irhini juhatusel järele ja edasiliikumine toimus nüüd märksa rõõmsamalt.

Transpordiraskused lahendusid seega, et esimene Hellamaa lähedal vallutatud saksa veoauto suurtükiga keerati samas ümber ja saadeti Kuivastusse laskemoona järele.

Elanikkonnast kohtasime kogu saarel ainult üht eidekest, kes istus oma põleva maja juures. Meie küsimusele tulekahju põhjustest vastas eideke mõtlikult, et see peaks meile paremini teada olema: kogu maailm põleb. Palusime juua. Eideke tõi kiiresti aidast piimaämbri ja, kallates meile kruusi, rääkis pisarsilmil: „Küll on hea, et teie tulite; ma palusin ammu Jumalat, et te rutem tuleksite. Nende ajal polnud mingit elu, muudkui anna aga üht ja anna teist. Metsas elab juba nelikümmend aastat üksildane vanamees, nüüd on ta ligi 90-aastane, muud tal pole kui koer, kes teda valvab, ja siiski pandi talle normiks 16 kilogrammi... liha! Viimaseil päevil hakati rahvast Saaremaale ajama, sealt aga kindlasti ka Saksamaale, kuid peaaegu keegi ei läinud; kõik läksid metsadesse ja rabadesse, nüüd tulevad välja!...“

Vaikides kuulasime eidekese katkendlikku jutustust „lökke“ ääres. Eespool hakkasid ragisema kuulipildujad ja automaadid. Jätsime eidekesega jumalaga ja ruttasime omadele järele.

Viimase katse meie vägede edasiliikumist seisma panna võttis vaenlane ette otse tammi juures. Selle eesmärgiks oli mööda saart hajutatud gruppidele — need moodustasid aga poole saare garnisonist — anda võimalus minna üle tammi Saaremaale. Kuid pärast lühikest võitlust pistsid sakslased jooksma. Meie omad tõttasid vastase kannul tammile. Nüüd toimus aga kolm hiiglajõulist plahvatust: sakslased lasksid tammi õhku. Kõik läbikäigud ja ringimineku teed osutusid mineerituiks ja läbikäikude taastamine nõudis mõnda aega. Õhkulastud kohad hoidis vastane pideva suurtüki- ja miinipildujatule all. Meie suurtükiväe ülevedu Suurest väinast oli takistatud hommikupoole tõusnud tugeva tuule tõttu, mis ulatus 9 pallini. Kõik Muhu saarel leidunud üleveovahendid, isegi lihtsad kalurite paadid olid sakslaste poolt samuti ära viidud või hävitatud. Inimesed, kes olid katnud ühe ööga, sealjuures pidevais lahinguis olles, sirgjoones võetult üle 20 kilomeetri, kes lisaks sellele olid võtnud enne seda põhjaliku külma vanni, vajasid puhkust.

Loendatud asjaolude põhjal käskis korpuse komandör lugeda Viriti väeosa lahinguülesande täidetuks ja asuda tammi rajooni rannikule kaitsele.

Saare garnison oli purustatud. Vaenlase kaotused lange-
nuina ja vangidena moodustasid 85% kogu garnisoni isik-
koosseisust.

30. septembril 1944. a. kell 7.00 hommikul oli Muhu saar
vabastatud.

Väikese väina forsseerimine ja Saaremaa vabastamine

Korpuse osad koondusid 2. 10. 44. täielikult Muhusse, asudes
lähtealusele saare lääne- ja edelapoolsel kaldal. Algasid ette-
valmistused Väikese väina forsseerimiseks ja Saaremaa puhas-
tamiseks saksa okupantidest.

See osutus lõpuks mitte vähem keerukaks ülesandeks kui
Suure väina forsseerimine, kõnelemata veel Emajõe ületami-
sest: ees oli 2—3 km laiune Väikese väina veekogu, mille pinda
kahardasid tujukast sügistuulest veeretatud lainete harjad;
sealpool kaldal vaenlane, valmis raevukalt võitlema iga tüki-
kese maapinna pärast, mis küll temale ei kuulunud; suurtüki-
mehed ei pääse lähemalt vaatlema vastast ja seepärast ei saa
küllalt tõhusalt aidata laskurüksusi väina ületamise ajal.
Forsseerimiseks ei kõlba niisuguses olukorras ei palgijuppidest
parved ega telgiriidest valmistatud ujukid, ka mitte tavalised
rännakusillad, nagu neid kasutati Emajõel. Samuti ei kõlba
madalas Väikese väina vees sügavalt istuvad sõjalaevad, mida
kasutati Suure väina ületamisel. Vaja on lootsikuid, paate,
kaatreid, pontoone, mis suudaksid peale võtta mehi, relvi,
laskemoona korruga suuremal arvul, sest väin on lai ja järg-
mise ešeloni toomine üle vee, abiks eelmisele, vaenlasepoolsele
kaldale nõuab aega, mille jooksul juba maandunud üksuste
seisukord võiks kujuneda raskeks. Tammi, mis ühendas Muhu
saart Saaremaaga, oli vaenlane mitmest kohast purustanud ja
seisis vaenlase mõjusa tule all.

Üheks tähtsamaks probleemiks on seega sobivate trans-
pordiabinõude küsimus. Nende soetamisega tehaksegi kohe
algust. Tuuakse mererannale suurel arvul kokkupandavaid
paate, teostatakse nende remonti, toppides kinni nende lõhe-
sid, pragusid, kuuliauke ja muid paatide eelmistes lahingutes
saadud haavu, valmistatakse aere, tulle ja sõidupinke.

Rööbiti sellega käib ettevalmistus forsseerimiseks ka muudel
aladel. See teostub veelgi suurema põhjalikkuse, täpsuse ja

üksikasjadesse tungimisega kui Suurel väinal ja kui Emajõeel, sest siin on ületada tõsisemaid raskusi.

Pealegi evib vaenlane seekord mitmeid paremusi. Asudes laia vesitõkke taga, mille ületamine pole — nagu nägime, — kerge asi, vaid nõuab selle teostajailt erakordsete abinõude tarvitusele võtmist, eeskätt forsseerimisvahendite näol, on vaenlane peale selle ennast veel kõvasti kindlustanud Saaremaa idapoolsel rannikul. Pideva vaatlusega ning samuti amfiibide ja lootsikutega pimeduse katte all salaja Saaremaale toimetatud luuregruppidele saadud andmeil oli vaenlane organiseerinud tugeva rannakaitse, arendades seda rinnetpidi ja sügavusse. Vastupanupositsiooni eelserva mööda oli kõikjal ehitatud kaevikuid, mis Orissaare rajoonis kulgevad katkematu joonena ja on varustatud hulgaliselt kuulipildujapesadega ja varjenditega meeskonna tarvis; kiviaiad, põllupeenrad, metsaservad ja taluhooned on kohandatud visaks vastupanuks. Eriti põhjalikult on organiseeritud kaitseks tugipunktid Orissaares, Maasi, Talilao ja Kaunissaare juures.

Kõik need kaitseehitused olid mehitatud võrdlemisi rohkearvulise jalaväega ja hulga kuulipildujatega. Elavjõu tihedam kontsentratsioon oli Orissaares ja Ula-Talilao rajoonis. Tugev suurtükivägi kõvendas jalaväge. Toetanud tiivad vastu merd, näis vaenlane ennast tundvat Saaremaa pinnal julgena ja kindlana.

4. 10. 44. saabus käsk: korpuse osadel pärast tulelööki 5. 10. 44. forsseerida Väike väin, likvideerida vastane Saaremaa kirderannikul, välja jõuda Karja, Püha rokaadteele, arendada edu edela suunas ja 6. 10. 44. puhastada Saaremaa vaenlasest.

Väikese väina lai veeväli — nagu oli tähendatud varem — ei luba suurtükiväe vaatlejail vaenlasele lähemale nihkuda ja seepärast suurtükiväeline ettevalmistus ei saa rünnaku ajal tarvilisel määral mõjule pääseda. Sellest lähtudes otsustab kindralleitnant Pärn: forsseerimine seekord läbi viia pimeduse katte all, millele eelneb tulelööki suurtükkidest, kaardiväe- ja harilikest miinipildujatest.

5. 10. 44. ähmasel, kuid vaiksel ja soojal oktoobriööl nihutatakse korpuse eelosad ööpimeduse katte all lähemale merekaldale, kohtade juurde, kus on ette nähtud paatidesse asumine ja väljumine merele. Juba õhtust peale tibab aeg-ajalt peenikest „seenevihma“, mis vähehaaval hakkab pealisriietest läbi

tungima. Sõdureil ja ohvitseridel on Emajõest alates seljataga rida pingerikkaid päevi, päevi ja öid, mil und ja puhkust oli vähe, seda enam aga rasket ning erutavat lahingutööd.

Sellele vaatamata on sõdurite ja ohvitseride meeoleolu erk ja ülev. Pimedusest kostab tasast jutukõminat, sähvatab tüsedat sõdurinalja ja kostab rõõmsat, kuid summutatud naeru. Käsi on tõstetud viimaseks purustavaks löögiks meie põlise vaenlase pihta, tuleb teha viimne otsustav samm sünnimaa vabastamise pikal ning raskel teel; et see samm on just praegu tegemisel ja löök ettevalmistamisel, selles ei kahtle nüüd enam keegi.

Enne paatidesse asumist kontrollis üks vanemaid juhte isiklikult forsseerimisvahendite korrasolekut, taskulambiga vaadates ja käsikaudu katsudes iga paati, et veenduda, kas paadi raamistik on kõvasti kinnitatud, sõudepingid kohal, aerud ning tullid sees ja kas paadis on tarvilisel määral remondimaterjali juhuks, kui paati peaks tabama vaenlase kuul või juhtub teel mõni muu õnnetus.

Vaenlane nagu aimaks meie kavatsust. Aeg-ajalt valgustades endapoolset kallast ja veepinda rakettidega, rehitseb ta plaanipäraselt suurtüki- ja miinipildujatulega korpuse osade paiknemisrajooni Muhu läänekaldal. Õnneks aga langeb suurem osa miine ja mürske kaldast kaugemale ning ei tekita meile nimetamisväärseid kaotusi.

Kell 4.20 raksatas kiiresti üksteise järel kaardiväe-miinipildujate kogupauke. Neile järgnes suurtükkide ja miinipildujate võimas tulelöök. Orissaares, Tornimäel ja Kaunissaare suunas on näha kerkimas tuleleeke, mis nõrga kumaga valgustavad Väikese väina tasast veepinda. Vastaskaldal valitseb vaikus.

Käratult tõugatakse paadid vette ja täie koorma all raskelt veepinnal õõtsudes kaovad nad tumedate täppidena hommikueelsesesse pimedusse. On kuulda vaid tasast lainete loksumist kalda veerel ja üha nõrgenevaid aerude lööke.

Pinev ootus. Juhid vaatluspunktides, vaatlejad oma postidel, järgmise ešeloni sõdurid lähtealusel merekaldal — kõik teritavad kõrvu ja silmi. Tähelepanelikult jälgitakse kellaosuteid. Nüüd peaksid nad varsti vastaskaldale jõudma, arvestatakse endamisi.

Nii ongi. Forsseerimise kava täitub täpselt. Kohe seejärel, kui suurtüki- ja miinipildujatuli hakkab pikkamisi kaugenema, kostab siit ja sealt vaenlase asetusest üha kõvenevat

püssi- ja automaatrelvade tule raginat. On kuulda, kuidas jalaväelahing sõlmub vähehaaval kogu rindel. Avab tule vaenlase suurtükivägi ja miinipildujad.

Varsti võis näha nõrgas hommikuvalguses veepinnal kiiresti tagasisõudvaid paate. Üksteise järel jõuavad nad kaldale. Järgmise vahetuse meeskond ühes relvade ja laskemoonaga asub kähku sisse ja viibimata algab uuesti sõit vastaskalda poole.

Ühes paatidega tagasijõudnud sidemehed toovad teate, et dessandi esimene osa on õnnestunud, vaenlane tabatud ootamatult, tema eelserva kaevikud paljudes kohtades vallutatud ja lahing on nihkumas kaugemale vaenlase kaitse sisemusse.

See oli seersant Matson, kes oma kümne mehega Kärü talu juures 5. 10. 44. ühena esimestest astus Saaremaa pinnale. Vaenlase tugeva suurtüki- ja miinipildujatule all hüppas seersant Matson paadist maale, roomas nägematult vastase kuulipildujani, mis takistas dessandi maabumist, hävitas automaadi-valanguga selle meeskonna ja hüüdes: „Edasi seltsimehed, hävitame sakslased Saaremaal!“ viis mehed rünnakule vaenlase kaeviku poole. Vallutanud kaeviku, seersant Matson lõi edukalt tagasi vaenlase vasturünnaku, süüdates põlema kaks vastase veoautot soldatite ja laskemoonaga.

Hoogsalt edasi liikudes vallutas seersant Matson tähtsa teede-sõlme, kindlustades seega järgmistele dessantidele ohutu maabumise. Seejärel avastas seersant Matson vaenlase raske-miinipilduja-patarei, mis hoidis tule all meie dessandi maabumiskohti, ründas seda ootamatult 15 mehega, hävitas käsitsivõitluses patarei meeskonna ja sundis niiviisi patarei vaikima.

Samuti üks esimestest Saaremaal 5. 10. 44. oli n.-leitnant Allik. Väina keskele jõudes sai tema paat miinikildudest vigastada. Sm. Allik laskis killuaugu viibimata kinni toppida, innustades meeskonda kiiremale sõudmisele. Jõudnud vaenlase tugeva suurtüki- ja miinipildujatule all kaldale, lähenes sm. Allik tähelepanematult vaenlase kuulipildujale, hävitas selle meeskonna käsigranaadiga ja ründas seejärel oma rühmaga vastase kaevikuid. Vallutanud need, hõivas sm. Allik ja hoidis kindlasti enda käes tähtsa kõrgendike grupi, lõi tagasi kõik vaenlase vasturünnakud nende kõrgendike tagasivõtmiseks ja kindlustas seega oma ja naaberallüksuste ohutu maabumise Saaremaa rannal. Sm. Allik sai selles lahingus

kaelast ja lõuast haavata, kuid jäi rivisse ja jätkas edukalt oma rühma juhtimist.

Mehiselt käitus Väikese väina ületamisel ka sanitar sm. Toom. Puit-muldtulistuspunkti ründamisel oli Toomi allüksusel tunduvald kaotusi. Otse veel mitte vaikima sunnitud tulistuspunkti ees sidus sanitar Toom paljude võitlejate haavad, riskides sealjuures oma eluga. Vahepeal liikus vaenlane suures ülekaalus olevate jõududega vasturünnakule. Et kõik teised olid rivist välja löödud, osutus Toom ainsaks võitlusvõimeliseks võitlejaks. Et säästa aega ja saata vaenlasele vastu korraga rohkem kuule, tulistab Toom oma hoolealuste haavate laaditud relvadest kordamööda, ja kui vaenlane on lähemale jõudnud, läheb üle võitlusele käsigranaatidega. Sm. Toom saab käest haavata, kuid jätkab lahingut endise hooga, kuni tuleb abi ja vaenlane lüüakse tagasi.

Aovalguse suurenedes läks vaenlase suurtüki- ja miinipildujatuli vähehaaval tugevamaks. Mürske ja miine sadas üha suureneval arvul väina vetesse dessandipaate hulka, muhupoolsele kaldale metsaservadesse, põõsastikkudesse, maastikuvoltidesse ja mujale, kus vaenlase arvamise järgi võis asuda meie abijõude või patareisid. Erilist tähelepanu aga osutas vaenlane sm. Allikase ja Pauli vaatluspunktile, kuhu ta saatis vahetpidamata mürske ühe seeria teise järel. Õnneks aga ei olnud otsetabamusi ja mõlemad komandörid võisid katkestamatult jätkata lahingu juhtimist.

Vaenlase raevukas vastupanu ei anna tulemusi; korpuse osade tugevate löökide all vaenlase vastupanu hakkab märgatavalt kahanema. Samal ajal aga jätkasid paadimehed usinasti ja väsimatult oma tööd, viies tugevnenud lainetusele vaatamata ikka uued täied mehi, relvi ja laskemoona teisele kaldale, üha kasvavates meie jõude Saaremaa pinnal. Kell 7.00 sm. Feldmanni väekoondise osad vallutasid tammi Muhu ja Saaremaa vahel, avades seega võimaluse suurtükiväe ja laskemoona üleviimiseks Muhust Saaremaale kuivamaa teed mööda. Vaenlase poolt tammil läbiviidud purustustööd parandatakse kiiresti vaatamata sellele, et vaenlane püüdis tööd segada, hoides tammi pidevalt tule all ja sooritades aeg-ajalt lennurünnakuid tammi ületavaile üksustele.

Nende seas, kes esimestena ületasid tammi, oli ka vanemseersant Hint. Kohe pärast jõudmist Saaremaale asus ta enda algatusel vallutama vaenlase suurtükipatareid, mis takistas

meie vägede liikumist tammil. Liikudes paukude kõla järgi läbi metsa ja saades ühelt kohalikult elanikult täpsemaid andmeid suurtükkide asukoha suhtes, otsustas v.-seersant Hint saata välja luure, et selgitada vaenlaste arvu ja varjatud lähiseid patareidele. Saanud vajalikud andmed, ründab Hint ootamatult ülekaalukat vaenlast ja tekitab talle suuri kaotusi surnutena ja haavatutena, ellujäänud põgenevad. Vaenlase patarei on tehtud kahjutuks ja liikumine tehtud tammil ohutuks.

Järele tõmmanud suurtükiväe ja täiendanud laskemoona, jätkasid korpuse osad energiliselt pealetungi ja kell 16.30 vallutasid: sm. Allikase väeosad — Muiküla, Uuemõisa, Sombi, Tudreaugu ja Leisi; sm. Feldmanni väeosad — Ööriku, Raba, Saikla, Pöide. Vaenlane võitles vihaselt ja sooritas vasturünnakuid, küünistudes maasse ja hoides kramplikult kinni kõigist kaitseks vähegi sobivatest metsatukkadest, hoonetest ja kivi-aedadest. Lahing vältas ka pimedat tulekuga: 6. 10. 44. kell 2.00 korpuse osad, surudes, haarates ja piirates tagasitõmbuvat, kuid visalt võitlevat vaenlast, jõudsid välja Tagavere, Koigi järve, Audla, Ridala, Saare joonele.

6. 10. 44. Vaenlane, sooritades raevukaid vasturünnakuid, toetades neid intensiivse tulega kõigist temal kasutada olevatest relvaliikidest, tegi meeleheitlikke katseid tõkestada korpuse osade edasiliikumist, taastada rinne ja kindlustada ennast Karja, Kõnnu, Viira küla ja Pahnä jõe joonel. Kõik need katsed aetakse nurja ja kell 15.00 jõudsid korpuse osad Räägi, Jööri, Kiriku, Kalli, Kogula joonele.

Selle ülesande täitmisel sm. Feldmanni väekoondisel tuli lüüa rida väiksema ulatusega, kuid seda ägedamaid lahinguid visalt kaitsva vaenlasega Karja, Räägi, Tika ja Kõnnu juures. Sm. Allikase väekoondisel samal ajal oli mitte vähem vihaseid kokkupõrkeid vaenlasega Valjala rajoonis, Kalli, Kogula, Viira ja Kärmi juures.

Neis lahinguis paistis silma vaprusena seersant Voht.

Liikuv grupp, mille koosseisu kuulus seersant Voht, oli täitnud oma ülesande. Ta peatus ja laskis enesest mööduda väeüksusel, kes jätkas lahingut ja asus Räägi külas asuvaid sakslasi ründama.

Seersant Voht oli üks neid liikuva grupi mehi, kes vabatahtlikult kui olukorda hästi tundvad mehed liitusid väeüksusega ning ründasid küla selle eelgrupi koosseisus.

Eesti vabastamise kangelasi

Vanem Matsov

N.-ltm. Allik

V.-ltm. Sõgel

N.-ltm. Soidre

Kapten Raias

Leitnant Soo

Major Miller

Seersant Voht

Major Avald

Ordenite kätteandmine

Korpuse tankiste

Saksa raskekuulipilduja ja tankitõrjekahur, mis asusid kiviaia taga, surusid meie eelgrupi maha. Mehed varjusid kivide taga, samuti grupi juht, tema kõrval teise kivi taga asus Voht. Voht, valides silmapilgu, mil saksa raskekuulipilduja tulistas kivi, mille taga asus grupi juht, hüppas oma kivi tagant üles ja jõudis siksakjooksus kiviaia äärde, mille taga sakslased olid kaitsele asunud. Kiviaia taga lamades nägi ta, kuidas üks sakslane jooksis teisel pool aia äärt mööda. Voht haaras sellel kraest kinni, tõmbas aia peale ja virutas talle automaadiga nii et pilpad lendasid — automaat purunes.

Nüüd oli Vohtile jäänud veel 3 granaati.

Ta märkas, kuidas läheduses üks saksa allohvitser ässitas oma mehi vastupanule. Voht heitis granaadi ning saksa allohvitser oli rivist välja löödud. Sakslaste raskekuulipilduja aga täristas edasi. Voht päästis mõlemad granaadid ning, lastes nende sütikuil põleda, viskas need viimisel hetkel läheduses asuvale kuulipildujale. See vaikis igaveseks.

Tee oli avatud grupi edasiliikumiseks. Vaevalt olid võitlejad jõudnud kiviaiani, kui nende vanale asukohale langes saksa miinipildujate patarei kogupauk.

Lahinguis Valjala juures paistis silma seersant Eigo. Olles määratud kümnekonna mehega oma pealetungiva allüksuse julgestamiseks eestpoolt, seersant Eigo liikus edasi varjudes ja osavasti kasutades maastikku. Aga kui meeskond lähenes ühele sillale, avas neile intensiivse tule vaenlane, kes oli asunud varitsemata silla taha. Seersant Eigo paiskas viibimata oma mehed lahingukorda mõlemale poole maanteed, avas vaenlasele tugeva kuulipildujatule ja lõi tagasi kõik rünnakud, mis vaenlane sooritas suures ülekaalus olevate jõududega. Nii viisi päästis seersant Eigo oma järeleliikuvad peajõud vaenlase varitsuse ootamatust kallaletungist.

Ranna küla juures avaldas vaenlane visa vastupanu. Paiknenud looduslikult heale kaitsepositsioonile, tõkestas ta meie vägede edasiliikumist Kuressaare suunas. Tuli luurega täpselt selgitada, kuidas saaks paremini läheneda vaenlasele rindelt, haarata tiibu ja pääseda temale seljataha. Nende hulgas, kes avaldasid soovi vabatahtlikult minna täitma seda vastutusrikast ülesannet, oli ka n.-seersant Silm. Osavasti viis ta oma luuregrupi läbi tiheda tulevööndi vaenlase lähedusse ja kogus tähtsaid andmeid tema lahingukordade ja tulepunktide kohta. Tagasitulekul lõhkes aga mõne meetri kaugusel temast

vastase miin, haavates raskelt tublit luurajat. Võideldes miinestusega, roomas n.-seersant Silm siiski tagasi omade juurde ja andis luurel kogutud andmed edasi komandörile. Alles siis laskis ta ennast siduda. Ta oli täitnud vandetootusega antud lubaduse võidelda ja võita. „Lööge teie lõpuni,“ ütles ta kaasvõitlejale, lahkudes pärast haavasidumist haiglasse.

Mehisuse ja eneseohverdamise eeskuju näitas ka reavõitleja kommunistlik noor Herbert Kaleviste. Kuulipildujast tulistades lõi ta ainuüksi tagasi mitu vaenlase vasturünnakut. Kaleviste langes selles raskes lahingus, kuid ka mitukümmend sakslast olid saanud surma tema kuulidest.

Päeva lõpul korpuse komandör kindralleitnant Pärn andis käsu: jätkata öösi pealetungi ja 7. 10. 44. hommikuks vallutada Kuressaare — Saare maakonna administratiivkeskus. Sm. Feldmannil haarava manöövriga läbi lõigata rokaadtee Triigi—Kuressaare ning hommikuks vallutada Sauvere ja Kärla, arendades pealetungi Saaremaa läänekaldani. Sm. Allikasel hõivata Kuressaare.

7. 10. 44. Vaenlane jätkab taandumist kogu rindel, purustades ulatuslikult teid ja sildu korpuse pealetungi suundadel ja jättes maha katteosi, kes raevukalt võideldes püüdsid iga hinna eest tõkestada meie vägede edasiliikumist Kuressaare ja sealt edasi Sõrve suunas.

Sellest hoolimata jätkas korpus tarmukalt edasitungi kogu rindel. Sm. Feldmanni üksused, vallutanud Äikla rajooni, suundusid läände ja lõunasse, piirates, haarates ja likvideerides tagasitõmbuvat, kuid ägedalt vastupanevat vaenlast. Samal ajal sm. Allikase väekoondise edasiliikumine Kuressaare suunas oli takistatud Kõljala rajoonis, kus vaenlane oli paljudest kohtadest mineerinud ja põhjalikult purustanud teid ja sildu, segades organiseeritud suurtüki- ja jalaväerelvade tulega meie sapööride parandustöid.

Kell 13.50 pärast lühikest kuid vihast võitlust linna lähistel ja tänavatel hõivasid sm. Allikase üksused Kuressaare, jätkates seejärel pealetungi lääne ja edela suunas Nasva poole, puhastades linna ümbrust vaenlastest, kes sooritasid arvukaid vasturünnakuid, püüdes takistada meie vägede suundumist Sõrve poole. Kell 16.00 vallutati Roomassaare sadam.

Esimesena tungis Kuressaare leitnant Snoting oma võitlejatega tankidel ja amfiibidel. Linna serval avaldas vaenlane visa vastupanu, külvates ründajad üle tiheda kuulirahega.

Leitnant Snotingi võitlejad hüppasid kiiresti masinatelt maha ja asusid kallaletungi lähtealusele. Rünnata vaenlast rindelt oli maastikuliselt ohtlik, seepärast leitnant Snoting, jättes mõned mehed vastast siduma tulega rindelt, viis oma grupi varjatult vaenlase selja taha ja ründas teda tagantpoolt. Vaenlase vastupanu likvideeriti, meie üksused tungisid linna.

Kuressaare ümbruses vaenlane oli purustanud sildu ja teid, linnas aga rikkunud elektriijaama ja pannud põlema suuremad majad, eeskätt koolimajad, kus asusid tema mitmesugused laod. Roomassaare sadam oli põhjalikult purustatud.

8. 10. 44. vaenlane, kandes eelmiste päevade lahinguis tunduvaid kaotusi, tõmbas oma peajõud tagasi Sõrve poolsaarele, luues tugeva kattepositsiooni Möldri, Salme rajoonis, eel-osadega Lümända, Taterselja joonel.

Korpusel on käsk jätkata tagasitõmbuva vastase jälitamist lääne ja edela suunas; välja jõuda Saaremaa läänerannale, mitte lubada vaenlasel ennast kindlustada Sõrve sääre kitsamas kohas, Salme juures; tungida Sõrve ja lõplikult puhastada Saaremaa vaenlasest.

Kindralleitnant Pärna käsul moodustati sm. Feldmanni väe-osadest liikuv eelsalk, jalavägi ühes tankide ja suurtükiväega; salga ülesanne: liikuda Kärla rajoonist lääne suunas, tungida Sõrve ja puhastada poolsaar vaenlasest.

Seega algasid lahingud Sõrve pärast.

Kui rahvas kõikjal mujal Eestis tundis elavat huvi Eesti Laskurkorpuse, tema sõdurite ja ohvitseride vastu ja suhtus neisse heatahtlikult, siis saartel paistis see eriti silma. Kohe pärast seda, kui korpuse osad olid tunginud Muhusse ja sealt edasi Saaremaale, hakkas rahvas, kes, äraviimise kartusel vaenlase poolt, oli aegsasti metsadesse ja rabadesse peitu pugunud, tagasi tulema oma alalistesse elukohtadesse.

Küladest läbi minnes ja taludest möödudes võis kõikjal märgata iseloomult muidu tagasihoidlikkude ning kinniste saarlaste poolehoiuavaldusi meie võitlejaile. Otsitakse korpuse ridades omakseid ja tuttavaid. Pakutakse heldel käel ja rõõmsal näol piima, võid, mune, õunu, koduõlut. Kellel sel hetkel pole millegagi võõrustada, see palub tagasiteel tingimata sisse astuda, lubades selleks ajaks teha õlut, hoida piima ja muret seda puuvilja. Teel tuleb meile vastu eideke, käeotsas korvita is ilusaid õunu. „Kas need on müüa?“ küsib üks võitlejaist.

„Äi ole, pojukene,“ vastab eit nobedasti, „need viin haavatu-
tutele“, ja sammub käbedasti edasi.

Kuressaares on lahingute kartusel vähe rahvast kohale jää-
nud. Kuid nende suhtumine Eesti Laskurkorpuse meestele
ja nõukogude võimu esindajaile on kõigiti lojaalne ja pooldav.
Veel vaenlase võimutsemise ajal linnas ja maal on nii mõnigi
neist konspiratiivselt töötanud sakslaste ja nende käsilaste
vastu, viimaste lahkumisel aga püüdnud päästa mitmesugust
riigile kuuluvat vara, et sakslased ei saaks seda hävitada.

Kohe pärast linna hõivamist sm. Allikase väeosade poolt
ilmus kohaliku sõjalise võimu esindaja juurde hulgaliselt
linna elanikke, pakkudes oma abi vaenlase kuritegude jälgede
likvideerimiseks ja normaalse elu taastamiseks.

Kohalike tuletõrjajate ja elanike abil kustutati kiiresti hul-
galised tulekahjud, mis vaenlane enne linnast lahkumist oli
süüdanud, taastatakse liiklemine, kord ja julgeolek, võetakse
valve alla vaenlaselt võetud või tema poolt mahajäetud sõja-
lise varustuse esemed ja muu vara.

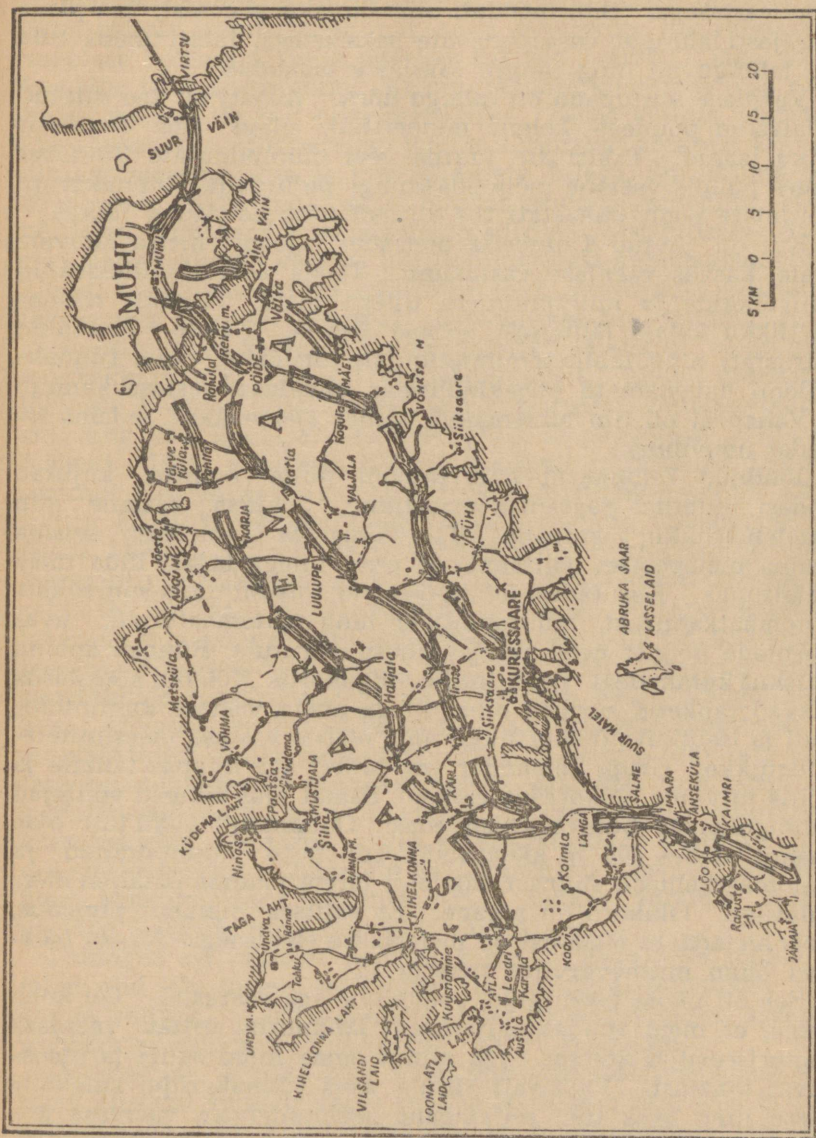
Vaenlane oli põhjalikult purustanud linna elektrijaama. Ent
juba järgmisel päeval pärast linna vabastamist sai linn koha-
like tööliste algatusel ja energilisel kaasatöötamisel elektri-
valgustuse, milleks kasutati ära Kahu villavabriku väiksem
energiaallikas, mida oli korda läinud kohalike tööliste abil
vaenlase hävitava käe eest päästa.

Arste, rohuteadlasi, haigeravitsejaid, sideosi, ka talumehi
maalt ilmus pakkuma oma kaasabi vaenlase lõplikuks välja-
rookimiseks saartelt ja nõukogude korra taastamiseks. Seda
tehakse siiralt ja pannakse ka kohe käed tööle külge. Samal
ajal aga tungivad korpuse osad edasi Sõrve poole, et anda
siin vaenlasele viimne hoop.

Tehumardi öölahing

Kuressaare oli vallutatud. Vaenlane taganes.

8. oktoobri õhtul said sm. Milleri tankitõrjujad lahingukäsu:
ära lõigata Kuressaarest läände taganevate vaenlase vägede
tee pääsemiseks Sõrve säärele, kus sakslastel oli veel ainus vaba
sadam — Mõntu. Õhtul kella kuue paiku liikus üksus välja
rännak-löökgrupi koosseisus, kuhu, sm. Milleri juhtimisel, kuu-
lusid veel juurdeantud osadena tankid, automaaturid sm. Viriti

Korpuse tegevuse suundad Eesti saarte vallutamisel

väeosast ja sapöörid. Paadla rajoonist alates oli kogu aeg kontakt vastasega. Siin mööduti sm. Liivaku väeosast, kes pidas parajasti lahingut vastupanevate sakslastega, läbiti tiheda tule all lahinguväli ning tungiti sakslaste tagalasse.

Vaenlase vastupanu oli esialgu nõrk. Kohati oli tee suletud allalastud puudega, kohati mineeritud, sillad aga enamasti õhku lastud. Takistuste juurde veel miinipildujate tuletõket luues püüdis vastane meie edasitungi pidurdada. Rünnakgrupi võitlejate poolt puhastati tee kiiresti ning edasitung jätkus.

Kui oli jõutud Taterselja metsade rajooni metsa läbivale teele, kasvas vaenlase vastupanu. Teede servale ülesseatud suurtükide ja miinipildujate tulega tegid fašistid meeletlikku katset jälitamist seisma panna. Nende suurtükid purustati ning läbinud miinipildujate tulelõkke, püsis rünnakolonni halastamatu järjekindlusega taanduva vastase kannul.

Vahepeal oli ilm pimenenud, samal ajal hakkas sadama tihedat uduvihma.

Jõudnud Tehumardi küla rajooni, mille ümbrus kujutab endast tüübilist Saaremaa maastikku, avaldas vastane siin meeletlikku vastupanu. Ta püüdis iga hinna eest seisma panna meiepoolset jälitamist ja oma tulega tagasi lüüa meie edasitungi. Kasutades miinipildujaid, otsesihhimis-suurtükke, automaatkahureid, kuulipildujaid ning automaatureid, avas vaenlane kõigist neist relvaliikidest marutule. Rünnakolonni paiskus kummalegi poole teed lahingukorda. Kolonni koosseisus olevad tanketid surusid oma tulega maha vastase kuulipildujaid ja iseliikuvaid suurtükke ning otsisid vastase otsesihhimis-suurtükke. Grupi komandör sm. Miller aga hüppas tankile ja sõitis tutvuma olukorraga eespool. Samal ajal liikusid võitlejad lahingukorras hüpetega pisut edasi. Ootamatult avati tuli otse tagant umbes 300 m kauguselt. Tulistasid kuulipildujad ja automaatkahurid suunast, kus pidi järele jõudma pataljon meie jalaväge. Olukord oli segane. Et valitses pilkane pimedus, võis oletada, et tegemist on meiepoolse eksitusega. Järsku paiskus õhku mitmevärvilisi rakette...

See oli meile teretulnud, vaenlasele aga saatuslik. Oli kohe selge, et meid ründab seljatagant läbimurdu üritav vaenlase motoriseeritud kolonn. Iga minut omas nüüd suurt ja otsustavat tähtsust. Vastavalt käsule asus rünnakgrupp ringkaitsele ning avas tule seljatagant pealetungivale vaenlase kolonnile.

Samal ajal vastase Sörve poolsaare poolt tulev tuli nõrgenes. Nähtavasti püüdis ta mitte kahjustada oma lähenevat kolonni. Seda asjaolu kasutades suunati kogu meie grupi tuli ründavale vaenlase kolonnile, mille eesotsas liikusid tankid. Õhku paiskus rida valgustusrakette. Kolonn lähenes kiiresti ja otse rünnates muutus ta tuli eriti metsikuks. Algas võitlus, otsustav ja halastamatu. Ümberringi lõhkesid mürsud, patareid külvati üle automaatkahurite ja kuulipildujate tulega. Sm. Ranna patarei peale liikus tank, selle hävitas esimene suurtükk. Meie võitlejad tegutsesid ennenägematu kiiruse ja vaprusega. Suureks hädaohuks oli vastase tuli iseliikuvatest automaatsuurtükkidest, kes kiirust tõstes püüdsid sõidul maruliselt tulistades läbi murda meie ringkaitset. Kolonni see osa, jõudnud ringkaitset, varises kokku. Kolonn hävitati täielikult. Võitlejad suurtükkide taga töötasid ennastsalgavalt. Meie granaadid lõhkesid kolonni peas, keskel, sabas, purustati automaatkahurid, ning jäid järele üksikud hullunud ja paanikasse sattunud fašistid. Uute rakettide õhkupaiskumisel nägime, et jooksumammul läheneb uus suur grupp fašiste-automaatureid. Neid juhtiv fašistlik ohvitser karjus vahetpidamata monotoonse ja õõnsa häälega „Elagu Suur-Saksamaa!“. Kartetšide ja meie laskurite tuli puhastas tee elavaist, jäid hunnikusse purustatud sakslaste laibad. Meie tuli suunati nüüd vastase patareid lahingukorda panevaile meeskondadele, kes püüdsid suurtükke teeservale veeretada ja avada vastutuld. Siin näitasid meie suurtükkide meeskonnad ja laskurid üles tõelist kangelaslikkust. Tihedast risttulest ja vastase käsigranaate loopivaist ja automaatidest tulistavaist gruppidest hoolimata hävitati vastase suurtükkide meeskonnad, nad ei saanudki tuld avada ja kartetšilasud hõrendasid raevunud ja metsikuks muutunud vaenlase ridu. Sõnatus, kiires ja kangelaslikus võitluses langes sihtur seersant Lossmann ja sai raskesti haavata suurtükiülem vanemseersant Randmu. Tuld hakkas juhtima punaväelane Väljaots ning suurtükk võitles edasi.

Lahingus sai raskesti haavata jefreitor Kare. Ta mõlemad jalad olid läbi lastud, poolistikil, hoides kinni suurtükist, jätkas ta võitlust. Leitnant Antov, olles haavatud käest, asendas väljalangenuid, ja võitlus jätkus raugematu hooga.

Ootamatuse ja pimeduse tõttu õnnestus fašistide suure kolonni riismeil tungida meie ringkaitse südamikku, kus ta julmadest kaotustest hoolimata püüdis iga hinna eest meie lahingu-

korrast läbi murda oma Salme külas asuvate vägede juurde. Puhkes käsitsivõitlus... Meie võitlejaid haaras raev. Siin seisti kui muistseil Lembitu päevil sülitati koos vihatud sakslastega: „Andke fritsudele!“, „Põrutage, poisid!“ kostis vastamisi ergutavaid hüüdeid. Tarvitusele võeti püssilaed, pussid, kangid, labidad, käsigranaadid ja mõningatel juhtudel üksikute võitlejate ja komandöride kehaline jõud. Käsitsivõitluses ülekaaluka vastase grupiga juhtjao ülem vanemseersant Villmann päästis kriitilisel momendil oma patarei komandöri elu. Võitlejaid oli haaranud võitlushasart. Vaenlase arvulisest ülekaalust hoolimata tunti end sakslastest siiski üleolevatena. Võitlejate silmad jälgisid teraselt pimeduses liikuvaid kogusid ja niipea kui sügistaeva ähmasel taustal nähtavale ilmusid saksa kiivri tuntud piirjooned, tõusis relv hävitavaks löögiks.

Nooremseersant Trangel kägistas kaks sakslast. Üldse hävitas ta ligi parkümmend fritsu.

Vanemseersant Int hävitas 14 hitlerlast, jefreitor Kivit üle kümne, samavõrra vanem Tseisik ja sapöör Kõvask. Seersant Nõulikule tungis sakslane selja tagant kallale. Mehine seersant haaras välkkiirelt pussi ning virutas sellega fritsu maha.

Seersant Nõmm laskis välja kahe kahuri mürskude tagavara ja jätkas siis võitlust automaadiga. Märgates, et kolm sakslast tungivad kallale ühele meie ohvitserile, hävitas ta kaks neist laskudega, kolmanda aga rabas maha kabalöögiga.

Punaväelane Mäeste, ära tarvitanud oma kahuri kõik mürsud, tungis koos kaaslastega suure vaenlase grupeeringu keskele. Hitlerlased kokkusid nõukogude võitlejate julgusest, nende hulgas algas segadus ning seda kasutades tekitas Mäeste oma meestega sakslastele raskeid kaotusi.

Haavatudki võitlejad, kelle silme ees seisis Jüriöö traagiliste võitluste päevil Tallinna all viimseks löögiks ülestõusnud raskesti haavatu kuju, jätkasid võitlust vihatud sakslaste hävitamiseks. Jefreitor Mürk, hoolimata raskest jalahaavast, jätkas võitlust kuni lahingu lõpuni. Seersant Laansalu jätkas haavatuna tulistamist kuni teadvuse kaotamiseni suure verekaotuse tõttu. Seersant Nižnikov juhtis raskesti haavatuna oma suurtüki tuld. Samuti tasusid oma haavade eest otse samal lahinguväljal vanemseersant Gutman, jefreitor Mägi, punaväelane Alas, nooremseersant Kivimägi ja paljud teised.

Sm. Laas sai järjest kuus haava, kuid jätkas sellest hoolimata võitlust ja oma meeste juhtimist. Surudes ühe käega

kinni rasket kõhuhaava, tulistas ta teisega püstolist. Saades tabamuse jalga, langes ta põlvele, kuid ei katkestanud võitlust. Alles kaheksanda tabamuse järel langes ta kangelasena.

Üldises võitlussuunas liikus meeste hulgas nobedasti ringi löökgrupiga kaasasolnud naissanitar Marie Vitsut. Pimeduses oli haavatute leidmine raske, kuid sm. Vitsut oli raskustega harjunud. Ta sai neist alati üle siingi. Tal jätkus puhuti mahti isegi võitlusest osa võtta. Tihtigi paukus ta karabiin ning tabas vaenlast.

Sedamööda, kuidas suurenesid sakslaste kaotused ja hõrenesid nende read, vaibus ka nende esialgne ülbe pealetungihoog. Neid haaras paanika. Aeg-ajalt ülespaiskuvate raketite valgusel nägid meie võitlejad, kuidas peakaotanud sakslased rebisid tankidelt maha oma „kamraade“, et ise otsida varju tanki soomuse tagant.

Tasapisi vaibus lahing. Taplustandrilt oli kadunud vaenlane.

Võitlejad peatusid. Tõmbasid hinge ja pühkisid highi. Alles nüüd, kui lahing möödab ja vaenlane hävitatud, kui võitlushasart hakkas jahtuma, alles nüüd tunti, kui väsitav oli olnud pingutus. Silmapilguks suruti võitlusägedusest veel kuumav keha vastu sügiseselt rõsket rohukamarat ja puhati pilguks. Siis tuli aga uuesti tegevusse asuda: võtta sisse korralik lahingukord ja anda abi haavatuile.

Hommikul valgenedes selgus lahingupilt täielikult. Kuni nelisada tapetud vaenlast lamas lahinguväljal. Samas kahe purustatud 75-millimeetrilise saksa kahuri jäänused, tank, neli 22-millimeetrilist automaat-õhutõrjekahurit iseliikuvatel alustel, üle 60 kuulipilduja, viis autot ja palju muud sõjalist varustust.

Ainult vähestel vaenlastel oli õnnestunud pimedust kasutades pääseda hävingust ning hiilida läbi lahinguvälja omade juurde Sõrve säärele.

Selles Tehumardi öölahingus andsid meie võitlejad vaenlasele hävitava löögi.

Sakslaste vastupanu likvideerimine Sõrves

Pärast vaenlase taanduvate väegrupside hävitamist Saaremaa lääne- ja lõunaosas jätkas sm. Feldmanni väekoondis lahingutegevust Sõrve poolsaare suunas ülesandega puhastada see vaenlasest.

Vastane oli suutnud luua pideva kaitsevöö Tiirimetsa—Suurna—Tehumardi joonel, mida toetasid positsioonide sügavusest raskekuulipildujad, kahurvägi, miinipildujad ja laevad merelt.

Vastase tugevate jõudude ja pideva vastupanu kohtamine, kus vasturünnakuid teostasid juba vastase värsked, kohalolnud üksused, sundis väeosa juhatust organiseerima kiiret toetust Tehumardi suunas ja edaspidise ülesande täitmiseks tegevusse rakendama kogu jõudu.

Jälitamislahingust tuli väeosal üle minna vaenlase kindlustatud positsioonide läbimurdmisele.

Kaugele merre ulatuv Sõrve poolsaar oma asendi ja kiiret liiklemist võimaldava tiheda teedevõrguga valitseb 28 kilomeetri laiust Irbeni väina, sulgedes tee Riia lahte. Poolsaare iga hinna eest enda käes hoidmise dikteeris sakslastele vajadus hoida Irbeni väina kaudu lahti ühendustee Lääne-Lätimaal Punaarmee poolt sissepiiratud grupeeringu toetamiseks.

1941. a. Punaarmee poolt Sõrve poolsaarele rajatud kindlustusi ära kasutades ja laiendades olid sakslased oma kaitsepositsioonid loonud eriti poolsaare kitsamatele kohtadele. Eelpositsioon oli rajatud Mäe—Salme joonel, esimene peavastupanu-positsioon Ungru—Pagila ja teine peavastupanu-positsioon Lõpe—Kaimri joonel. Evakueerimise katteks ja sadamate kaitseks oli ette valmistatud positsioon Lõpe—Kaimri joonel.

Nimetatud kaitsejooned oli vastane rikkalikult varustanud fortifikatsiooniliste ehitustega. Kaevikud ja tankitõrjekraavid olid rajatud paesse või ehitatud paekivist pinna peale. Poolsaare keskosas olid meeskondade varjendid ehitatud mäenõlvakutesse või kaevatud poole sügavuseni maasse, kuna kate oli maapealne. Poolsaare lõunaosas kulgevad metsateed võimaldasid heade raidtõkete ja teesulgude ehitamist.

Sääraste kindlustuste olemasolu tõttu oli Sõrve poolsaart võimalik kaitsta suhteliselt väikeste jõududega. Sääre kitsus omakorda ei võimaldanud pealetungijal suuremate jõudude rakendamist ja manöövri teostamist. Seepärast nõudis kaitse läbimurdmine võimsat suurtükiväge, mis aga operatsioonide alguses ei olnud veel kohale jõudnud.

9. oktoobri hommikuks oli vastane suutnud korraldada poolsaare-eelse kaitse umbes kahe jalaväepataljoni suuruste jõududega, mida toetasid 3 raskemiinipilduja ja 3 suurtükiväepatareid.

Esijoonel omas ta paremal tiival Lassi ja Suurna metsa põhjaserva ning vasakul tiival Tehumardi metsatuka ja sellest üks kilomeeter kirdes oleva teederisti rajoonis tugipunktid, mis olid sisse võetud kohalolnud jõududega. 1,5—2 kilomeetri kaugusel eelmisest, Mäe—Pädama—Salme joonel oli juba varem ettevalmistatud positsioon, kus esinesid lahtised ja kinnised tulepesad, kaevikud ning kaitseks kohandatud ehitused. Sügavuses asuvad tulepunktid olid hästi moondatud ja võimaldasid flankeerivalt katta kogu eelolevat maa-alala ning tugipunktide vahealasiid.

Poolsaare kaitse tähtsust silmas pidades koondasid sakslased järjest rohkem jõude poolsaare põhjaossa ning võtsid sisse ka esimese peakaitsepositsiooni Ungru—Pagila joonel.

8. oktoobri õhtuks sm. Liivaku väeosa oli jõudnud Tehumardi tee joonele. Siit edasiminekut takistas vastase tugipunktide automaattuli, mida toetasid sügavusest miinipildujad ja merelt laevad.

Sm. Rubljovi üksus sm. Mullase väeosast sai korralduse rutata toetuseks sm. Liivaku väeosale ning löögiga paremalt Tiirimetsa—Mäe suunas hävitada koos sm. Liivaku väeosaga vastase tugipunktid Lassi ja Tehumardi rajoonis.

Pärast vastase likvideerimist Kaasiku rajoonis jõudis sm. Rubljovi üksus 9. oktoobri õhtul Lassi metsa lõunaservale, kuhu jäi peatuma vastase tugeva tule tõttu.

Sm. Liivaku väeosa oli sama päeva pealelõunaks vallutanud Puhkema metsatuka ja Salme küla põhjaserva kuni jõekeseni.

Õise rünnaku tulemusena vallutas väeosa vasak tiib ka Salme küla lõunaserva.

Nii oli vaenlase kaitse eeljoonel vallutatud kaks tugipunkti ja Salme rajoonis sisse murtud peapositsiooni.

Ületanud teedel olevad purustused ja sakslaste poolt metsateedele ehitatud tõkkesed, jõudis sama päeva õhtu eel kohale ka sm. Mullase väeosa, kes asus otsekohe lahingusse paremal tiival ja murdis keskööks Mäe rajoonis vastase positsiooni sisse.

Ilusat hilissügise ööd valgustasid aeg-ajalt raketid ja mitmevärvilised leekkuulid tekitasid meeliköitvat ilutulestikku kottpimedas öös. Kaugemal Salme rajoonis valgustasid taevast sakslaste poolt süüdatud majadest tõusvad tuleleegid ja merel välkusid tulistavad laevakahurid hundisilmadena. Esi-

joonelt kuuldus kuulipildujate ja automaatide raginat, kuna rinde tagalas korralduti lahinguks järgneval päeval: anti ülesandeid, toodi kohale suurtükiväge ning täiendati laskemoona. Kõigil oli ruttamist.

10. oktoobri õhtupoolikul jõudis sm. Mullase väeosa lahinguga Ungru—Allikivi ja sm. Liivaku väeosa Üüdibe rajooni. Kogu päeva olid kestnud visad lahingud, mille kestel vastane oli teostanud korduvaid vasturünnakuid tankide ja suurtükiväe toetusel.

Õhtu eel vahetas kohalejõudnud sm. Viriti väeosa välja pikkadest lahingutest väsinud sm. Liivaku väeosa. Meiepoolne pealetung peatus, sest oli välja jõutud vaenlase peavastupanu-positsioonide ette ning seepärast tuli jõude koondada ning ümber grupeerida.

Üksused kindlustusid vallutatud joonel ning asusid teostama luuret, et veel tõhusamalt ette valmistuda järgnevateks lahinguteks.

Vaenlane muutus üha aktiivsemaks, sooritades päeval ja ööl rea endapoolseid rünnakuid, millede tõrjumine nõudis väsinud võitlejailt tugevat pingutust. Samuti tihenes vaenlase suurtükiväe. Kuid kõik need katsed meie kaitset läbi murda ei toonud talle kõige vähemalgi määral edu, vaid pörkasid meie võitlejate kangelaslikule vastupanule ja varisesid kokku sakslaste suurte kaotustega.

Seejärel vahetati meie üksused eesliinilt sm. Romanenko võitlejate poolt välja ning tahapoole paiknedes asusid nad end korraldama, kuid viimistlema ka ettevalmistust olemasolevate vaenlase positsioonide läbimurdmiseks.

Võitlused olid näidanud, et vastase taandunud väeosade riismed ja poolsaarel kohalolnud vaenlase väeosad, ära kasutades maastikulisi tingimusi, olid suutnud luua tugeva kindlustuste joone, mille läbimurdmine vajas põhjalikumalt ettevalmistamist. Eriti tuli hoolitseda raskemakaliibriliste suurtükiväe juurdeõmbamise eest.

Ööl vastu 18. oktoobrit paiknesid sm. Feldmanni väekoondive võitlejad uuesti positsioonile, vahetades välja sm. Romanenko üksused.

Ettevalmistused tõsisemaks löögiks kestsid kogu aeg täie pingega. Jalavägi toimetas pidevalt vaenlase positsioonide luuret ja sapöörid valmistasid oma jalaväe jaoks läbikäike miiniväljadesse.

Õöpimedust kasutades liikus teiste hulgas grupp sapööre sm. Põldmaa juhtimisel vaenlase miiniväljadele ja sakslaste kaevikutest mõnekümne meetri kaugusel töötades rajati paaritunnise pingerikka ja ohtliku töö järel jalaväele 200 meetri laiune läbikäik.

Viiemeheline luurajate grupp kommunistlike noorte organisaatori vanemseersant Kattai juhtimisel sai ülesandeks teha kindlaks vastase relvade asetus. Vaenlase dzoti läheduses sattusid nad tugeva kuulipildujatule alla. Oma seltsimeeste päästmiseks roomas kommunistlik noor jefreitor Paap, kasutades olemasolevaid väheseid põõsaid ja lohke, vaenlase tulistava kuulipilduja juurde ning hävitas selle käsigranaadiga. Nüüd ründasid grupi kõik võitlejad vaenlase dzotti ning puhastasid selle granaatidega, tappes dzotis pesitsenud 7 fritsu ning saades saagiks 2 kuulipildujat.

19. oktoobri lõunaks olid kõik ettevalmistused rünnakuks lõpetatud. „Katjušade“ kogupauk oli sissejuhatuseks järgnevale suurtükiväe hävitavale tulele. Meie võimas suurtükivägi asus purustama vaenlase positsioone, nende kaitsehitusi. Maapind vappus tihedaist plahvatusist. Kõrv ei eraldanudki hästi üksikut mürsuplahvatust, vaid kõik need sulasid kokku üheks pidevaks mürinaks.

Siis asus jalavägi rünnakule ning murdis tankide toetusel paremal tiival vaenlase positsioonidesse. Sm. Ploomi üksus tungis kuni teeristini ning jätkas siit edu arendamist Kaugatuma suunas. Samal ajal murdis sm. Sume üksus eelmistest vasakul asuvasse metsa ning murdis endale teed vihases käsitsivõitluses sakslastega.

Vaenlase positsioon murti kogu ulatuses läbi ning jätkati pealetungi Kaasiku suunas.

Väekoondis oli täitnud antud lahinguülesande ning saavutanud isegi enam, tungides 2—3 kilomeetrit ettenähtud joonest sügavamale vaenlase asetusse, vallutades Kaugatuma—Kaasiku joone, kus organiseeriti kaitse. Vastane oli sunnitud loovutama oma soodsa ja tugevasti kindlustatud positsiooni ning taanduma Lõpe—Kaimri joonele.

Võitluse pearaskust oli kandnud jalavägi, sest kinnise maastiku tõttu ja sellest tingitud raskeis vaatlusoludes ei saanud suurtükivägi jalaväge tema võitluses vaenlase positsiooni sügavuses oluliselt abistada.

Terve hulk kangelaslikke võitlejaid paistis silma selles lahingus.

Kommunistlike noorte organisaaator vanemseersant Rohila tormas oma rühma eesotsas julgelt läbi vaenlase miinivälja, hävitades enda ees olevaid miine käsigranaatide ja automaadi-valangutega. Lahingus sai ta haavata, kuid keeldus kuni lahingu lõpuni evakueerumast, jätkates võitlust.

Kommunistlik noor seersant Uibo oma 9 kommunistlikust noorest koosneva jaoga tormas rünnakusignaali järel kiiresti vaenlase kaevikusse, hävitas mitu sakslaste tulepunkti ning murdis selles osas vaenlase vastupanu.

Sm. Mägraken rühkis haavatasamisest hoolimata edasi ning hoogustas ka oma meeste rünnakutempot.

Ööl vastu 21. oktoobrit üritas vaenlane värskest saabunud jõududega endapoolset vasturünnakut, paisates suurtükitle toetusel meie vastu umbes 1000-mehelise grupi. Sakslased taotlesid meie pealetungivate üksuste hävitamist ning Ungru—Pagila joone taasvallutamist. Sm. Klasmani võitlejad hajutasid pealetungivad sakslased.

Kuid hommikul rünnakut korrates õnnestus vaenlasel saavutada edu. Ta vallutas Lõu mõisa ja metsaserva ning piiras sisse sm. Klasmani üksuse. Pead kaotamata korraldusid meie võitlejad ringkaitseks ning tõrjusid vastase rünnakud tagasi, kuni abi kohale jõudis, ning ühisel jõul taastati olukord ja murti läbi piiramisrõngas.

Ööl vastu 24. oktoobrit andis sm. Feldmanni väekoondis oma positsioonid üle sm. Romanenko üksustele ja paiknes taha-poolle puhkusele ning korraldumisele. Seejuures aga oldi kogu aeg valmis iga silmapilk pealetungile asuma. Ainult suurtükiväelased jäid kogu aeg pidevalt positsioonidele, täites lahingu-ülesandeid ja võttes osa vaenlase rünnakute tõrjumisest, mõnelgi juhul koguni isiklike relvadega.

Ühel järjekordsel vasturünnakul õnnestus sakslastel läheneda meie suurtükiväelaste otsesihitimisele viidud kahurite tulepositsioonile, ähvardades patareid ümberpiiramisega. Selles olukorras organiseeris sm. Kirss koos patarei parteiorganisaatori seersant Terasa ja kommunistlike noorte organisaaatori Keskkülaga kiiresti oma positsioonide kaitse. Kahurite juurde jäeti tulistamiseks ainult kõige hädavajalikumad mehed. Teised asusid kaitsele isiklike relvade ja käsigranaatidega. Sm. Kirss paigutas ühe mürsu enda kõrvale ja lausus: „Kõik mür-

sud tulistame välja, kuid selle jätan enda jaoks. Põrutan selle viimisel silmapilgul lõhkema vastu kivi.“ Tabava tulega suur-
tükkidest ja isiklikest relvadest hävitati juba paarisaja meetri
kaugusele lähenenud vaenlane. Samuti hävitati üks otsesihti-
misele veeretatud vaenlase kahur ja kuulipildujaid. Kange-
laslikud suurtükiväelased, kaotamata meelegi, olid
näidanud, et nad on võimelised igas olukorras tagajärjekalt
tegutsema.

Teiste patareide mehed, kuulda saanud sm. Kirsi meeste võit-
lusest, sattusid kiruma, et „Vaat kus paganatel vedas. Sattu-
sid sakslastega säärasesse toredasse ja põnevasse kähmlusse.
Meil pole siiani midagi säärast põnevat juhtunud. Ajab kohe
hinge täis. Aga ega meie nende olukorras poleks olnud ka
kehvemad mehed!“

31. oktoober kujunes sm. Feldmanni väekoondisele suuri-
maks pidupäevaks. Sel päeval saabus teade NSVL Ülemnõu-
kogu Presiidiumi otsusest, millega väekoondis oma senise
eduka ning kangelasliku lahingutegevuse eest autasustati
Punalipu ordeniga.

Sügava rõõmu- ja uhkusetundega täitusid väekoondise võit-
lejate südamed, kui teatavaks sai see Valitsuse kõrge tun-
nustus. Väekoondisele antud Punalipu orden räägib sellest,
et võitlejad on täitnud oma kohuse Nõukogude Kodumaa ja
oma rahva vastu ning on seda teinud pealegi hästi ja silma-
paistvalt. Ta räägib sellest, et võitlejad on olnud oma muist-
sete kangelaslike vabadusvõitluste sangarite, Lembitu ja legen-
daarse Tasuja väärilised. Ta räägib sellest, et sm. Feldmanni
väekoondis oli tõusnud Punaarmee parimate üksuste hulka.

19. novembril algab sakslaste viimse vastupanu likvideeri-
mine Sõrves.

Lõpe—Kaimri joon oli sakslastele maastikuliselt viimaseks
soodsa positsiooniks poolsaare kitsal osal. Seepärast tegid
sakslased kõik, et seda mitte loovutada.

Positsiooni eelserv oli kaitstud jalaväe- ja tankivastaste
miiniväljade, fuggasside, sürpriiside, traattõkete ja 2- kuni
3-realiste tankivastaste betoontõketega. Positsioon ise koosnes
mitmest kaevikute reast, mida täiendasid kiviaiad ja süga-
vusse ehitatud puit-muldtulepunktid.

Positsiooni sügavuses oli Lausa—Vintri joonel teine, kuid
vähem väljaehitatud kindlustusjoon, mille tugevamad kohad
asusid Laomardi ja Vintri rajoonis.

Vastase suurtükiväe positsioonid asusid Rahuste, Laomardi, Lõopõllu, Ingelandi ja Hindu rajoonides. Kõik need positsioonid olid välja ehitatud vahetuks kaitseks ja omasid meeskonnale 5- kuni 6-kordse paekivikattega varjendeid.

Positsiooni sisemusse viivatele teedele oli ehitatud raid- ja vaitõkkeid ning sillad olid ette valmistatud õhkulaskmiseks.

Lühidalt: sakslaste kaitseehitused olid positsiooni sügavuses küllalt täiuslikult välja ehitatud.

Nende positsioonide kaitseks oli vaenlane koondanud üle 12 jalaväepataljoni, kokku kuni 6000 meest, 126 miinipildujat ja suurtükki ning 5—6 iseliikuvat suurtükki. Poolsaare läänekaldal kurseerisid vaenlase miini- ja vahilaevad, vahi- ja torpeedokaatrid ning üks allveelaev.

Saadud käsu kohaselt pidid sm. Alferovi väekoondise üksused vaenlase positsioonid Lõpe—Kaimri joonel läbi murdma, mille teostamise järel sm. Lombaku väekoondise võitlejad läbi-murrukohtadesse sisse valgudes arendavad pealetungi Lõpe, Lausa, Lõopõllu ja Kargi suunas.

Lahingu eel oli toimetatud vaenlase positsioonide põhjalikku luuret. Siin olid silma paistnud sm. Kelbergi luurajad, kes julge öise retkega tungisid merelt vaenlase positsioonide sügavusse ning tõid kaasa väga väärtuslikke andmeid.

19. novembril algas rünnak. Tugev suurtükitali maalt ja meie laevastikult merelt ning lennuvägi õhust valmistas ette ja toetas läbimurret. Sm. Alferovi üksuste poolt Lõpe rajoonis vaenlase positsioonidesse sisse-murdmise järel suundus sisse-murru kohta esimesena sm. Feldmanni väekoondise avangardis olev sm. Sume üksus. Temale järgnesid väekoondise teised üksused. Tiibu haaravate rünnakute tulemusena vallutati vastase kaitse sügavuses olev võimas tugipunkt Lõopõllu. Visade lahingute tulemusena langevad ka Kiltri ja Ingeland. Võideldakse iga maalapi pärast. Väekoondise võitlejaid, keda lahingut oodates oli täitnud rahutu ootusärevus, haarab üha süvenev viha hävinemisele määratud, kuid mõttetult vastupaneva vaenlase vastu.

Kuulipildur Sõtševski oli lahingu eel lausunud: „Annan neile saatatele ka venna eest, kes langes sakslaste kuulist Veli-kije Luki all!“ Ja ta pidas oma lubadust. Tema kuulipilduja niitis maha vastupanevaid hitlerlasi ning sundis vaikima vaenlase tulepunkte.

Kindrallleitnant Pärn õnnitleb polkovnik Vörku, kelle allüksused tungisid esimestena Tallinna

Vangid teel koonduspunkti

Nurgake Tebumardi labinguväljast

Grupp vange

Noor rühmakomandör sm. Kuul ütles oma võitlejatele: „Hoiame kõrgel eesti rahva ja tema sõjaväeosade au ja kuulsuse. Lähem rünnakule teie ees. Järgnege minule!“

Haavata saades ei lahkunud sm. Kuul lahinguväljalt, vaid liikus sanitaride toetusel edasi.

Seersant Prosin sai peast ja käest haavata. Ta kiirustas juurderutanud sanitare: „Seo rutem, näed, vaenlane juba põgeneb.“

Vaenlasele järele, kiskuda temalt viimne lapp sünnimaa pinda, paisata meie rahva põlisvaenlase riismed merre ja hävitada nad, see oli iga võitleja raudne ja kirglik tahe. Seda silmapilku, mil hävitatakse viimne okupant Nõukogude Eesti pinnal, oli oodatud pikki päevi. Iga võitleja oli tahtnud selle suure ja ajaloolise silmapilgu kaastegelaseks olla. Selle tähe all oli antud vaenlasele hoope Velikije Luki, Neveli, Novosokolniki ja Narva all. See oli tiivustanud võitlejate samme rännakuil Kagu-Eestisse ja kihutanud neid väsimatult järele taanduvale vaenlasele mandri-Eesti vabastamisel.

Nüüd oli see ajalooline silmapilk saabunud. Nüüd andis oma parima iga võitleja.

Purustatud teede ja sildade tõttu oli suurtükivägi maha jäänud. Samal põhjusel ei pääsenud edasi ka staapide autod. Kuid see ei tohtinud ega saanudki takistada võitluste käiku. Väekoondise staap jättis maha autod ning võtnud kaasa hädavajalikud töövahendid, järgis oma üksustele jala. Läbi sügisese paksu pori ja vihma rutati edasi.

Sm. Kuslapuu tankide toetusel vabastasid sm. Mullase väeosa võitlejad Kargi ja sm. Viriti väeosa — Lausamaa.

Tankidele asunud sm. Sume võitlejad tungisid Jämajasse ning järgnevalt arendasid edu Torgu suunas.

Sm. Liivaku väeosa lõigus teostas vaenlane ülekaalukate jõududega vasturünnakuid, kuid võitlejate tugev moraal päästis olukorra. Vaenlase arvulisest ülekaalust hoolimata jäid nad kohale ega taandunud sammugi.

Oli jõutud vastase viimase vastupanupositsiooni ja sadamate kaitsevöö ette Türju—Torgu—Iide—Mäebe joonel. Tugevasti oli kindlustatud poolsaarel asuvate vastase väeosade staabi asukoht Torgu ja Iide rajoonis. Siia oli ehitatud arvukaid ja mitmekordseid kaevikuid, tankitõrjekraave, raidtõkkeid, miinivälju ja rakendatud väga laialdaselt fugasside ja sürpriiside süsteemi.

Selle joone käeshoidmine pidi vastasele tagama segamatu evakueerimise laevadele. Lisaks endiste väeosade riismele oli siia toodud 300-meheline ehituspataljon, kõvendatuna suurekaliibriliste kuulipildujatega.

23. novembri hommikupoolikul teostas vaenlane kolm vasturünnakut, kuid kõik need varisesid meie võitlejate tabavas tules.

Sama päeva lõuna paiku alustasid rünnakut meie väeosad. Sm. Liivaku võitlejad vabastasid Torgu ja õhtuks teiste toetusel ka Laadla. Sm. Mullase väeosa vabastas lide ja jõudis õhtuks Muti rajooni.

Sakslaste vastupanu on murtud. Nad alustavad kogu joonel taandumist. Neile järele ruttavad koos Punaarmee teiste üksustega sm. Feldmanni väekoondise võitlejad, et takistada vaenlase pääsemist merele ning teda hävitada täielikult.

24. novembril kell 8.30 kerkib Sõrve poolsaare tipul paiknevale majakale punane võidulipp, mille püstitavad sm. Kelbergi mehed luurajad.

Sõrve on vabastatud. Lõplikult ja igaveseks on okupantidest vabastatud Nõukogude Eesti.

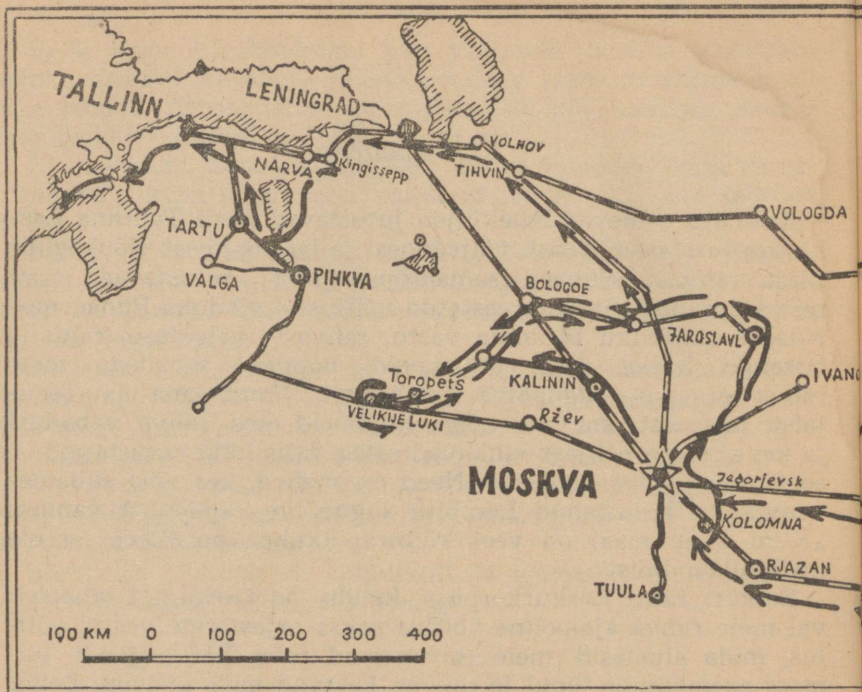
Kokkuvõtteks

Raamatu eelnevad leheküljed jutustavad Eesti Tallinna Las-kurkorpuse saamisloost, väljaõppest ja lahinguteest Nõukogude Liidu rahvaste Suures Isamaasõjas. Nad jutustavad eesti rahva organiseeritud relvastatud võitlusest võiduka Punaarmee ridades hitlerliku türannia vastu, rahvaste vabaduse, rahu ja õitsengu heaks. Nad jutustavad nappide sõnadega meie rahva praeguse sugupõlve Lembituist, Vambolaist ja Tasujaist, meestest, kes üle kõige hindavad oma rahva vabadust ja kes südame põhjast vihkavad saksa fašistlikke orjastajaid — eesti rahva põlisvaenlasi. Need on mehed, kes oma südameverega on kinnitanud Lembitu sugupõlve ajaloolist vannet: „Kuni meie maal on veel künrapikkune poisikene, ei ole meil allaandmist“.

Eeskätt Eesti Laskurkorpuse kaudu on teostunud tänapäeval meie rahva ajalooline võitlus saksa orjastajate vastu, võitlus, mida alustasid meie esivanemad juba XIII sajandi esimese aastakümne lõpul ja mis on kestnud meie päevini. Selles sajanditepikkuses visas võitluses on eesti rahval olnud vähe võite, näpilt heledaid päevi. Ta on pidanud ülevõimu surve vastu võtma ühe kaotuse teise järel, kuid tema võitlus- ja võidutahe pole kunagi murdunud.

Meie rahva praegune sugupõlv elab ja võitleb hoopis soodsamais tingimuses, sest ta on sidunud oma saatuse Nõukogude Liidu sõbralike rahvaste saatusega. Sellega seletubki tõsi-asi, et meie rahva praegune põlv sammub võidult võidule saksa maadeahnitsejate üle. Mitte kunagi varem ajaloos pole eestlaste käsi nii õnnelikult käinud lahinguväljal saksa orjastajate vastu kui praegu. Mitte iialgi varem pole eestlased nii purustavalt löönud saksa röövvalutajaid kui praegu.

Lembitu sugupõlve kangelased pidasid visasid võitlusi ordu-rüütlitega tervelt kakskümmend aastat ja olid sunnitud siiski leppima kaotusega. Meie sugupõlv, võideldes kõrvuti Nõukogude Liidu vennasrahvastega, puhastas Emajõe ja Haapsalu vahe 8 päevaga! Tänu sõbralikele sidemeile Nõukogude Liidu

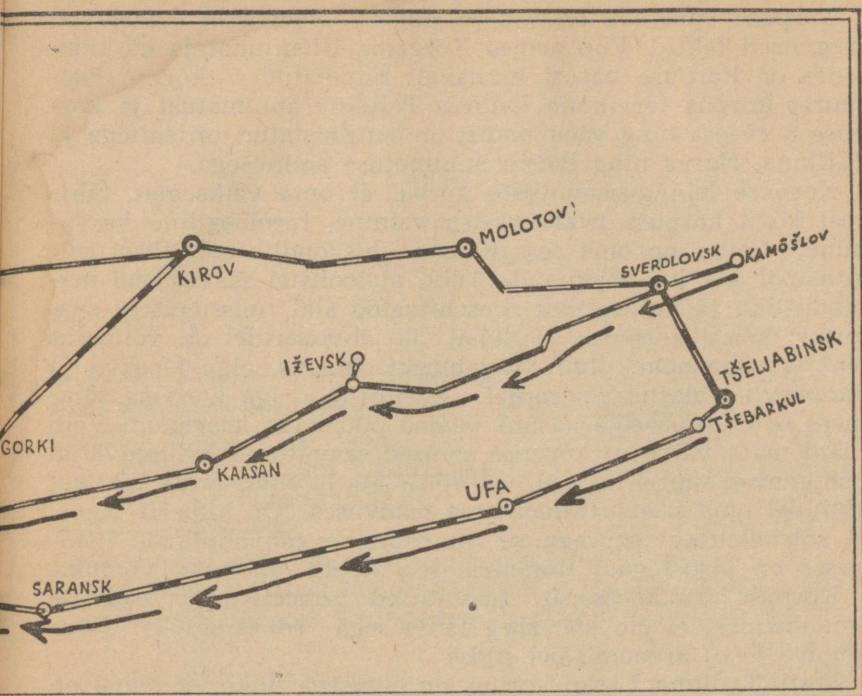
Uurali tagant

vennasrahvastega õnnestub alles meie sugupõlvel jäädavalt maksma panna ajalooline õigus maalapile Peipsi ja mere vahel — meie rahva põlisele sünnimaale.

See on ajalooline tõde. Seda ei unusta meist keegi.

Oma õiglase ja püha vabastusülesande täitmisel võib Eesti Tallinna Laskurkorpus kirjutada oma nimele silmapaistva lahinguarve. See on ajalooline kättemaksuarve meie rahva põlisvaenlasele. Sellesse on kantud rohkem kui 15.500 saksa sõdurit ja ohvitseri, kes on leidnud kuulsusetu haa lahinguväljal, ja rohkem kui 5400 vaenlase sõdurit ja ohvitseri, kes on võetud vangi.

Samasse lahinguarvesse on kantud sõjasaagina (arvud ümardatult): 2400 vintpüssi, 480 automaati, 200 kuulipildujat, 160 kahurit, 300 autot, 110 mootorratast, 1270 hobust,

Eestisse

370 veokit, 480 jalgratast, 46 toiduaineteladu, 21 lahingu-
moonaladu jms.

Korpuse kättemaksuarvest loeme vaenlase sõjatehnika, varustuse ja kindlustusehituste hävitamise ning mahasurumise kohta: 310 üksikut suurtükki, 210 suurtüki- ja miinipildujapatareid, 920 kuulipildujat, 560 puust ja mullast püsivtulepunkti, 120 vaatluspunkti, 100 autot, 14 laskemoonaladu jms.

Korpuse väeosad on seniseis lahinguis ühel või teisel viisil paisanud hitlerlike röövvalutajate kaela kokku ümmarguselt 4370 tonni laskemoona, mille kohaleveoks kulus vähemalt 260 vagunit.

Korpuse isikkoosseisu mehisusest ja surmakartmatusest kõneleb tõsiasi, et enam kui 6000 võitlejat, seersanti ja ohvitseri on autasustatud ordenite ja medalitega.

Korpuse väeosade osavast ja julgest tegevusest kõnelevad järgmised faktid: Punaarmee Kõrgema Ülemjuhataja käskkirjades on korpuse väeosi hindavalt nimetatud 5 korral, kusjuures korpus tervikuna kannab Tallinna aunimetust ja korpuse 8 väeosa ning väekoondist on autasustatud ordenitega ja Tallinna, Narva ning Pärnu aunimetuse andmisega.

Korpuse lahingusaavutuste kõrval ei oma väiksemat tähtsust kogu korpuse isikkoosseisu vaimne, ideoloogiline kasvamine. Selles on oma osa niihästi ühiskondlik-poliitilisel selgitustööl kui ka Nõukogude Liidu ajaloolistel saavutustel majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö alal, missuguseid saavutusi kõigil korpuse võitlejail ja ohvitseridel oli võimalus oma silmaga näha, olgu Tšeljabinski oblastis, olgu Moskva ja Jaroslavl'i oblastis või mujal. Seetõttu on iga korpuse sõjamees neil Isamaasõja aastail peajao pikemaks kasvanud! Võib liialdamata väita, et korpuse senised saavutused lahinguväljal põhjenevad suurel määral just võitlejate ja ohvitseride isiklikel võitudel oma sisemaailmas, oma teadvuses. On üldiselt teada, et sotsialistliku arusaamise juurdumine rahvahulkade teadvuses on otsustavaid tingimusi sotsialismi lõplikuks võiduks.

Korpuse isikkoosseisu saavutused sotsialistliku teadvuse omandamisel ei ole kõrvalise tähtsusega edusammuks Nõukogude Eesti arenemisteel üldse.

Eesti Tallinna Laskurkorpus on õigusega uhke, et temal on õnn olnud osa võtta võitlusest relvaga saksa sissetungijate vastu, et viia võidukalt lõpule eesti rahva õiglane ja püha võitlus saksa orjastajate vastu oma eluõiguste eest.

Käesolev ülevaade Eesti Tallinna Laskurkorpuse lahingutee esimesest osast lõpeb korpuse osavõtu käsitlemisega Nõukogude Eesti vabastamise operatsioonist. See ülevaade, esimene katse anda üldpilt korpuse senisest tegevusest, on koostatud paari nädala kestel ning ei suuda ehk kõiki lugejaid täielikult rahuldada. Seejuures ei või aga ka unustada, et Eesti Tallinna Laskurkorpuse lahinguarve ei ole veel lõpetatud, vaid vastuoksa: senikaua kui kestab Nõukogude Liidu ja tema liitlaste võitlus hitlerliku Saksamaa lõplikuks purustamiseks, jääb õigustatult avatuks ka korpuse kättemaksuarve ja täieliku ülevaate korpuse võitlustest Nõukogude rahvaste Suures Isamaasõjas võib muidugi anda alles siis, kui fašistlikud kiskjad on lõplikult hävitatud.

L. PÄRN

6. veebruaril 1945.

SISUKORD

	Lk.
Eessõna	7
A. Raja. Mägedes mehed murdmatud	9
Eesti rahvusväeosade formeerimine ja rindele saatmine	10
Võitlused Velikije Luki ümber	
Velikije Luki linna vabastamine	17
Nevel ja Novosokolniki	37
L. Hallop. Koduteel	40
Operatsioonid ENSV mandriosa vabastamiseks	
Ümberpaiknemine Leningradi rindele ja Narva vabastamine	41
Ümberpaiknemine Kagu-Eestisse ja ENSV mandriosa vabastamine	45
Tallinna vabastamine	59
Eesti NSV mandriosa vabastamise lõpuleviimine	62
ENSV saarte vabastamine	
Suure väina forsseerimine ja Muhu saare vabastamine	65
Väikese väina forsseerimine ja Saaremaa vabastamine	71
Tehumardi öölahing	80
Sakslaste vastupanu likvideerimine Sõrves	85
Kokkuvõtteks	95

Боевой путь Эстонского Таллинского Стрелкового Корпуса. На эстонском языке.

MB-0082. Trükkimisele antud 17. II 1945. Tell. nr 389. Tiraaž 15.200. Kaust 56x79 1/16.
Tr.-pg. 6 1/4 + pildimaterjali 1 tr.-pg.

Trükikoda „Kommunist“, Tallinn

50.

Rbl. 5.—

A

15657

231 1381

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00231138 1